

บทที่ 4

การถ่ายทอดรูปแบบ และเนื้อหาวัฒนธรรมไทยในสื่อนวนิยายและสื่อละครโทรทัศน์

สื่อนวนิยาย และสื่อละครโทรทัศน์ถือว่าเป็นสื่อสารมวลชนที่เป็นช่องทางในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Culture Transmission) ในลักษณะสื่อเป็นตัวกลาง (Mass Mediated Culture) ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถสร้างความสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ผ่านสื่อได้ไปพร้อมกับความบันเทิงที่นำเสนอทั้งในรูปแบบการอ่านจากนวนิยาย และการรับชมละครโทรทัศน์

วัฒนธรรม (Culture) ที่ถูกถ่ายทอดไว้ในสื่อนวนิยาย และสื่อละครโทรทัศน์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” ได้ใช้วิธีนำเสนอด้วยการแทรกวัฒนธรรมต่างๆ เข้าไว้ในเนื้อหา เรื่องราวที่เกิดขึ้นตามโครงเรื่อง และการดำเนินเรื่องอย่างเหมาะสม กลมกลืน โดยใช้เหตุการณ์อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มาเป็นกรอบกำหนดช่วงเวลา หรือยุคสมัยให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนใน และนอกวังหลวงที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ความแตกต่างของเครื่องแต่งกายในแต่ละยุคสมัย ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครองทั้งก่อน และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตลอดจนถึงประเพณี ค่านิยม ความเชื่อต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น

จากการสำรวจรูปแบบ และเนื้อหาวัฒนธรรมไทยที่ถูกถ่ายทอดในสื่อนวนิยาย และสื่อละครโทรทัศน์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” ตามวัฒนธรรมทั้ง 8 หมวดที่กำหนดศึกษาไว้ สามารถสรุปผลการสำรวจรูปแบบ และเนื้อหาวัฒนธรรมไทยดังนี้

1. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (นามธรรม)

ในการเชื่อมโยงเนื้อหาทางวัฒนธรรมไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จากสื่อนวนิยายมาผลิตซ้ำในรูปแบบสื่อละครโทรทัศน์ พบว่า การเชื่อมโยงเนื้อหาสามารถคงเดิมไว้ได้ทั้งบทสนทนา และความหมายของเนื้อหาทางวัฒนธรรม แต่ในการนำเสนอจะมีการถ่ายทอดผ่านการแสดงออก ลีลาท่าทาง และบทสนทนาของตัวละครต่างๆตามธรรมชาติของสื่อละครโทรทัศน์ และในบางฉากบางตอนมีการนำบทบรรยายที่แสดงถึงวัฒนธรรมนั้นๆมาทำเป็นบทสนทนาผ่านตัวละครต่างๆ

1.1 ความจงรักภักดีต่อชาติของคนไทย (นามธรรม)

คนไทยได้รับการสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานแล้วทั้งจากการอบรมสั่งสอนของบุพการี และจากการศึกษา ให้มีความรักชาติ รักแผ่นดิน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติ มีความสามัคคีกลมเกลียว เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติ ปกป้องราชอาณาจักรให้พ้นจากพองภัยศัตรูที่จะมารุกราน เพื่อรักษาเอกราชแห่งความเป็นไทยให้คงอยู่ตลอดไป

1.1.1 ความรักชาติของคนไทย

“ในเอเชียนี้ ต่อไปก็จะมีแต่ญี่ปุ่นกับเราเท่านั้นที่จะเป็นชาตินำ เพราะเราไหวตัวทันเข้ากับเขาเสียแต่แรก ใครไม่ร่วมมือกับญี่ปุ่นเวลานี้ก็เท่ากับไม่รักชาติ” เสวีพูดกับอัน

ตาอันเอามือตบโต๊ะอย่างแรงพูดไปว่า “มากไปเสียแล้ว เสวี ! กันรู้แล้วว่าเสวีเป็นพวกญี่ปุ่น แต่อย่าเที่ยวว่าคนอื่นเขาไม่รักชาติ ใครๆก็รักชาติด้วยกันทั้งนั้น และคนที่เขารักชาติจริงๆ เขาก็ต้องว่าเสวีนั้นแหละ เป็นคนรักชาติให้ญี่ปุ่น” (นวนิยายหน้า 1095 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 69 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายแต่มีการเน้นอารมณ์แสดงความรักชาติของอันทั้งลีลาการพูด ท่าทางน้ำเสียง และการ Zoom ภาพในระยะใกล้)

“หากพลอยต้องการสิ่งใดที่หาได้ยาก คุณเสวีก็อาจหาได้จากญี่ปุ่นที่ชอบพอกัน แต่ตาอันและพลอยไม่เคยรับของเหล่านี้จากคุณเสวี” (นวนิยายหน้า 1106 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 70 นำบทบรรยายมาแสดงปฏิกริยาต่อให้เห็นถึงความรักชาติผ่านตัวละคร คือ พลอย และอัน)

1.1.2 การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยเพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ (นามธรรม)

ช้อยพูดกับพลอยว่า “คนสมัยนี้ เขาแต่งงานกันยังคงถือฤกษ์ส่งตัวอยู่ ไม่ทิ้งเสียเลย แล้วยังมาขอพรพ่อแม่ ฉันทกลับเห็นว่าน่าเอ็นดูดีเสียอีก” (นวนิยายหน้า 987 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 628 ถ้ายทอดคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของช้อย)

“พลอยได้ขึ้นเสียงนายกรัฐมนตรีคนใหม่ปราศรัยทางวิทยุ และเมื่อจบแล้วแทนที่จะมีเพลงปลุกใจแบบฝรั่ง หรือเพลงสากล อย่างที่เคยได้ยินก็มีเสียงเพลงเขมรไทรโยคดังเอือกขึ้นออกมาทางวิทยุ ทำให้พลอยพิศวงมาก เพราะไม่ได้ยินเพลงไทยแต่ๆมาเสียนาน และตั้งแต่นั้นมา ใครจะเดินสิริระเปล้า เท้าเปล้า หรือจะกินหมาก และจะเขียนหนังสือแบบเดิม ตลอดจนพูดจากันด้วยคำสุภาพแบบเก่าก็ไม่มีครหาม” (นวนิยายหน้า 1202/ละคร ไทรทัศน์ตอนที่ 72 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายโดยนำบทบรรยายมาถ่ายทอดด้วยภาพที่เน้นการแสดงออกทางสีหน้า กิริยาท่าทางของตัวละครคือ พลอยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น)

1.1.3 การพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดความเจริญแก่ชาติไทย

ดาอันลงกราบพลอยแล้วพูดอย่างตั้งใจว่า “เรื่องความรักชาติบ้านเมืองผมมีอยู่มาก ดังนั้นผมจึงอยากจะบำเพ็ญชีวิตของผมให้เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมือง” (นวนิยายหน้า 839 /ละคร ไทรทัศน์ตอนที่ 63 คงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของดาอัน)

“มีข่าวดีที่สุด” ดาอันตอบอย่างภูมิใจ “ในหลวงทรงตกลงยอมแล้ว มีพระราชโอรสเจมมาว่า ทรงเห็นด้วยที่จะมีรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน และทรงรับเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญต่อไป” (นวนิยายหน้า 857 /ละคร ไทรทัศน์ตอนที่ 65 คงเดิมตามนวนิยาย แต่มีการเน้นภาพให้เห็นปฏิกริยาของดาอันที่มีต่อข่าวนั้นๆทั้งจากสีหน้า และน้ำเสียง)

ดาอันพูดกับพลอยว่า “ผมไม่ถือว่าการกระทำทั้งหมดนี้เป็นกบฏ เพราะคนที่คิดการนั้นเจตนาดีต่อบ้านเมือง อยากจะให้รุ่งเรืองเจริญเหมือนชาติอื่นจึงได้ทำไป ผมเชื่อว่าคนที่ทำไปนั้นต่างก็จงรักภักดีต่อชาติเช่นเดียวกับคนอื่นๆ” (นวนิยายหน้า 860 / ละคร ไทรทัศน์ตอนที่ 63 คงเดิมตามนวนิยาย แต่มีการเน้นภาพให้เห็นปฏิกริยาของดาอันทั้งจากสีหน้า และน้ำเสียงที่จริงจังต่อการกระทำดังกล่าว)

1.2 ความจงรักภักดีต่อศาสนาของคนไทย (นามธรรม)

1.2.1 ความหมาย และความสำคัญของศาสนา

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่คนไทยให้ความเคารพนับถือ และคำสอนของพระพุทธศาสนาก็กลายเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ศาสนาเป็นระบบที่วางกรอบความคิด และ ให้คำอธิบายเกี่ยวกับสถานภาพของคนในสังคม และ วางระเบียบแนวทางปฏิบัติทางจริยธรรมให้กับคนในสังคมหรืออาจจะกล่าวได้ว่าระบบศาสนาเป็นระบบทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรมในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นระบบที่ใช้วิธีการต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาติให้ได้มาซึ่งสิ่งที่มนุษย์ต้องการ

1.2.2 ความเกี่ยวข้องผูกพันระหว่างศาสนากับคนไทยในชีวิตประจำวัน

คนไทยมีความผูกพันอยู่กับพุทธศาสนามากดังจะเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่มีก่นำเอาศาสนามาเกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การทำบุญตักบาตร การโกนจุก การทำขวัญ การอุปสมบท การแต่งงาน งานศพ การทอดกฐิน ซึ่งล้วนเป็นพิธีกรรมที่มีพระสงฆ์ในศาสนาร่วมด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล ตลอดจนถึงความเชื่อต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น การให้พระรดน้ำมนต์เพื่อสละเคราะห์กรรม การบูชาเครื่องรางของขลัง ฯลฯ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธที่มีสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น วัด เจดีย์ พระพุทธรูป พระสงฆ์ เครื่องรางของขลัง ซึ่งมีผลทำให้คนไทยมีชีวิตที่สงบสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เชื่อในกฎแห่งกรรม แต่อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ที่มีอิทธิพลเด่นชัดต่อพุทธศาสนิกชนคือ วัด และพระสงฆ์ ซึ่งเชื่อใจของคนไทยที่มีต่อวัดไม่สามารถตัดขาดจากกันได้ เพราะคนไทยถือว่าวัดเป็นสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของศาสนา และชุมชน (Religion and Community Center) ของบุคคลทุกระดับชั้น ตั้งแต่เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเนื่องในพิธีต่างๆ เช่น การทอดกฐิน การงานศพ การอุปสมบท เป็นสถานที่เรียนของเด็กชาย เป็นสถานที่ทำบุญกุศล เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ส่วนสถาบันพระสงฆ์ก็เป็นสถาบันจารีตที่มีความสำคัญ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เป็นที่เคารพนับถือ และมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งทางด้านศีลธรรมจรรยา และกิจกรรมต่างๆ มาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ยังเป็นพลังแฝงที่สามารถสร้างความเจริญทางสังคม และวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของคนไทย สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยการให้แนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควรตามค่านิยม และระเบียบสังคมโดยผ่านคำสอนของพระสงฆ์

1.2.2.1 ความเชื่อกับศาสนา

ความเชื่อเป็นนามธรรมมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเสมอ ส่วนใหญ่มักเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นเรื่องบุญกรรม การพกเครื่องรางของขลังป้องกันอันตรายต่างๆ และ ฤกษ์วิญญาน การบวชให้บุพการีทำบุญกุศลส่งให้ท่านขึ้นสวรรค์ การบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเพื่อความป็นสิริมงคล

“พ่อเพิ่มเริ่มหาเครื่องคุ้มกันภัยต่างๆเป็นต้นว่า เอาผ้ายันต์แดงมาผูกไว้ที่บ้าน เอาน้ำมันดีมาพรม เอาทรายเสกที่วางตั้งนักษัตรรอบบ้าน และยังนำของดีมาแจกคนในบ้าน เช่น พระเครื่องจากวัดต่างๆตลอดจนพระกรุตุ๊กอม” (นวนิยายหน้า 1171 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำบทบรรยายมาแสดงภาพให้เห็นถึงพฤติกรรมของพ่อเพิ่มที่มีความเชื่อต่อเครื่องรางของขลังต่างๆ และเพิ่มบทสนทนาระหว่างพ่อเพิ่มกับตัวละครอื่นๆให้เกิดความต่อเนื่อง กลมกลืนกับเหตุการณ์)

“แม่ตั้งชื่อไม่เป็นหรอกอ้อ แต่ไม่เป็นไร จดวัน เดือน ปีเกิดมาของลูกทั้งสองคนมา แม่จะไปขอให้พระตั้งชื่อให้” (นวนิยายหน้า 1147 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 70 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของพลอย)

“พ่อรู้ตัวว่าไม่ใช่ไส้ของฉันทัน ฉันทันก็วิ่งเข้าไปในวัดหัวฉันทันไปตะโกนเรียกพระขอน้ำมนต์ทำนรดตั้งแต่นั้นมาที่บริเวณไปรดน้ำมนต์จนไม่รู้ว่าก็ฉิบวัดเข้าไปแล้ว” (นวนิยายหน้า 1164/ ละครโทรทัศน์ตอนที่ 71 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยาย แต่มีการเน้นสีหน้า และน้ำเสียงของพ่อเพิ่มในขณะที่เล่าเหตุการณ์ต่างๆให้พลอยฟัง)

พ่อเพิ่มปรารถนาว่า “พ่อจ๋า! สิ้นเคราะห์ไปที ขอให้พ่อบวชนานๆเถิด ฉันทันจะได้เกาะชายกระเบนแม่พลอยเขาขึ้นสวรรค์บ้าง” (นวนิยายหน้า 1235/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 77 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของพ่อเพิ่ม)

1.2.2.2 พิธีกรรมกับศาสนา

พิธีกรรมเป็นรูปธรรม และเป็นสื่อกลางที่มนุษย์ใช้ติดต่อกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อในลักษณะต่างๆอันช่วยคลี่คลายเป็นไปตามคำขอของมนุษย์ ดังนั้นพิธีกรรมจึง

เป็นระบบศาสนาครบวงจร เช่น ความเชื่อเรื่องบุญกรรมทำให้คนทำบุญดื่กบาตร สะสมบุญ ทำสังฆทาน ทอกกฐิน หรือการนิมนต์พระมาสวดอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย หรือสวดเพื่อเป็นสิริมงคลในพิธีแต่งงาน พิธีอุปสมบท พิธีโกนจุก ฯลฯ

“ในวันแต่งงาน คุณสายบอกให้พลอยและเพื่อนเจ้าสาวนั่งลงฟังพระสวดจากห้องกลางข้างนอก สักครูพลอยได้ยินพระตั้งนโมให้ศีล และเริ่มสวดพระปริตรตามพิธี” (นวนิยายหน้า 422/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายด้วยภาพแสดงปฏิกิริยาของตัวละครต่างๆตามคำบรรยาย และมีการเพิ่มบทสนทนาผ่านคุณสาย)

“ตราบใดที่ศพคุณเปรมยังตั้งอยู่ในบ้าน พลอยมีการงานต้องทำ มีเรื่องที่จะต้องคิด ต้องทำบุญงานศพคุณเปรมทุกเจ็ดวัน ห้าสิบวัน และ ร้อยวันตามธรรมเนียม” (นวนิยายหน้า 809/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 54 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำบทบรรยายมาแสดงออกด้วยภาพผ่านการแสดงของพลอย)

1.8. ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของคนไทย (นามธรรม)

1.8.1 ความหมาย และความสำคัญของพระมหากษัตริย์

พ่อเพิ่มพูดกับพลอยว่า “เมื่อในหลวงท่านทรงมีความเห็นไม่ตรงกับสภา กับรัฐบาล ก็อยู่ด้วยกันต่อไปไม่ได้ ถึงคราวที่จะต้องแยกกัน”

“แล้วบ้านเมืองจะเป็นอย่างไรต่อไป ?” พลอยถามอย่างกังวล “ฉันนึกไม่ถึงจริงๆฟังดูเหมือนบ้านแตกสาแหรกขาด ถ้าในหลวงองค์นี้ทรงสละราชสมบัติ (นวนิยายหน้า 932/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 66 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย แต่มีการแซ่ภาพที่พลอยแสดงให้เห็นถึงความวิตกกังวลที่แสดงออกมาทั้งจากสีหน้า และน้ำเสียง)

“คำว่า “พระมหากษัตริย์” มาจากคำว่า “ชัตติยะ” แปลว่า ผู้เป็นเจ้าของเขต ซึ่งหมายถึงประมุขผู้ปกครองประเทศ หรือผู้ที่ได้รับเลือกตั้งให้เป็นกษัตริย์โดยการสืบสันตติวงศ์ตามจารีตประเพณีให้มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้มีเกียรติได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากคนทั้งหลายในลักษณะผู้นำของประเทศ (สอ สัจจวาที, 2508 : 2)

สังคมไทยเป็นสังคมที่ประชาชนให้ความเชื่อมั่น เคารพ จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ให้ดำรงอยู่ในฐานะประมุขของประเทศมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย โดยมีอำนาจเด็ดขาดทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช จนกระทั่งเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 ซึ่งพระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นบุคคลสำคัญที่สุด และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งประเทศให้เกิดความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากความรู้สึกจงรักภักดีต่อเจ้าชีวิตของคน

1.3.2 ความเกี่ยวข้อง และความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติปกครองด้วยหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ มีจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชาติ (National Interest) ในแง่การสร้างเสริมความเจริญแก่ประเทศให้ทัดเทียมนานาชาติ และให้เกิดผลประโยชน์แก่ประชาชน (People Interest) ในแง่การบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนประชาชนก็รู้สึกผูกพัน เทอดทูน จงรักภักดี ขอมพลีกายพลีใจถวายสนองพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์ทดแทนการเสวยสละพระองค์ในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ เช่น ไม่ว่าพระองค์จะเสด็จไป ณ ที่ใด จะมีประชาชนมารอรับเสด็จกันอย่างพร้อมเพรียง หรือ การเคารพพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ ล้วนเป็นการแสดงถึงความจงรักภักดีของประชาชนแทบทั้งสิ้น

“การอบรมสั่งสอนที่ได้รับมาจากพ่อแม่ และบรรพบุรุษมิรู้กี่ชั่วคนให้จงรักภักดี มีความกตัญญูต่อพระเจ้าอยู่หัว และให้ทรงกลัวอาญาจากเจ้าชีวิตของตนนั้นเคียดพล่านอยู่ในหัวใจทั้งที่พลอยยังเป็นเด็ก” (นวนิยายหน้า 103/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 26 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายโดยมีเสียงบรรยายประกอบการแสดงสีหน้า ท่าทางของพลอย)

“ระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านคนที่มารับเสด็จ ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับคนเหล่านั้นในเรื่องต่างๆ ตั้งแต่เรื่องใหญ่ไปจนถึงเรื่องเล็ก เช่น เรื่องถนนหนทาง การปกครอง ตลอดจนเรื่องทุกข์สุขของประชาชน ทั้งในเรื่องส่วนตัว และการทำงาน ราวกับเรื่องต่างๆกำลังถูกนำออกพิจารณาโดยผู้ใหญ่นคนหนึ่งที่มาบเรื่องราวทั้งปวงดีกว่าคนอื่น และการซักถามนั้นๆล้วนเกิดจากเจตนาดียิ่งกว่าจะหาได้ในที่ใดเพราะท่านเป็นเจ้าชีวิตที่เป็นผู้ดูแลชีวิตทั้งปวงที่รวมกันอยู่ในเมืองไทย” (นวนิยายหน้า 306/ละครโทรทัศน์ไม่มีการถ่ายทอดตามนวนิยาย)

2. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี

แต่ละชนชาติย่อมมีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความเชื่อ ค่านิยม สภาพแวดล้อม และปัจจัยอื่นๆ และทำการปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาอย่างมีระบบผ่านการกลั่นกรอง คัดแปลง แก้ไขจนเป็นที่ยอมรับ และใช้ปฏิบัติในสังคมไทย นอกจากจะมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานแล้วยังเติมเปี่ยมไปด้วยนัยแฝงแห่งคติ ข้อคิด และปรัชญาอย่างลึกซึ้งอันเป็นแบบอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติที่น่าภาคภูมิใจ

คำว่า“ประเพณี”ตามความหมายในพจนานุกรมภาษาไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานของพระยาอนุমানราชชน หมายถึง ความประพฤติที่คนในส่วนรวมถือกันเป็นธรรมเนียม หรือระเบียบแบบแผน และสืบต่อกันมานานจนลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน โดยปกติแล้ว ประเพณี เป็นการกระทำกิจกรรมทางสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เนื่องจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางสังคม ทำให้ประเพณีเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามความคิด ความเชื่อ ปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งตน และสังคม (ชนากิต, 2539 : 1)

จากการสำรวจวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณี จากสื่ออนินิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง“สี่แผ่นดิน”สามารถแบ่งตามประเภทของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีออกได้เป็นวัฒนธรรมหลวง และวัฒนธรรมราษฎร์ได้ดังนี้

ก. ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็น “วัฒนธรรมหลวง”

เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติตามราชประเพณีที่สืบทอดเป็นระเบียบแบบแผนต่อกันมาเป็นเวลายาวนานแล้ว เช่น ราชประเพณีเครื่องดนตรีราชูปโภค พิธีพระบรมราชาภิเษก พิธีฉัตรมงคล ฯลฯ และประเพณีที่กระทำขึ้นเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เช่น พิธีโสกันต์ และยังรวมถึงประเพณีที่เกิดขึ้นในราชสำนัก หรือในพระบรมมหาราชวังที่เรียกว่า “ประเพณีวัง”

ประเพณีวัง

พระบรมมหาราชวังเป็นเขตพระราชฐานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีเจ้าหน้าที่ประจำดูแลรักษา และมีการปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน และประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลายาวนานแล้ว บางเวลาก็เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เพื่อให้เหมาะสมกับกาลเวลา และพระราชนิยม

2.1 ประเพณีการห้ามเหยียบธรณีประตู (รูปธรรม-นามธรรม)

ประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับธรณีประตูในพระบรมมหาราชวังกำหนดไว้ว่า “ห้ามผู้ใดเหยียบธรณีประตู เนื่องจากมีพระภูมิคอยรักษาปกป้องภัยชื่อ พระนครราช ถ้าเหยียบจะถือเป็นการลบหลู่ดูหมิ่น” ดังนั้นถ้าผู้ใดเหยียบธรณีประตูจะถูกโจลนที่เฝ้าประตูวังว่ากล่าว และบังคับให้กราบขอขมาธรณีประตูทันที และในทุกปี จะมีการสมโภชประตูพระราชวัง และมีการนำรูปพร้อมทองคำเปลวมาปิดที่ธรณีประตูเพื่อแสดงความเคารพพระภูมิ (ส.พลายน้อย, 2515 : 200)

“อ้อ ! พลอย” แม่พูดขึ้นเหมือนอย่างกับนิกะไรออก “เวลาเข้าประตูละก็ ต้องข้ามธรณีประตูให้พ้นเทียวนะ อย่าไปเหยียบ หรือเอาเท้าไปแตะเข้า เดียวจะเกิดเรื่อง”

“พูดแล้วแม่ก็พาพลอยเดินเข้าไปใกล้ประตู ทำให้พลอยเห็นว่าธรณีประตูทำด้วยไม้เหล็ยก่อนข้างใหญ่ แต่ไม่ใหญ่ถึงกับจะข้ามไม้พ้น มีรอยคนมาปิดทองบ้างเป็นระยะๆ และใกล้ขอบประตูมีรูปปักอยู่” (นวนิยายหน้า 18 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดบทสนทนาของแม่แหม่มครบตามนวนิยาย แต่องค์ประกอบบางอย่างในฉากไม่ครบ เช่น มีแต่รอยปิดทองแต่ไม่มีรูปปักใกล้ขอบประตูแสดงให้เห็นตามบทบรรยาย)

“พลอย นี่ไปเหยียบธรณีประตูวังเข้าแล้วสิ” แม่พูดกลางหัวเราะในขณะที่เห็นโจลนกวักมือเรียก “ไปเกิดลูก แม่จะไปด้วย ไปกราบธรณีประตูเสียทั้งหมดเรื่อง” แม่พูดพร้อมพาพลอยไปหาโจลน (นวนิยายหน้า 20/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดครบตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของแม่แหม่ม)

2.2 ประเพณีการปิดประตูวัง (รูปธรรม-นามธรรม)

ประตูพระราชวังเป็นประตูที่ใช้เข้าออก จะมีการเปิดเวลากลางวัน และปิดเวลากลางคืน ส่วนประตูที่ไม่ได้ใช้ก็ปิดอยู่เสมอ และเปิดเมื่อมีราชการที่จะต้องใช้ประตูนั้น ประตูที่เปิดมาสู่ด้านหน้าพระราชวังเป็นประตูที่ผู้มีเกียรติใช้เป็นทางเข้าออก เปิดเวลา 06.00 น. และปิดเวลา 22.00 น. ส่วนประตูที่เปิดไปสู่ด้านหลังพระราชวังเป็นประตูสำหรับข้าหลวง เจ้าหน้าที่งานต่างๆ ใช้เป็นทางเข้าออก เปิดเวลา 06.00 น. และปิดเวลา 18.00 น. โดยปกติจะมีการเปิด และปิดประตูตามกำหนดเวลา ยกเว้นแต่มีราชการฉุกเฉินเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่มณฑลเทศาภิบาลจะเปิดประตูสนามราชกิจ หรือประตูขำคำ เตรียมไว้สำหรับเจ้าหน้าที่ฝ่ายหน้า และฝ่ายในใช้เป็นทางเข้าออกทำการติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว หรือบางครั้งก็มีเปลี่ยนกำหนดเวลาปิด เปิดโดยสมควรแก่เหตุการณ์ (ม.ร.ว.เทวาริราช ป.มาลากุล, 2492 : 7-8)

“พลอย และช้อยเดินกลับตำหนัก เห็นโขนกำลังปิดประตูเสียงดังโกร่งกร่างมิให้คนเข้าออก ซึ่งตามคำบอกเล่าของช้อยว่าเมื่อประตูปิดแล้ว ก็จะปิดไปเรื่อยๆจนพุ่มนี้เข้า” (นวนิยายหน้า 54/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 5 ถ่ายทอดครบตามนวนิยายผ่านลีลาท่าทางของโขน และบทสนทนาของช้อย แต่มีการสลับฉากเหตุการณ์จากช่วงต้นเรื่องของนวนิยายไปอยู่ช่วงกลางเรื่องในละครโทรทัศน์)

2.3 ประเพณีการห้ามผู้ชายเข้าออกเขตพระราชฐานชั้นใน (รูปธรรม-นามธรรม)

โดยปกติ พระราชวังแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหน้า ซึ่งชาย หญิงสามารถเข้าออกได้ตามควรแก่สิทธิของตน และ ฝ่ายในนับเป็นที่รโหฐานซึ่งเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ และผู้หญิงล้วน เป็นเขตหวงห้ามของชายอื่น ยกเว้นพระมหากษัตริย์ เด็กอายุต่ำกว่า 10 ขวบ และชายที่มีเจ้าหน้าที่มณฑลหรือบาลควบคุมเข้าไปทำกิจธุระสำคัญ เช่น แพทย์ ช่างต่อเติมซ่อมแซมหมวดต่างๆ เมื่อกิจธุระเสร็จก็ต้องออกทางประตูเดิม และที่สำคัญการแต่งกายของชายที่เข้าไปจะนุ่งได้แต่ผ้าพื้น และผมก็ต้องเอามือเสย หรือขยี้เสียก่อนไม่ให้เรียบ (ม.ร.ว.เทวธิดาธิราช ป. มาลากุล 2492 : 5)

แม่แ่มพูดกับพลอยว่า “วังหลวงเป็นของพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ และเจ้านายอื่นๆมีตำหนักอยู่ข้างใน ผู้ชายเข้าไปไม่ได้ มีแต่พวกเราผู้หญิงล้วนๆ ถ้าผู้ชายเข้าไปได้ แม้มันไม่ต้องทิ้งพ่อเพิ่มไว้” (นวนิยายหน้า 15/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดครบตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของแม่แ่ม)

พลอยพูดกับคุณเปรมว่า “ในแผ่นดินก่อนมหาดเล็กจะเข้าไปข้างในนุ่งได้แต่ผ้าพื้น และผมก็ต้องเอามือเสย หรือขยี้ก่อนไม่ให้เรียบ” (นวนิยายหน้า 550/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 30 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของพลอยซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของการแต่งกายในราชสำนักผ่านตัวละครคือคุณเปรม)

2.4 ประเพณีจุดไฟในวังตอนกลางคืน (รูปธรรม-นามธรรม)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีประเพณีกำหนดไว้ว่า “การเดินในพระราชวังชั้นในเวลาค่ำคืน จะต้องถือโคมไฟ หรือเทียนให้เกิดความสว่างไปด้วย ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติตามจะถูกกลงโทษในความผิดฐานมีเจตนาร้ายคิดทำการอันมิชอบในเขตพระราชฐานชั้นในซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง (ม.ร.ว.เทวธิดาธิราช ป.มาลากุล, 2492: 3)

ช้อยเตือนพลอยให้รีบกลับตำหนักก่อนค่ำ เพราะไม่ได้เอาเทียนมาด้วย

“เทียนอะไรกันช้อย” พลอยถามอย่างสงสัย

ช้อยอธิบายว่า “จำไว้นะพลอย เดินในวังกลางคืน ต้องจุดไฟ เดินมีดๆถ้าโชดนจับเป็นเกิดเรื่อง”(นวนิยายหน้า 55/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 5 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของช้อย และพลอย)

2.5 ประเพณีการปฏิบัติตนแสดงความเคารพเจ้านาย และผู้อาวุโส (นามธรรม)

การแสดงความเคารพเจ้านาย และ ผู้อาวุโสมักปฏิบัติกันในสังคมจนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีไปโดยปริยาย ในวังหลวง ข้าหลวงที่รับใช้เจ้านาย เจ้ากรมในตำหนักต่างๆล้วนต้องหมอบคลานเมื่อเข้าเฝ้า เพื่อแสดงความเคารพ หรือในระหว่างพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินผ่าน ณ ที่ใดที่หนึ่ง ประชาชนก็ต้องหมอบคลานรับเสด็จโดยพร้อมเพรียงกัน อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ทรงยกเลิกการหมอบคลานเข้าเฝ้าแก่ข้าราชการ เพื่อไม่ให้ชาวต่างชาติดูถูกว่าเป็นการเข้าเฝ้าที่ล่าหลังประเทศที่เจริญแล้ว และเปลี่ยนเป็นการยืนถวายความเคารพแทน แต่ข้าหลวงในตำหนักต่างๆ หรือบ่าวรับใช้ในเรือนของขุนนาง ผู้รักรวยยังคงปฏิบัติกรหมอบคลานกันอยู่

“พอกุณสายขึ้นบันไดชั้นสุดท้าย ก็คานต่อไปตามพื้นเฉลียง ทั้งแม่ และพลอยก็คลานตามไปติดๆจนหยุดหมอบกราบไปข้างหน้าเสด็จ”(นวนิยายหน้า33/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3 ถ่ายทอดกิริยาท่าทางหมอบ คลานผ่านตัวละคร คือ คุณสาย แม่เข้ม และพลอยตามคำบรรยายในนวนิยาย)

“โขนร้องเป็นสัญญาณว่าพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงทอดพระเนตรงาน ช้อยดุคให้พลอยลงหมอบโดยเร็วก่อนเสด็จมาถึง” (นวนิยายหน้า 102/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 ถ่ายทอดผ่านกิริยาท่าทางหมอบกระแทงของตัวละคร คือ พลอย และ ช้อยตามคำบรรยายในนวนิยาย และมีการเพิ่มบทโขนพูดที่เป็นสัญญาณบอกผู้มารอรับเสด็จขยความจากบทบรรยาย)

“พลอยก้มลงหมอบกราบรับของพระราชทานคือ เข็มกลัด และสร้อยเพชรสลับทับทิมจากพระหัตถ์ด้วยมืออันสั้นรว และคอหอยที่ตีบตัน ก่อนจะออกไปเข้าพิธีแต่งงานที่บ้านคุณเปรม” (นวนิยายหน้า 417/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาประเพณีการแสดงความเคารพเจ้านายด้วยการหมอบกราบคงเดิมตามนวนิยาย และยังมีเพิ่มเติมวัฒนธรรม คือ การแสดงท่าเอางานเมื่อได้รับพระราชทานสิ่งของจากเจ้านาย)

2.6 พระราชพิธีโสกันต์ : ทูลกระหม่อมฟ้า และเจ้านายลูกเธอ (นามธรรม-รูปธรรม)

พระราชพิธีโสกันต์เป็นพิธีโกนจุกแบบพิธีหลวงของเจ้านายชั้นสูงชั้นพระองค์เจ้า และเจ้าฟ้าที่มีเฉพาะในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นประธาน ตลอดจนมีพระบรมวงศานุวงศ์เข้าร่วมพิธีด้วย การทำพิธีโสกันต์จะกระทำที่เขาไกรลาส บริเวณข้างพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ซึ่งเป็นสถานที่จำลองขึ้นโดยโครงไม้ไผ่สานหุ้มด้วยแผ่นดินบุกแล้วทาสีให้เหมือนศิลา เพื่อใช้สงวนน้ำในบุษบกที่มณฑปใหญ่ยอดเขาที่ตกแต่งด้วยต้นไม้ และมีการต่อน้ำพุในเขา และกันราชวัตร ปักฉัตรโดยรอบบริเวณเขาไกรลาส โดยปกติแล้ว งานโสกันต์จะประกอบด้วยวันสวด 3 วัน วันสมโภช 1 วัน และงานที่เขาไกรลาสจะมีตลอดงานพิธีรวมเป็น 4 วัน เช่น การจัดโรงมหรสพแสดงการละเล่นต่างๆ (การปี่มโหรี การโขน การรำโละพ้อ การแสดงกะอั่วแทงควาย การประดับประดาไฟอย่างสวยงาม)

พระราชพิธีโสกันต์

กระบวนแห่พระราชพิธีโสกันต์ตามการบรรยายในนวนิยายหน้า 100-101 สรุปได้ดังนี้

ต้นกระบวนแห่ : ทหารเดินแถวเป่าแตรวง ทหารแบกปืน และขบวนกลองใหญ่

ขบวนหลัง : นำด้วยกลองแขก 1 คู่ และปี่ชวา

ขุนนางเดินประนมมือเป็นคู่เดินเคียงกัน

คู่แห่มหาดเล็ก

กระบวนเด็ก

หมวดกลองชนะ และแตรสังข์เป่าเป็นระยะ สองข้างเป็นเครื่องสูง

คนแต่งเป็นอินทร์ พรหม เดินถือเครื่องสูงพวกฉัตร และบังแทรกเหมือนต้นไม้
พราหมณ์เป่าสังข์ แกว่งกลองเล็กสองหน้ามีเสาปักกลาง มีไม้บัณเฑาะว์
พราหมณ์โปรยข้าวดอก

มหาดเล็กถือพระแสงเดินแซง ขณะพราหมณ์โปรยข้าวดอก

เด็กผู้ชายเล็กๆ 2 คน แต่งตัวสวยงาม ถือขนนกการเวก

นางมยุรฉัตร 1 คู่ นุ่งยกจีบห่มผ้านาง ประดับอาภรณ์เครื่องทองของจริงเดินถือ
พุ่มทำด้วยหางนกยูงมีด้ามถือ

เด็กผู้หญิง 1 คู่ ใส่เกี้ยวนุ่งผ้าลายห่มแพรสีเสด เดินพนมมือถือกิ่งไม้เงิน ทอง
พระยานมาศที่ประทับของทูลกระหม่อม(ซึ่งแต่งองค์ด้วยเครื่องเพชรล้วน ทรง
ชฎามหากษัตริย์ระดับ)

กระบวนขุนนางตามเสด็จ

นางเชิญเครื่องเดินตามกระบวนแห่

นางพัด 7 คน ตามด้วยนางสระ และพวกข้าหลวงตามเสด็จ

“งานที่พลอยออกใจเดินไม่ได้คืองานโสกันต์ทูลกระหม่อมฟ้า และเจ้านายลูกเธอ ก่อนถึง
กำหนดงาน ข่าวลือเกี่ยวกับผู้เข้าร่วมกระบวนแห่ เครื่องแต่งกาย การตกแต่งเขาไกรลาสเป็นที่อยาก
รู้อยากเห็นแก่ชาววังอย่างมาก” (นวนิยายหน้า 98/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิ
ยายในลักษณะการนำบทบรรยายเกี่ยวกับข่าวลือก่อนถึงวันงานแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร
คือคุณสาย)

“พอดอกคำบริเวณเขาไกรลาสถึงเวลาเริ่มจุดไฟ ทำให้เปลี่ยนแปลงสภาพเขาไกรลาสที่ทำด้วยไม้
ไผ่ และดินกลายเป็นเขาไกรลาสในเทพนิยายไปจริงๆตามเชิงเขาไกรลาสทำเป็นภูเขาที่ตั้งตุ๊กตาไข
กลกระดิกตัวเคลื่อนไหวได้เหมือนคนจริงๆ”(นวนิยายหน้า 102/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 ถ่ายทอด
ด้วยภาพฉากคงเดิมตามนวนิยาย)

โดยสรุปแล้วละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาพิธีโสกันต์คงเดิมได้ตามนวนิ
ยายเพียงบางส่วนไม่ได้ถ่ายทอดครบทั้งหมดในลักษณะต่างๆคือการถ่ายทอดด้วยบทสนทนาผ่าน
ตัวละคร คือ เสด็จ ซ้อย พลอย แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ เช่น ฉากน้ำพุ และพลับพลาพิธีบนยอด
เขาไกรลาสที่ใช้เป็นที่สงวนน้ำในพิธีโสกันต์ และการถ่ายทอดที่มีองค์ประกอบบางอย่างเปลี่ยนไป
เช่น ฉากซ้อยและพลอยไปดูการก่อสร้างเขาไกรลาสก่อนถึงวันงานจะแสดงภาพให้เห็นถึงฉากเขา
ไกรลาสที่ใช้การจำลองขึ้นมาใหม่ให้สมจริงมากที่สุดภายในโรงถ่าย เนื่องจากไม่มีงานพิธีดังกล่าว

ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน และการถ่ายทอดด้วยภาพละไว้ในฐานที่เข้าใจ เช่น ฉากที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพร้อมพระมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงร่วมในพิธีโสกันต์จะใช้เทคนิคมุกกล้องโดยถ่ายเพียงเบื้องพระบาทของขบวนเสด็จละไว้ในฐานที่เข้าใจประกอบกับการแสดงภาพการหมอบกระแทกของซ้อย และพลอย แสดงความเคารพเจ้านายแทน สำหรับเนื้อหาที่ขาดหายไปจากนวนิยายไม่มีการถ่ายทอดในละครโทรทัศน์คือ รายละเอียดของกระบวนแห่จากเขตพระราชฐานชั้นในมายังเขตพระราชฐานชั้นกลาง บรรยากาศชาววังที่มารอรับเสด็จกระบวนแห่ การละเล่นต่างๆ (การเล่นไม้ลอย การไต่ลวด การแสดงผาดโผน การเล่นเกมอ้วกแทงควาย) ด้วยเหตุผลที่ว่า การถ่ายทอดรูปธรรมต่างๆ ในละครโทรทัศน์เป็นเรื่องยากกว่าการบรรยายในนวนิยาย คือ การถ่ายทอดกระบวนแห่และการละเล่นต่างๆ ต้องใช้คนจำนวนมากประกอบฉาก และอุปกรณ์ประกอบที่ใช้ในกระบวนแห่ไม่สามารถหาได้ทั่วไป เนื่องจากเป็นพิธีตามวัฒนธรรมหลวงในวังต้องจำลองขึ้นใหม่ทั้งการแต่งกายของผู้คนในกระบวนแห่ อุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ ล้วนเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณที่สูงมากซึ่งเป็นเหตุผลทางธุรกิจ

2.7 ประเพณีลอยกระทงหลวง (นามธรรม-รูปธรรม)

“งานที่พลอยเห็นว่าสนุกเป็นอย่างยิ่ง และเป็นงานประจำปี ซึ่งแม้ว่าจะผ่านไปแล้ว ก็เฝ้าเร่งวันเร่งคืนให้ถึงอีก คืองานลอยกระทง ซึ่งมีในกลางเดือน 12 เสด็จตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัวออกแพที่ทำขุนนาง และโปรดให้ซ้อย และพลอยตามเสด็จด้วย” (นวนิยายหน้า 104/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 ถ่ายทอดคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำบทบรรยายมาแปลง และเพิ่มบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ เสด็จ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องกับเหตุการณ์มากขึ้น)

“พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกประทับเรือบัลลังก์จอดอยู่หน้าตำหนักแพ พร้อมด้วยเจ้านายข้างใน ฝ่ายพลอย และซ้อยก็ประทับอยู่กับหมู่ข้าหลวงตามเสด็จ พยายามกระเถิบออกไปจนได้ที่นั่งชิดริมน้ำที่สุด เพื่อจะได้ดูกระทงให้เต็มตา” (นวนิยายหน้า 105/ละครโทรทัศน์ไม่มีถ่ายทอด)

“รื้อวังทั้งหลายเป็นเครื่องเตือนใจให้พลอยนึกถึงแม่น้ำเจ้าพระยาที่เคยคลาคล่ำไปด้วยเรือแพน้อยใหญ่ในกระบวนเสด็จยาวสุดสายตา นึกถึงกระทงหลวง กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่มีเรือพระที่นั่ง เรือดั่ง เรือแข่ง และเรือกระบวนต่างๆ ภาพเรือพระที่นั่งปิดทองฉ่องชาด ฝ้ายถือพายทอง สวมเสื้อแดงกางเกงแดง ยังงามระยับจับตา เสียงแห่เรือ เสียงกระทุ้งเส้าดูเหมือนยังก้องหูพลอยตลอดเวลา” (นวนิยายหน้า 925/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 65 คงเดิมตามการบรรยายในนวนิยาย โดยมีเสียงบรรยายสะท้อนความในใจของพลอยขณะที่พลอยนั่งเรือผ่านวังในสมัย ร.7)

ประเพณีลอยกระทงตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ในเดือนพฤศจิกายน เป็นประเพณีเก่าแก่ของไทย ซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนสุโขทัยริเริ่มขึ้นโดยนางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกของพระร่วงเจ้า ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มประดิษฐ์กระทงรูปดอกบัวถวายแก่พระร่วงเจ้าทรงลอยน้ำเมื่อเสด็จประพาสลำน้ำคั่นกลางเดือน 12 พร้อมกับแต่งลำนำสำหรับขับร้องถวายด้วย ทำให้ทรงชื่นชมในความงดงามของกระทง จึงรับสั่งให้ถือเป็นประเพณีตั้งแต่นั้นสืบมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนพิธีการต่างๆ ในพิธีลอยกระทงที่ได้มีการบรรยายไว้ในนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินของพลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สามารถสรุปพิธีลอยกระทงตามขั้นตอนดังนี้

- การลอยประทีปหลวงเป็นงานนักขัตฤกษ์ที่รื่นเริงมากสำหรับชาววัง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปที่ตำหนักแพที่ทำขุนนางท่ามกลางเสียงประโคมปี่พาทย์ กลองแขก เพื่อประทับบนเรือบัลลังก์พร้อมด้วยขบวนตามเสด็จของพระอัครมเหสี และพระสนมฝ่ายใน ตลอดจนเจ้านายต่างๆ ในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งมีการประกวดประชันเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับอย่างเต็มยศ
- เจ้าพนักงานนำเรือพระที่นั่งอนันตนาคราช ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เครื่องนมัสการมาจอดหน้าเรือบัลลังก์เพื่อต่อขบวนมายังเรือบัลลังก์ เพื่อให้ทรงจุดเทียนขบวนให้เกิดแสงสว่างสะท้อนลวดลายที่ปิดทองล่องชาด และกระจก และในระหว่างพิธีมีการเห่เรือพร้อมเสียงปี่พาทย์บรรเลงตลอดพิธี
- เจ้าพนักงานนำเรือสุพรรณหงส์มาจอดหน้าเรือบัลลังก์ เพื่อจุดเทียนขบวนเช่นเดียวกัน
- ปลอยเรือกระทงเล็กจำลองย่อส่วนจากเรือพระที่นั่ง เรือกราบ เรือสำเภาลงในแม่น้ำ
- พระเจ้าอยู่หัวทรงจุดดอกไม้เพลิง เช่น พุ่มตะไลจุดตามท่อน พลุ รัตนา ดอกไม้ น้ำทุกขนาด

การเชื่อมโยงเนื้อหาประเพณีลอยกระทงหลวงในละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 จะใช้ลักษณะการถ่ายทอดไม่ครบตามเหตุการณ์ทั้งหมดในนวนิยาย คือมีการถ่ายทอดผ่านบทพูดของตัวละคร คือเสด็จ แต่ไม่มีภาพแสดงขั้นตอนต่างๆ ของประเพณีลอยกระทงหลวง เนื่องจากเหตุผลที่ว่าในการถ่ายทอดสิ่งที่เป็นรูปธรรมในละครโทรทัศน์ทำได้ยากกว่าในนวนิยาย เช่น ในการจำลองจากพระราชพิธีต้องใช้ผู้แสดงจำนวนมากทั้งที่เป็นผู้คนในราชสำนัก และประชาชนที่มารอรับเสด็จทั้งทางบก และทางเรือ ตลอดจนฉากการจุดดอกไม้เพลิง และไม่ว่าจะเป็นสถานที่ถ่ายทำ คือทำราชวรวิหาร (ตำหนักแพ) ต้องขออนุญาตจากหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ การเตรียมเครื่องแต่งกายครบเครื่องตามแบบชาววังสำหรับงานพิธี อุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ เช่น เครื่องประกอบพิธี เรือบัลลังก์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือร่วมขบวนพยุหยาตราทางชลมารคจำนวนมาก ล้วนเป็นของหลวง ไม่สามารถทำการยืมใช้ในการถ่ายทำได้ และการจำลองให้สมจริงก็เป็น

เรื่องยากในการผลิต รวมถึงค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการลงทุนจำลองฉากสูงมากซึ่งเป็นเหตุผลทางธุรกิจ จึงเป็นสาเหตุที่มาของการไม่นำเสนอภาพเหตุการณ์ต่างๆ ในละครโทรทัศน์ แต่ก็มีกรหลีกเลียงโดยใช้การถ่ายทอดเนื้อหาวัฒนธรรมบางส่วนผ่านบทพูดของตัวละคร คือ เสด็จ แทน

2.8 พิธีรับเสด็จ ร.5 กลับจากเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ. 2440 (นามธรรม-รูปธรรม)

ร.5 เสด็จประพาสยุโรปเป็นเวลานาน เพื่อดูความเจริญต่างๆ และทรงนำแบบอย่างที่ดีกลับมาพัฒนา ปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญทัดเทียมนานาประเทศอย่างเหมาะสม ในพิธีสมโภชรับเสด็จ เริ่มตั้งแต่เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวังทรงทำพิธี ไบราณคือพระราชพิธีประเวศพระราชมณเฑียร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากนั้นเสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ โดยมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ตลอดเส้นทางเสด็จผ่านจะมีการประดับประดาซุ้มเป็นเครื่องหมายของกระทรวงต่างๆ โดยเหล่าข้าราชการ การตกแต่งถนนราชดำเนิน ประดับประดาไฟ และธงชาติอย่างสวยงาม (ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ 2524 : 64)

พิธีสมโภชรับเสด็จมีทั้งในวัง และนอกวัง ดังคำบรรยายของพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในนวนิยายเรื่อง สี่แผ่นดิน ดังต่อไปนี้

“งานรับเสด็จมีทั้งนอกวัง และในวัง งานที่นอกวังมีทั่วพระนคร แต่ที่พลอยจำติดตา คือ โขนกลางแปลงที่ท้องสนามหลวง ในตอนกลางคืนท้องสนามหลวงถูกประดับประดาด้วยโคมไฟสว่างไสวสวยงามมาก และตกแต่งเป็นบ้านเมือง ปราสาทราชฐาน มีต้นไม้ ภูเขา กระทับด้วยแสงไฟดูเหมือนกับเมืองนครมิถุ โขนคืนนั้นจับตอนพระรามเข้าเมือง มีการสมโภชต้อนรับพระรามคืนเมืองอโยธยา เมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นประทับบนพลับพลาแล้ว งานก็เริ่มด้วยข้าราชการเดินขบวนถือเทียนเข้ามาถวายพระพร ขบวนแห่เดินเป็นสี่สาย แต่ละสายเห็นแต่แสงเทียนในความมืดราวกับงูตัวมหึมาที่มีเกล็ดไฟ เมื่อเสด็จการถวายพระพรจบลงด้วยการโห่ 3 ลา แล้ว โขนกลางแปลงจึงลงโรง พลักษ์ พลึงในกองทัพพระรามขาวสุดตา แล้วจึงถึงพระราชรถพระราม และรถบุษบกกษัตริย์อื่นลากงูมาเป็นแนวแถวสีทองกระทับแสงไฟเป็นประกายระยับ”(นวนิยายหน้า 206-207/ละครโทรทัศน์ไม่มีการถ่ายทอดทั้งภาพ และบทสนทนา)

ส่วนงานสมโภชในวังหลวง พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายฝ่ายต่างๆ ข้าราชการฝ่ายนอก ฝ่ายใน พร้อมใจกัน จัดงานสมโภชรับเสด็จบริเวณหน้าพลับพลาที่ประทับที่สวนศิลาลัย ดังนี้

“งานช่างในวังที่พลอยนึกได้ทีหลังเมื่อเวลาล่วงเลยมานาน คือวันที่เด็กนักเรียนเล็กๆเข้ามาถวายพระพร และมีงานเต้นรำ เด็กผู้ชายเล็กๆนำเอ็นดูมาจากโรงเรียนราชวิทยาลัยที่บ้านปากข้างโน้น เข้ามาสมทบกับเด็กผู้หญิงจากโรงเรียนสวนสุนันทาลัย ปากคลองตลาด เด็กทุกคนแต่งกายแฟนซีแบบต่างๆ ฝรั่งเศสมี ไทยก็มี จีนก็มี ชุดที่จะจดจำ เมื่อมาพร้อมกันแล้วก็ตั้งขบวนแห่ที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเดินเข้าประตูย่ำค่ำไปยังสวนทิวาลัย ซึ่งได้ปลูกพลับพลา และโรงละครไว้เสร็จแล้วเมื่อพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯขึ้นพลับพลาแล้วก็มีการเล่นนักเรียน วันนั้นเป็นวันแรกที่พลอยได้เห็นการแสดงเต้นรำแบบฝรั่งจับคู่ระหว่างนักเรียนชายหญิงกลางสนามหน้าพลับพลาที่ประทับเข้ากับจังหวะแตรวงที่เล่นเพลงเต้นรำ เรียกว่า เพลงฉานเซอร์ และเซอร์โรเยอร์” (นวนิยายหน้า 207/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 13)

“ครั้นถึงวันที่ชาววังคอยอยู่เป็นหนักเป็นหนาที่จะได้ชมการแสดงละครรำชั้นสูงก็มาถึงพลอยก็ได้ตามเสด็จไปยังโรงละครที่สวนทิวาลัยด้วยความดีใจสุดจะพรรณนาได้” (นวนิยายหน้า 206/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 13)

“คืนนั้นมีการแต่งแฟนซี และรับพระราชทานเลี้ยงก่อนแสดงละคร เจ้านาย และเจ้าจอมบรรดาผู้ที่ไปในงาน ล้วนแต่งกายแฟนซีสวยงามพิสดารแบบแปลกตาทุกท่าน บางท่านแต่งเป็นแขกดำ บางท่านแต่งเครื่องสองเสาจากราชสำนักเมืองจีน บางท่านแต่งเป็นนางละเวง นางพระยาฝรั่งจากเรื่องพระอภัยมณี เมื่อเสร็จงานเลี้ยงแล้ว พิณพาทย์จึงโหมโรง เจ้าคุณจอมมารดาจุดเทียนเครื่องสังเวศ มีการรำเชิดพวงมาลัย และช่อดอกไม้ขึ้นทูลเกล้าฯถวาย แล้วจุดเทียนเครื่องทองน้อยครบตามวิธีเปิดโรงละครในของหลวง” (นวนิยายหน้า 208/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 13)

“ก่อนจะมีละคร และงานเลี้ยง ได้มีพระราชดำรัสว่า ให้ทุกคนที่ไปในงานมีความเสมอภาคเท่ากัน จึงให้จับสลากเข้านั่งที่สำหรับ สลากของใครตรงกับของผู้ใด ก็เข้านั่งร่วมรับพระราชทานเลี้ยงที่สำหรับเคี้ยวกันนั้น ไม่ต้องถืออิสริยยศสูงต่ำ คืนนั้น คุณมอญ พนักงานจับสลากที่นั่งได้ร่วมพระสุพรรณภาชน์ รับประทานเลี้ยงจับสลากต่อพระพักตร์พระเจ้าอยู่หัวจากสำรับเคี้ยวกัน ถือเป็นปฏิวัติราชประเพณีที่ถือกันมาไม่รู้กี่ร้อยกัพันปี” (นวนิยายหน้า 210/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 13)

ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 13 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์พิธีรับเสด็จ ร.5 กลับพระนครด้วยการนำบทบรรยายดังกล่าวข้างต้นมาแปลงเป็นบทสนทนาคงเดิมเนื้อหาตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือช้อย และพลอย ไม่ว่าจะเป็นการสนทนาเรื่องงานในวัง และนอกวัง เช่น การแสดง

ละครราชันสูงในวัง ขบวนแห่นักเรียนชายหญิงจากพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทไปที่พลับพลาพิธีที่สวนศิวาลัย การเดินรำแบบฝรั่ง การแต่งแฟนซีในวัง การปฏิบัติราชประเพณีเกี่ยวกับเครื่องดนตรีสากล นอกจากนี้ยังมีการแสดงภาพ และบรรยากาศเหตุการณ์บางตอน เช่น ฉากพลอย ซ้อย และคุณชายไปดูการแสดงโขนที่จัดขึ้นโดยเหล่าข้าราชการที่เขตพระราชฐานชั้นนอก แต่ไม่มีภาพการแสดงโขน มีเพียงการใช้เทคนิคมุกกล้องจับภาพนิ่งของผู้ชมการแสดงในลักษณะละไว้ในฐานที่เข้าใจ อย่างไรก็ตามในการนำเสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ คำนวณบทสนทนาของตัวละครแทนภาพ มีสาเหตุมาจากเหตุผลหลายประการ คือ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมบางอย่างไม่สามารถถ่ายทอดได้ละเอียดตามการบรรยายในนวนิยายซึ่งเป็นสื่อสำหรับการอ่าน และการจำลองฉากเป็นไปได้ยาก เช่น ฉากละครชั้นสูง ฉากการเดินรำที่ลานหน้าพลับพลาที่ประทับ ฉากการแต่งแฟนซี ฉากงานเลี้ยงที่เป็นการปฏิบัติเครื่องดนตรีสากล ซึ่งฉากดังกล่าวต้องใช้ผู้แสดงจำนวนมาก รวมถึงเครื่องแต่งกายนักแสดง อุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ ที่ล้วนต้องใช้งบประมาณในการจำลองฉากต่างๆ สูงมากอันเป็นเหตุผลทางธุรกิจ

2.9 พิธีทอดกฐินหลวง (นามธรรม-รูปธรรม)

“ทอดกฐินเข้า ท้องทุ่งนั้นเต็มไปด้วยเรือขนาดต่างๆ ทุกคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าหลากสี เรือทุกลำมุ่งหน้าไปยังวัดวิเวกวิญญูพัฒน์เป็นจุดหมายปลายทางสำหรับวันนี้ เรือลำของพลอยไปถึงวัดตอนสายมีเรือไปคอยรับเสด็จอยู่แล้ว ทั้งเรือชาวบ้าน เรือข้าราชการ เรือชาววัง สักครู่เรือกระบวนเสด็จก็มาถึงวัด เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเจ้านายชั้นบนวัด เพื่อถวายผ้าพระกฐินต่อไป” (นวนิยายหน้า 317/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 17)

ละครโทรทัศน์ตอนที่ 17 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยาย ด้วยการนำเสนอผ่านตัวละครคือคุณชาย เป็นผู้ถ่ายทอดเหตุการณ์ตามบทสนทนาที่แปลงมาจากบทบรรยายในนวนิยาย เช่น คุณชายพูดกับพลอย และซ้อยขณะที่เรือจอดอยู่ได้ต้นไม้แล้วสักครู่ “กระบวนเสด็จก็มาถึงวัดพอดีเลย ทรงเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเจ้านายชั้นไปบนวัด เพื่อถวายพระกฐินแล้ว” นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคนิคการถ่ายแช่ภาพฉากวัดริมน้ำประกอบบทสนทนาของคุณชายในลักษณะละไว้ในฐานที่เข้าใจว่าเป็นวัดวิเวกวิญญูพัฒน์ที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จในพิธีทอดกฐินหลวง

2.10 ประเพณีการห้ามแตะเนื้อต้องตัวของพระมหากษัตริย์ (นามธรรม)

คุณสาขหันมาตาเขิวใส่พร้อมพูดว่า “อย่าว่าแต่เรือเครื่องเลย เรือพระประเทียบยังคงล่ม เจ้านายสิ้นพระชนม์ตั้งหลายองค์ เขาเล่ากันว่า สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ทรงเป็นห่วงทูลกระหม่อมฟ้าที่อยู่ในแก่ง เสด็จเข้าไปในแก่ง ก็พอดีเรือคว่ำลง ใครจะเข้าไปช่วยเขาก็ไม่กล้า กลัวอาญา” (นวนิยายหน้า 298/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 16 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเดิมตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือคุณสาข เล่าเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ช้อย และพลอยฟัง)

ประเพณีข้อห้ามตามกฎหมายเข็ยรบาลกล่าวไว้ว่า “การแตะต้ององค์พระมหากษัตริย์มิโทษถึงประหารชีวิต” แต่เจตนารมณ์ของกฎหมายดังกล่าว หมายถึงกรณีที่จะมีการแตะต้ององค์พระมหากษัตริย์ในทำนองล่วงเกินในทางประเวณี มิได้หมายถึงกรณีที่พระมหากษัตริย์ คือสมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา กุมาริรัตน ทรงตกอยู่ในอันตรายอันจะถึงแก่ชีวิตดังในสภาพการณ์เรือพระที่นั่งล่ม แต่ขุนนาง หรือข้าราชการ คือพระยามหามนตรี (อ่ำ) มิได้เข้าใจในเจตนารมณ์แห่งกฎบัตรกฎหมายเข็ยรบาลดังกล่าว จึงเป็นเหตุทางอ้อมประการหนึ่งที่ทำให้สมเด็จพระนางสิ้นพระชนม์ลงฉับพลัน โดยปราศจากการช่วยเหลือแต่อย่างใด ภายหลังจากเหตุการณ์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแก้กฎหมายกฎหมายเข็ยรบาลเสียใหม่ เพื่อมิให้เกิดโศกนาฏกรรมดังที่ผ่านมามากต่อไป” (ฉัตรวิภา สุธวิสงคราม, 2538 : 96)

2.11 งานพระศพเสด็จพระองค์ใหญ่และสมเด็จพระอัญญาใหญ่ใน ร. 5 (นามธรรม-รูปธรรม)

งานพระศพเสด็จพระองค์ใหญ่ใน ร. 5

“ประมาณสองสามวัน หลังจากเสด็จถึงบางปะอินแล้ว พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนินพร้อมกับเจ้านายฝ่ายหน้า ฝ่ายในไปยังสถานีรถไฟบางปะอิน เพื่อรับพระศพกรมขุนสุพรรณฯ จากกรุงเทพฯ เมื่อกระบวนรถพระศพพร้อมด้วยกระบวนพระอิสริยยศต่างๆมาถึงสถานี ก็เชิญพระโกศลงเรือยาวมาขึ้นที่หน้าพระราชวังบางปะอิน จากนั้นก็อัญเชิญพระโกศไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ซึ่งสร้างไว้กลางสระในพระราชวัง” (นวนิยายหน้า 478/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 25 ไม่มีการนำเสนอภาพกระบวนอัญเชิญพระศพ มีเพียงบทสนทนาของช้อย และพลอย ที่แปลงมาจากบทบรรยายเกี่ยวกับงานมหรสพสมโภช)

“พระเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านทางเจ้านายข้างในด้วยพระพักตร์อันเศร้าโศกอาลัยถึงพระราชบิดาที่อยู่ในพระโกศ และพทอดพระเนตรเห็นเสด็จพระองค์กลางก็เสด็จพระราชดำเนินเข้ามาสวมกอด และต่างองค์ต่างทรงกันแสง พลอยใจหายด้วยความเศร้าสลด ธิบหมอบก้มหน้าลงทันที”(นวนิยายหน้า 479/ละครโทรทัศน์ไม่มีการนำเสนอทั้งภาพ และบทสนทนา)

“ระยะเวลา 3 วันที่ประดิษฐานพระบรมศพที่พระที่นั่งโศภราชรัถยาศน์ มีการจัดงานมหรสพ โดยมีการตกแต่งสระให้สวยงาม และ มีการประกวดกระทงของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า ซึ่งเป็นการประดิษฐ์กระทงเป็นเครื่องกลไกรูปร่างต่างๆ เช่น รูปหนุมานตอนเนรมิตตัวเป็นสะพานให้พระราม พระลักษมณ์ ข้ามไปเมืองลังกา ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เรือนขุนช้างทำเป็นรูปเรือนไทย มีตุ๊กตาขุนช้าง และนางวันทองประดับอยู่หน้าเรือน กระทงรูปเรือรบย่อส่วนจากของจริง กระทงรูปนางธมมิ์บิดมวยผม กระทงรูปพญานาคจำศีล กระทงแสดงหุ่นภาพเรื่องพระอภัยมณี เมื่อครบ 3 วัน เจ้าพนักงานอัญเชิญพระศพลงเรือยาวพร้อมด้วยกระบวนพระอิสริยยศทางชลมารค อ้อมเกาะบางปะอินไปทำพิธีพระราชทานเพลิงศพที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ หลังจากถวายพระเพลิงในวันรุ่งขึ้น จะมีสามบาท เก็บพระอัฐิอัญเชิญกลับพระราชวังบางปะอิน จากนั้น 3-4 วัน ก็มีการทำบุญพระอัฐิ โดยผู้คนที่มาร่วมงานจะแต่งกายในสีออกทุกซ์ (นวนิยายหน้า 480/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 25 มีการนำเสนอเพียงงานประกวดกระทง แต่ไม่ได้แสดงกระทงตามแบบที่บรรยายในนวนิยาย)

ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 25 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามนวนิยาย มีทั้งการนำเสนอด้วยภาพ เช่น การแสดงการแต่งกายชุดขาวของผู้มาร่วมงาน งานประกวดกระทงของเจ้านาย ส่วนเนื้อหาที่แสดงถึงปฏิกริยาอาการของพระเจ้าอยู่หัวมีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของช้อย และพลอย และในส่วนที่ไม่กล่าวถึงในละครโทรทัศน์ เช่น รูปแบบกระทงตามที่บรรยายไว้ในนวนิยาย กระบวนเสด็จพระราชดำเนินพร้อมเจ้านายต่างๆที่สถานีรถไฟบางปะอิน กระบวนแห่พระบรมศพจากสถานีไปพระราชวังบางปะอิน และจากพระราชวังบางปะอินไปวัดนิเวศน์ธรรมประวัติเพื่อถวายพระเพลิง พิธีเก็บ และทำบุญพระอัฐิ เนื่องจากเหตุผลที่ว่างานพระศพดังกล่าวเป็นงานพิธีตามวัฒนธรรมหลวงเฉพาะเจ้านายชั้นสูงในราชสำนัก จึงยากต่อการจำลองฉาก และอุปกรณ์ประกอบฉากซึ่งมีความอลังการมาก รวมถึงต้องใช้ผู้แสดงจำนวนมากในฉากต่างๆ อันส่งผลถึงต้นทุนในการผลิต (เหตุผลทางธุรกิจ) ดังนั้นจึงมีการนำเสนอภาพเหตุการณ์บางฉากบางตอน และการถ่ายทอดเนื้อหาผ่านบทสนทนาของตัวละคร คือช้อย และพลอย สรุปให้เป็นที่เข้าใจถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

เสด็จพระองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ 5 คือ พระองค์หญิงศรีวิไลลักษณ์สุนทรศักดิ์กุลยวดี พระเจ้าลูกเธอกรมขุนสุพรรณภาควดี ทรงเป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่ในเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เจ้าจอม

มารดาแพ) เป็นพระราชธิดาที่ทรงโปรดปราน และได้รับพระมหากรุณาเป็นพิเศษยิ่งกว่าพระเจ้าลูกเธอที่เป็นพระองค์เจ้าด้วยกัน เช่น ทรงโปรดให้มีเขาไกรลาสในงานโสกันต์เจ้าฟ้า และเป็นพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียวในชั้นพระองค์เจ้าที่ได้ทรงพระราชทานเป็นกรมขุนเสมอเจ้าฟ้า เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2447 พระองค์ทรงพระอาลัยรักมากถึงกับทรงพระบัญชาว่า ด้วยเหตุผลตามที่รับสั่งว่า “ลูกคนนี้รักมาก เป็นลูกคู่ทุกข์คู่ยาก ต้องนุ่งขาวให้” นับเป็นการพระราชทานเกียรติยศอย่างสูงแก่พระราชธิดา นอกจากนี้ยังอัญเชิญพระศพไปพระราชทานเพลิงที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน ถือเป็นกรณีพิเศษด้วยเช่นกัน

งานพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5

“งานพระศพพระเจ้าลูกเธออีกพระองค์หนึ่งก็เริ่มขึ้นอย่างที่เราได้คาดฝัน เจ้าพนักงานต้องรีบเตรียมงานสร้างน้ำพระศพโดยรีบด่วนตลอดจนพระโกศใส่พระศพต้องนำขึ้นมาจากกรุงเทพฯ โดยขบวนรวดเร็ว และเมื่อสร้างเสร็จใส่พระโกศแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับกรุงเทพฯ พร้อมด้วยเจ้านาย ส่วนพระโกศนั้นเจ้าพนักงานเชิญใส่เรือล่องกลับกรุงเทพฯ อีกขบวนหนึ่ง” (นวนิยายหน้า 487/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 25 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาผ่านบทสนทนาของช้อย แต่ไม่มีภาพแสดง)

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรีทวารวโรพารลักษณสมบัติวิรัตนกุมารี กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์ เป็นพระราชธิดาใน ร.5 ทรงสิ้นพระชนม์ด้วยพิษไข้กาฬโรค หลังจากงานพระราชทานเพลิงศพเสด็จพระองค์ใหญ่ที่บางปะอินเพียง 4 วัน ดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมการรดน้ำพระศพอย่างรีบด่วน และนำพระศพใส่โกศล่องเรือกลับกรุงเทพฯ เพื่อทำพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล และพระราชทานเพลิง ณ ท้องสนามหลวง ตามธรรมเนียมราชประเพณี

2.12 พิธีแห่พระบรมศพ ร.5 (นามธรรม-รูปธรรม)

“พลอยรีบแต่งกายเข้าเครื่องไว้ทุกข์ แล้วขึ้นรถม้าออกไปพร้อมนางพิศมุ่นหน้าไปทางถนนราชดำเนิน ตลอดทางมีแต่คนแต่งกายไว้ทุกข์ นุ่งดำ เดินมุ่งหน้าไปในทิศทางเดียวกัน ทุกคนมีใบหน้าอันเศร้าหมอง ส่วนมากถือดอกไม้รูปเทียนในมือ บางคนเดินร้องไห้ดังๆ บางคนเดินเช็ดน้ำตา ทุกคนต่างมุ่งหน้าไปคอยกระบวนพระบรมศพ เพื่อถวายบังคมสักการะในวันนี้ พลอยบอกให้รถหยุดแล้วเดินปะปนไปกับฝูงคนไปยังถนนราชดำเนิน เมื่อพลอยไปถึง มีทหารยืนถือปืนหันปากกระบอกลงดิน ยืนเรียงรายอยู่ตลอดทั้งสองฟากถนน ซึ่งมีราษฎรมานั่งคอยถวายบังคมพระบรมศพ

ไม่มีใครส่งเสียงใดๆ อากาศที่ครึ้มอยู่ตลอดวัน กลายเป็นเมฆฝนขนาดหนัก บดบังท้องฟ้ามืดมิดไปทั่วราวกับเวลากลางคืนที่มีดสนิท แต่ก็มิได้ทำให้ฝูงชนที่มาเฝ้าคอยถวายบังคมพระบรมศพนั้นหือถอยไปได้ หลังจากนั้นไม่นานพลอยได้ยินเสียงคนจำนวนมากร้องให้ดังมาจากต้นทางถนนราชดำเนิน ในที่สุดก็ได้ยินเสียงคนตรี ปีกลองจากกระบวนแห่ด้านหน้า มีคู่แห่ถือเทียนแวววาว แลไปสุดตา เมื่อขบวนแห่ใกล้เข้ามา ผู้คนที่นั่งริมถนนก็เริ่มจุดธูปเทียนราวกับนัดกันไว้ พระบรมโกศประดิษฐานอยู่บนพระยานมาศสามลำคานกั้นทางด้วยพระมหาเศวตฉัตรแลดูสูงทะมึน ทุกคนเปล่งเสียงดังร้องให้ก้มลงกราบถวายบังคม” (นวนิยายหน้า 543-544/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 30)

ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 30 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยายด้วยวิธีการนำเสนอต่างๆ เช่น การนำเสนอผ่านบทสนทนา และการเน้นภาพการแสดงออกทางสีหน้า ท่าทางของตัวละคร คือพลอย และผู้แสดงเป็นประชาชนที่มารอรับเสด็จกระบวนแห่พระบรมศพในถนนราชดำเนิน และการนำเสนอภาพบรรยากาศที่จำลองขึ้นจากเทคนิคต่างๆตามธรรมชาติของสื่อละครโทรทัศน์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ตามที่บรรยายไว้ เช่น เสียงฟ้าร้อง บรรยากาศครึ้มฟ้าครึ้มฝน หมอกลง ฝนตกอย่างหนัก รวมถึงการใช้เทคนิคการตัดต่อภาพจากวีดิโอสารคดีเกี่ยวกับกระบวนแห่พระบรมศพแทรกไว้ในฉาก เนื่องจากเหตุผลที่ว่าจำลองฉากเหตุการณ์เคลื่อนไหวกระบวนแห่พระบรมศพ ร.5 ไม่สามารถกระทำได้ เพราะเป็นพิธีหลวงของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการหาหรือจำลองอุปกรณ์ประกอบฉากในพิธี ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม เครื่องแต่งกายของทหารในกระบวนแห่ ล้วนเป็นอุปสรรคอย่างมากในการผลิต และต้องใช้งบประมาณในการลงทุนสูงมาก

2.18 พิธีพระบรมราชาภิเษกและพระบรมราชาภิเษกสมโภช (นามธรรม-รูปธรรม)

“หลังจากบรมราชาภิเษกแล้ว คุณเปรมก็ได้ตำแหน่งมหาดเล็กหุ้มแพรราชทินนามว่านายสนองราชกิจ ต่อมาอีกปีหนึ่งมีงานบรมราชาภิเษกสมโภช มีเจ้านายจากประเทศต่างๆในโลกมาชุมนุมในกรุงเทพฯมากกว่าที่เคยปรากฏมาในประเทศใดๆในตะวันออก” (นวนิยายหน้า 548/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31)

ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 31 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอด้วยบทสนทนาที่แปลงมาจากบทบรรยายในนวนิยายผ่านตัวละครคือคุณเปรมเล่าให้พลอยฟังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากกลับจากงานพิธีพระบรมราชาภิเษกแต่ไม่มีภาพประกอบ และในส่วนพิธีพระบรมราชาภิเษกสมโภชมีการเพิ่มเติมบทสนทนา และภาพเหตุการณ์นอกเหนือจากนวนิยาย เช่น การจัดแสดงโขนให้เจ้านายจากประเทศต่างๆที่เดินทางมาร่วมในพิธี ข้าราชการในราชสำนัก ทำให้ผู้รับสารสามารถเห็นรายละเอียดของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนมากขึ้น

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2453 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 6 ในพระบรมราชจักรีวงศ์นามโดยย่อว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ในพิธีพระบรมราชาภิเษกพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จเลียบพระนครโดยขบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารค และชลมารค เพื่อให้พสกนิกรได้ชื่นชมพระบารมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีถึง 2 ครั้ง คือพระราชพิธีครั้งแรกจัดขึ้น ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2453 หลังจากวันสวรรคตของสมเด็จพระบรมชนกนาถเพียง 19 วัน เนื่องจากจะต้องรีบจัดงานพระบรมราชาภิเษก เพื่อพระองค์จะได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินอย่างสมบูรณ์ ส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่สองเรียกว่า “งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช” ซึ่งจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 8 พฤศจิกายน ถึง 10 ธันวาคม พ.ศ.2454 เป็นเวลา 32 วัน ที่จัดขึ้นเนื่องด้วยเหตุผลที่ว่าทรงรู้จักคุ้นเคยกับพระราชาธิบดี หรือประธานาธิบดีของประเทศสำคัญๆ เช่น เดนมาร์ก ญี่ปุ่น สวีเดน อังกฤษ รัสเซีย ฝรั่งเศส อิตาลี สหรัฐอเมริกา เยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี ฮอลันดา เบลเยียม สเปน นอร์เว ด้วยพระราชประสงค์จะให้มิตรประเทศต่างๆ ได้รู้จักประเทศไทย งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชมีทั้งพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ สรงมูรธาภิเษก มีงานเลี้ยงต้อนรับเจ้านายจากต่างประเทศต่างๆ ตลอดจนมีการตกแต่งไฟอย่างสวยงาม (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2534 : 53-60)

2.14 พระราชพิธีฉัตรมงคล (นามธรรม-รูปธรรม)

คุณเปรมกลับมาถึงบ้านเล่าให้พลอยฟังว่า “วันนี้ในหลวงเสด็จเข้ามาจากวังพญาไทในพิธีฉัตรมงคลเสด็จขึ้นประทับพระที่นั่งจักรพรรดิ” (นวนิยายหน้า 760/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 42 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร คือคุณเปรม เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้พลอยฟัง แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ)

งานพระราชพิธีฉัตรมงคลเป็นงานพิธีที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นเครื่องหมายยืนยันว่าพระมหากษัตริย์ในรัชกาลนั้นได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาครบรอบปีด้วยดี และตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาใน 1 ปี พระองค์ได้ประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณาประโยชน์ต่อประเทศชาติ

2.15 พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือพระพิพัฒน์ธัจจา (นามธรรม-รูปธรรม)

พลอยพูดกับพ่อเพิ่มว่า “ถึงจะคิดล้มล้างพระเจ้าอยู่หัวกันสักเท่าไรฉันก็ไม่เชื่อว่าจะทำสำเร็จ บุญวาสนาของท่านก็มีคุ้มครองอยู่ คนที่เข้าถึงน้ำพระพิพัฒน์สัตยาก็ยังอยู่กันทั้งเมือง ใครเขาจะไปขอม” (นวนิยายหน้า 833/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 51 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยาย ด้วยการนำเสนอบทสนทนาผ่านตัวละคร คือพลอย และมีการเน้นภาพแสดงสีหน้าท่าทางจริงจังของพลอยที่สะท้อนให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว)

“ถึงแม้ว่าพลอยจะผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตมากแล้วก็ตาม แต่ในเนื้อหาเดิมในส่วนลึกของหัวใจพลอยก็ยังเป็นคนโบราณยังถือว่าน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นของขลังเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ใครประพฤติดื้อย่ำคำที่สาบานไว้ แม้ด้วยใจก็อาจประสพภัยอันตรายต่างๆ ไม่มีสิริมงคลอีกต่อไป” (นวนิยายหน้า 835/ละครโทรทัศน์ไม่มีการกล่าวถึงทั้งบทสนทนา และบทบรรยาย)

พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามีต้นกำเนิดมาจากพิธีของกษัตริย์ในประเทศอินเดีย จัดเป็นพระราชพิธีใหญ่สำหรับแผ่นดิน เพื่อวัตถุประสงค์ในการระงับยุคเข็ญของบ้านเมือง พิธีถือน้ำนี้ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยปกติตามธรรมเนียมการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยามักกระทำกันที่พระอุโบสถเพื่อให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากมีพระพุทธรูปเป็นประธานในพิธี

การถือน้ำ ที่กระทำกันแยกออกเป็น 5 แบบ คือ

1. การถือน้ำ เมื่อแรกเสวยราชสมบัติหรือเมื่อบรมราชาภิเษก เพื่อเป็นสวัสดิมงคล
2. การถือน้ำ โดยผู้ที่รับราชการอยู่แล้วต้องถือปีละ 2 ครั้ง
3. การถือน้ำ โดยผู้ที่เข้ามาเพื่อบรมโอรสาธิราช
4. การถือน้ำ โดยทหารที่ถืออาวุธอยู่เสมอต้องถือทุกเดือน
5. การถือน้ำ โดยผู้ซึ่งเป็นที่ปรึกษาราชการอำมาตย์มนตรี (ส.พลาชน้อย, 2534 : 72)

ข. ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวัฒนธรรมราชวงศ์

เป็นประเพณีที่คนทั่วไปประพฤติปฏิบัติจนเป็นระเบียบแบบแผนสืบทอดต่อกันมาจนส่วนใหญ่จะเป็นพิธีที่เกิดขึ้นตั้งแต่เกิดจนตาย หรือที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น พิธีหลอกผี หลังเด็กเกิด 3 วัน พิธีทำขวัญ พิธีโกนจุก พิธีอุปสมบท พิธีแต่งงาน พิธีเกี่ยวกับการตาย ฯลฯ

2.16 ประเพณีโกนจุก (นามธรรม-รูปธรรม)

“ผมจุก” ตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตสถาน หมายถึง ผมที่ขมวดเอาไว้ตรงขม่อม การไว้จุกของคนไทยมีที่มา เช่น เพื่อให้เป็นเครื่องหมายว่ายังเป็นเด็ก เพื่อปิดกระหม่อมส่วนที่บางเมื่อผมยาวจึงเกล้ามัดขึ้นเป็นจุก ไว้ตามความนิยม เพื่อแก้เคล็ดขามเด็กเจ็บป่วย และเพื่อให้เด็กมีปัญญา ไหวพริบดี ฯลฯ การไว้จุกนิยมไว้ได้ทั้งเด็กชายหญิง โดยเฉพาะในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ บุตรของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ บุตรผู้มีฐานะดี ฯลฯ ประเพณีการโกนจุก เดิมเรียกการลงท่าโกนจุก เป็นประเพณีดั้งเดิมของไทยที่ทำเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เด็ก และเป็นพิธีบอกให้เด็กรู้ว่ากำลังจะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เรียกว่า วัยสมควร คือ อายุ 11-13 ปี ส่วนใหญ่นิยมจัดกันเป็นเวลา 2 วัน (อนุคนาวิกมูล, 2534 : 14)

Travels In The Central Part Of Indo-China (Siam), Cambodia, And Laos

“พิธีโกนจุก, พิธีการเมื่อเด็กไทยย่างเข้าสู่อายุอีกช่วงหนึ่ง”

“เสด็จทรงสั่งให้ข้าหลวงจัดเครื่องแต่งตัวประทานให้พลอย และช้อยเพื่อใช้แต่งในวันโกนจุก 2 ชุดเกี่ยวกับทำด้วยทองคำประดับเพชรพลอย ฝ่ายทองสีสด ด้านวมปักเครื่องเพชรสวมรอบคอ แหวนสร้อย จี พลอยเห็นความพยายามของคนทั้งดำหนักที่ต้องการให้พลอยแต่งกายงดงามมากที่สุด ก็อดจะปลื้มใจไม่ได้” (นวนิยายหน้า 125/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 7 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาที่น่าสนใจด้วยภาพกึ่งเดิมตามบทบรรยายในนวนิยาย และยังมีกรเพิ่มบทสนทนาให้เกิดความต่อเนื่องของเหตุการณ์ เช่น เสด็จถามคุณสายเรื่องความคืบหน้าเครื่องแต่งกายสำหรับพลอยและช้อยในพิธีโกนจุก ซึ่งล้วนจำลองขึ้นมาใหม่ เพราะไม่สามารถหาได้ในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นละครย้อนยุค)

งานโกนจุกในวันที่ 1

“วันพึ่งสวดมนต์วันแรก ตอนสายพลอย และช้อยถูกอาบนํ้าขัดตัว ถูตัวทาทันครั้งใหญ่ที่สุดที่เคยประสบมาในชีวิต เหมือนกับจะไม่ให้มีฝุ่นละอองติดอยู่ที่งอนคิ้วหนังแสบไปด้วยแรงขัดถูรู้สึกหนาว และมือเริ่มเหี่ยว หลังจากสำรวจจนแน่ใจว่าสะอาด จึงเริ่มการปิดฝุ่นเขียนคิ้วอย่างฉะฉาร่า จากนั้นจึงเริ่มแต่งตัวด้วยของที่เสด็จประพาสมา” (นวนิยายหน้า 135/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาสนทนาด้วยภาพตามบทบรรยายในนวนิยาย และมีการเพิ่มเติมบทสนทนาระหว่างคุณสาย อาบนํ้า และแต่งหน้า แต่งตัวให้ช้อย กับพลอย ทำให้มีความต่อเนื่องของเหตุการณ์มากขึ้น)

“หลังจากแต่งตัวให้พลอย และช้อยเสร็จ เที่ยงปีพายุที่นอกชานก็คั้งขึ้น คุณสายจึงพาเด็กๆออกมาพึ่งสวดท่ามกลางคำชมของแขกที่มาร่วมงาน เมื่อพระสวดเสร็จก็ทำการถวายของ และอนุโมทนาในเวลาต่อมา” (นวนิยายหน้า 135/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเดิมด้วยภาพตามบทบรรยายในนวนิยาย ยกเว้นเพียงฉากการถวายของ และอนุโมทนาหลังพระสวดเสร็จไม่มีภาพ หรือบทสนทนาถ่ายทอดในละคร)

งานโกนจุกวันที่ 2

“รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งเป็นวันโกนจุก พลอย และช้อยถูกเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวถึงสองครั้ง คือ แต่งเครื่องขาวโกนจุก และ เครื่องแต่งตัวทำขวัญ เจ้าคุณพ่อดำรงแต่เข้าอยู่ร่วมงานจนทำขวัญเสร็จแล้วจึงทำขวัญด้วยจีฝิ่งมรกตมีเพชรซีกล้อมรอบ ส่วนช้อยเจ้าคุณพ่อทำขวัญด้วยแหวนงูวงหนึ่ง” (นวนิยายหน้า 150/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยภาพ และบทสนทนาตามบทบรรยายในนวนิยาย ยกเว้นเรื่องการถ่ายทอดเรื่องการแต่งตัวในงานวันที่สองมีการแต่งเครื่องขาวเพียงอย่างเดียว ไม่มีการเปลี่ยนชุดเครื่องแต่งตัวทำขวัญตามที่บรรยายไว้ที่ว่ามีการเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวถึงสองครั้งแต่อย่างใด)

2.17 ประเพณีการทำขวัญทารกแรกเกิด (นามธรรม-รูปธรรม)

“พอเด็กเกิดได้สามวัน นางพิศและชายเทียบก็ตั้งพิธีตามตัวคุณนุ้ยมาคอยรับเด็ก นางพิศอ้างว่าต้องทำพิธีเพื่อให้มีดวงมียให้รบกวนเด็ก เพราะผีบางของนางพิศนั้นดูเหมือนจะคอยแกล้งมิให้ใครได้อะไรที่รักที่ปรารถนา แต่ผีของนางพิศนั้นเห็นจะไม่ฉลาดนัก เพราะหลอกกันได้ ฉะนั้นเมื่อพลอยมีลูกก็ต้องทำเสเสริมหลอกผีว่าไม่ต้องการ ใครอยากได้ก็เอาไป เพราะเป็นเด็กที่ไม่มีใครปรารถนา นางพิศไปนัดคุณนุ้ยให้มาคอยรับเด็กว่าเป็นลูกของตน และดูเหมือนจะไปชักซ้อมกันไว้ก่อนแล้วเป็นอย่างดี พอได้เวลานางพิศก็ยกกระดังใส่เด็กขึ้นร้อนไปมากระที่บทำพิธีตามธรรมเนียม แล้วก็ร้องว่า “สามวันลูกผีสี่วันลูกคน ลูกของใคร รับเอาไปเน้อ” นางพิศร้อยอยู่สองสามครั้ง นางพิศร้องแล้วก็พยักหน้าเป็นสัญญาณให้คุณนุ้ยตะโกนขานรับว่า “เอานานี้พิศ ฉันรับเอง”(นวนิยายหน้า 509/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 29 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเดิมตามบทสนทนา และบทบรรยายในนวนิยายทั้งการนำเสนอด้วยภาพ และบทสนทนาผ่านตัวละครต่างๆ เช่น นางพิศ คุณนุ้ย)

ตามความเชื่อโบราณ เมื่อเด็กเริ่มคลอออกมาจากครรภ์มารดา 3 วันแรกยังถือว่าเป็นลูกผีอยู่ทารกยังไม่มีความปลอดภัยต่อการเจริญวัย ก็ต้องพึ่งพาหมอและขาดลดเวลา หรือไม่แน่ว่าผีจะเอาทารกไปเมื่อไหร่ จนกระทั่งวันที่ 4 นับจากคลอดจึงนับเป็นลูกคน ดังนั้นเมื่อเด็กเกิดมาภายใน 7 วันแรก บิดามารดาจึงนิยมทำขวัญให้แก่ทารกตามความเชื่อที่มีมานานแล้วว่ามนุษย์ที่เกิดมาเป็นผู้ป็นขึ้นมาแล้วคอยดักจับวิญญาณเข้าใส่รูปปั้นให้มีชีวิตก่อนส่งเข้าครรภ์มารดา จึงเชื่อกันว่าผีเป็นเจ้าของลูกมาก่อน ดังนั้นเมื่อถึงวันเกิดจึงเอาเด็กใส่กระดังแวงแล้วถามว่า “3 วันลูกผี 4 วันลูกคน ลูกของใครมาเอาไปเน้อ” แล้วจัดให้มีผู้รับซื้อเด็กร้องตอบว่า “ฉันรับซื้อเป็นลูกฉันเอง” ผู้รับซื้อจึงมีชื่อว่า “แม่ซื้อ” คือคนที่ได้รับซื้อเด็กนั้นมาจากผีแล้ว เด็กก็จะต้องปลอดภัยอยู่กับคนต่อไปจนเจริญเติบโต (ราชครูหลวง, 2510: 9)

2.18 ประเพณีอุปสมบท (นามธรรม-รูปธรรม)

พิธีมงคลอุปสมบท เป็นพิธีสำคัญของชาวไทยผู้เป็นพุทธศาสนิกชน งานพิธีมงคลนี้มักจัดเป็น 2 วันโดยวันแรกเรียก วันสุกดิบ และวันที่ 2 เป็นวันแห่ناقไปบวช กิจเบื้องต้นในการทำพิธีมงคลอุปสมบท คือ เมื่อพ่อแม่หรือเจ้าภาพตกลงว่าจะจัดการบวชบุตรหลานแล้วจะต้องจด วันเดือนปี เกิดและพาสู่ที่จะกระทำการอุปสมบทไปนัสการพระอุปัชฌาย์ เพื่อกำหนดวันทำพิธีที่แน่นอน จึงกลับมาเตรียมการต่างๆ ให้พร้อมรวมทั้งเตรียมเครื่องบริวารให้ครบ คือ บาตร อันตราสก (ผ้าสบง) อุตราสงค์ (ผ้าจีวร) สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า ห่มซ้อน) กายพันธน์ (ผ้าประคดเอว) ธมกรถ

(หม้อกรองน้ำ) ถล่องเข็มพร้อมทั้งค้าย มีดโกน ซึ่งถือเป็นเครื่องบริวารที่จำเป็น ส่วนเครื่องบริวารอื่นๆ เช่น แก้วน้ำ ผ้าเช็ดหน้า ที่นอน หมอน มุ้ง ฯลฯ ก็จัดแล้วแต่ควรตามฐานะของเจ้าภาพให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของสงฆ์ นอกจากนี้ก่อนการอุปสมบท ผู้ที่จะอุปสมบทควรไปมาหาสู่ที่วัด เพื่อทำความคุ้นเคยกับพระภิกษุสงฆ์ และระเบียบแบบแผนต่างๆของวัด รวมถึงการฝึกหัดท่องจำคำต่างๆ (จ. เปรียญ, 2510 : 68-69)

“ผมไม่อยากจะให้มีพิธีอะไรเลย เป็นความสัจจริง ผมบวชด้วยความสมัครใจ บวชด้วยความเชื่อถือเลื่อมใส ถึงเวลาก็ออกนุ่งขาวไปขอบรรพชาและอยากให้มีแต่พิธีสงฆ์เรื่องทำขวัญแทนแทน ตลอดจนนุ่งยกใส่เสื้อครุยขอให้ยกเล็กเสียบ” (นวนิยายหน้า 1224/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ ตาอัน)

“สามอาทิตย์ก่อนจะบวชตาอันไปวัดแทบทุกวันเพื่อซักซ้อมขนานนา และกระทำตนให้คุ้นเคยต่อสมณเพศ ระหว่างนั้นพลอยก็ได้แต่เตรียมเครื่องอัฐบริวารต่างๆให้พร้อม เช่นที่นอน หมอนมุ้ง ผ้าไตร” (นวนิยายหน้า 1225/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการนำเสนอภาพจากเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ ตาอัน และ พลอย)

“คุณเชยถามแม่พลอยว่า “เครื่องอัฐบริวารที่จะถวายพระสำหรับถวายอุปัชฌาย์ คู่สวดพระนั่งหัตถบาตรครบแล้วหรือยังแม่พลอย?

“ครบหมดแล้วคุณเชย อุปัชฌาย์ คู่สวด ถวายไตร พระนั่งหัตถบาตร ถวายผ้าเช็ดหน้า ดอกไม้ รูปเทียน และเงิน ฉันทน์กว่าพอแล้ว” (นวนิยายหน้า 1228/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ พลอย และคุณเชย)

“ตาอันผลัดผ้าลงนั่งบนม้าน้ำตัวเล็กๆ แล้วพลอยก็เริ่มตักน้ำรดตัวตาอัน บรรจงขัดสีฉวีวรรณเข้านาคน ซึ่งกำลังจะเข้าสู่ภิกษุภาวะในเวลาไม่ช้า” (นวนิยายหน้า 1232/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาแนะนำเสนอบทบรรยายด้วยภาพผ่านตัวละคร คือ พลอย และตาอัน)

“พลอยนั่งดูตาอันร่ออุปสมบทด้วยความอึ้งใจ ยิ่งมองก็ยิ่งเห็นว่าตาอันซึ่งปลงผมแล้วนุ่งขาวห่มขาวดูมีราศีสมกับจะได้เข้าบวชเรียน” (นวนิยายหน้า 1232/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาแนะนำเสนอบทบรรยายด้วยภาพผ่านตัวละครพลอย และตาอัน และมีการใช้เทคนิคการถ่ายภาพ close up มาที่พลอย เพื่อให้เห็นสีหน้าที่แสดงอารมณ์แห่งความดีใจ อึ้งใจที่ลูกชายบวช)

“พิธีอุปสมบทเริ่มขึ้น ตาอันรับโอวาทจากอุปัชฌาย์แล้วก็ออกไปครองผ้า พอดำอันครองผ้าเหลืองแล้วก็กลับมาขึ้นซ่อมขานนาคอยู่กับคู่สวดที่ตรงอุโบสถ แล้วก็เข้าไปขานนาคต่อหน้าสงฆ์ พิธีดำเนินไปเรื่อยๆจนสงฆ์รับนาคเป็นภิกษุเข้าร่วมเป็นสมาชิกโดยสมบูรณ์ พลอยคลานช้าๆเข้าไปประเคนของพระอันที่บวชใหม่ และเมื่อประเคนเสร็จก็ก้มลงกราบพระ” (นวนิยายหน้า 1236/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามบทบรรยายในนวนิยาย โดยใช้วิธีการนำเสนอด้วยเทคนิคการตัดต่อภาพให้เหตุการณ์รวบรัดขึ้น คือ ฉากตาอันนั่งชูดขาตัดภาพเป็นการครองผ้าเหลืองแล้วนั่งอยู่หน้าพระสงฆ์โดยใช้มุมกล้องช่วยแล้วตัดภาพมาที่พลอยคลานช้าๆเข้าไปประเคนของเสร็จแล้วก้มลงกราบ รวมถึงการใช้มุมกล้องแสดงให้เห็นสีหน้า กิริยาท่าทางของตัวละครต่างๆ ที่เข้ามาร่วมพิธีด้วย นอกจากนี้ยังมีการตัดเนื้อหาบางฉากบางตอนออก เช่น ฉากออกไปครองผ้าเหลืองและขึ้นซ่อมขานนาคกับคู่สวดตรงอุโบสถ ฉากขานนาคต่อหน้าสงฆ์)

2.19 ประเพณีการแต่งงาน (นามธรรม-รูปธรรม)

การแต่งงานเป็นการตั้งวงศ์ตระกูลให้รุ่งเรืองต่อไปภายหน้าตามกฎธรรมชาติที่สร้างมาให้คู่บ่าวสาวช่วยกันสร้างวิถีทางแห่งชีวิตให้เป็นหลักฐานสืบต่อกันไป การแต่งงานเกิดจากเหตุการณ์ 2 แบบ ที่ส่งผลให้เกิดพิธีแต่งงานขึ้นโดยทั้งสองฝ่าย ประการแรก คือ การที่ฝ่ายชาย และ ฝ่ายหญิงเกิดความรักต่อกันจนสูงส่งจนถึงขั้นตกลงปลงใจอยู่ร่วมกัน ประการที่สอง คือ เกิดจากค่านิยมการคลุมถุงชนที่พ่อแม่ของทั้งฝ่ายหญิง และชายเห็นดีเห็นชอบให้ครองคู่กันโดยปราศจากความรัก โดยยึดหลักที่ว่า “อยู่กันไปก็รักกันไปเอง” ซึ่งเป็นค่านิยมที่นิยมปฏิบัติกันมากในสมัยโบราณในตระกูลชั้นสูง ลูกผู้ดีมีสกุล ลูกผู้มีฐานะร่ำรวย โดยการดูชาติตระกูล ฐานะ ความมีเกียรติเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นหลักในการหาคู่ครองให้บุตรของตน เช่น พระยาพิพิธฯคลุมถุงชนพลอยให้แต่งงานกับคุณเปรมโดยดูความเหมาะสมที่คุณเปรมเป็นลูกเจ้าพระยาเหมือนกับพลอย และมีฐานะ มีเกียรติอยู่ในระดับเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การแต่งงานที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะด้วยรูปแบบใด ฝ่ายชายก็ต้องเป็นฝ่ายส่งผู้ใหญ่ไปขอร้องต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เพื่อหาฤกษ์ยามพิธีหมั้น และพิธีแต่งงาน รวมถึงตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้นกันตามประเพณี หลังจากพิธีหมั้นไม่นาน ก็จะทำพิธีแต่งงานโดยเลือกบ้านฝ่ายชาย หรือฝ่ายหญิงเป็นสถานที่จัดงานตามความสะดวก และความเหมาะสม พิธีแต่งงานเริ่มด้วยการนิมนต์พระมาสวดเพื่อความ เป็นสิริมงคล เมื่อจบการสวดคู่บ่าวสาวจะใส่บาตรพร้อมกันเพื่อเป็นเคล็ดว่าทำบุญร่วมกัน เมื่อพระฉันเสร็จก็ทำการถวายของพระสงฆ์พร้อมรับการพรมน้ำพระพุทธมนต์ ถือเป็น การเสร็จพิธีในตอนเช้า เมื่อถึงเวลาบ่ายจะเป็นพิธีรดน้ำแต่งงานรับศีลรับพรจากแขกผู้อาวุโสที่มาพร้อม

รดน้ำ จากนั้นก็มีการเลี้ยงอาหาร และเครื่องดื่ม แก่แขกที่มาร่วมงาน จนกระทั่งถึงเวลาฤกษ์ปูที่นอน ซึ่งมักเชิญคู่ผู้ใหญ่ที่ใช้ชีวิตแต่งงานร่วมกันด้วยความผาสุกมานานทำพิธีปูที่นอนให้ และเมื่อถึงฤกษ์ส่งตัวผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงก็จะพาตัวเจ้าสาวไปส่งให้แก่เจ้าบ่าวในห้องหอ พร้อมกับทำการสั่งสอน ให้ศีลให้พรแก่คู่บ่าวสาว เป็นอันเสร็จพิธี นอกจากนี้ หลังจากผ่านวันแต่งงานไปแล้ว เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะต้องนำดอกไม้รูปเทียนแพ และผ้าไหว้ ไปไหว้ญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายจนครบ เพื่อแสดงความเคารพ และให้เป็นที่รู้จักกันมากขึ้น

“พลอยตัวเย็นเหมือนน้ำแข็ง เมื่อทราบว่าคุณเปรมไปอยู่กับเจ้าคุณพ่อ และเจ้าคุณพ่อก็เห็นด้วย แม้แต่เสด็จก็ไม่ทรงขัด”.....ประเพณีการสู่ขอ (นวนิยายหน้า 380/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยาย แต่มีการใช้มุกล้อ และการ close up เน้นให้เห็นสีหน้าท่าทาง แสดงความรู้สึกของพลอย)

“หม่อมฉันไม่เคยรักใคร่เขาเลยมังคะ” พลอยทูลเสด็จ
 “ชะ ! ไปเอาความรักขึ้นมาอ้าง” เสด็จรับสั่งต่อ “ถึงจะรักไม่รักนั้นไม่สำคัญ อยู่กันกันไปก็รักกันไปเอง ข้อสำคัญมันอยู่ที่ว่าผู้ใหญ่ของเจ้าเขาเห็นสมควร จะปลุกฝังให้เจ้าเป็นหลักฐาน เพราะผู้ใหญ่เขารักเจ้า ถ้าได้ตัวที่ผู้ใหญ่ปลุกฝังให้ เห็นดีพร้อมกันทุกฝ่าย เจ้าก็จะอยู่กันไปเพราะมีความรักของพ่อแม่เป็นหลัก” .....ประเพณีการคลุมถุงชน (นวนิยายหน้า 381/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของตัวละคร คือ เสด็จ และพลอย แต่มีการเน้นน้ำหนักเสียงและการแสดงอารมณ์ของเสด็จสะท้อนให้เห็นถึงการมีอำนาจในฐานะเจ้านาย และผู้ปกครอง)

ขณะที่พลอยเฝ้าเสด็จอยู่บนตำหนัก คุณสายพาแม่ใหญ่อาคุณเปรมขึ้นเฝ้า พอเสด็จเห็นจึงรับสั่งว่า “นุ้ยจะมาหมั้นนางพลอยละครมัง”...ประเพณีการหมั้น (นวนิยายหน้า402/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งการนำเสนอด้วยภาพ และบทสนทนาคงเดิมตามนวนิยาย)

“ในระหว่างพิธีสวดมนต์ พลอยพยายามข่มใจให้ฟังพระสวด ไม่ยอมนึกถึงเรื่องอื่น พระสวดมงคลสูตรจบไปแล้ว ในที่สุดขึ้นรัตนสูตร และโพนฆงค์ เสียงพระสวดเรื่อยๆ ไปจนจบ สักครู่คุณสายก็กระซิบบอกพลอยให้ออกไปใส่บาตร”...พิธีสวดมนต์ (นวนิยายหน้า423/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งการนำเสนอด้วยภาพ และบทสนทนาคงเดิมตามนวนิยาย)

“คุณเปรมอยู่ที่เฉลียงใหญ่หน้าตึก มีขันข้าวใส่บาตรเงินตั้งอยู่ตรงหน้า บาตรพระฉิบใบตั้งอยู่เป็นแถว คุณสายพาพลอยเข้าไปหาคุณเปรม”...พิธีตักบาตร (นวนิยายหน้า 424/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งการนำเสนอด้วยภาพ และบทสนทนาคงเดิมตามนวนิยาย)

“พลอยขึ้นไปหมอบอยู่บนเตียง จากนั้นคุณเปรมก็ขึ้นมาหมอบอยู่บนเตียงข้างตัว สักครู่ เจ้าชายต่างกรมทรงสวมมงกุฎเผด็จให้คู่บ่าวสาว เมื่อประทานน้ำสังข์แล้วก็ทรงเจิม จากนั้นก็มีญาติผู้ใหญ่มารคน้ำ และให้ศีลให้พรกันมากมาย”.....พิธีรดน้ำ (นวนิยายหน้า 433/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยาย และมีการเพิ่มรายละเอียดวัฒนธรรม เช่น การเจิมแผ่นทองเพิ่มจากการเจิมแป้งที่หน้าผากคู่บ่าวสาว การทัดพลูจิบที่ชอกหูข้างขวาของเจ้าบ่าว และข้างซ้ายของเจ้าสาว)

“ประมาธสักยามหนึ่ง แม่ซันก็ขอตัวหายไป บอกว่าได้ฤกษ์ปูที่นอนแล้ว และเมื่อถึงเวลาอีกสิบนาทีก่อนจะห้าทุ่ม เจ้าคุณพ่อ และคุณสายก็พาพลอยขึ้นไปบนตึก เพื่อส่งตัวพลอยต่อคุณเปรมที่รออยู่ข้างบน พร้อมกับตั้งสอนให้คุ้มครองกัน และให้ศีลให้พร จากนั้นก็ออกจากห้องไปเพื่อให้อยู่กันเพียงสองต่อสอง”.....พิธีปูที่นอน และพิธีส่งตัว (นวนิยายหน้า 434/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามนวนิยายทั้งการนำเสนอด้วยภาพ และบทสนทนา และยังมีการเพิ่มรายละเอียดวัฒนธรรมในพิธีปูที่นอนของหลวงนพ และแม่ซัน โดยเพิ่มขึ้นขั้นตอนการปูที่นอนให้แก่บ่าวสาว เช่น ในขณะที่ปูที่นอนมีการพูด และการเสิร์ฟเป็นเคล็ดมงคลแก่การครองคู่ ผู้ปูที่นอนขึ้นไปนอนบนเตียงเป็นพิธีเพื่อเป็นเคล็ดในความหมายให้คู่บ่าวสาวอยู่ครองคู่มีความสุขยั่งยืนเหมือนคู่ตน รวมถึงการโปรยข้าวดอก ดอกไม้บนเตียงตามธรรมเนียมโบราณ)

“สามวันแรกของชีวิตแต่งงาน พลอย และคุณเปรมไปที่บ้านคลองบางหลวง เพื่อนำผ้าไปไหว้กระดูกบรรพบุรุษในห้องพระที่ตึกเจ้าคุณพ่อ และไหว้เจ้าคุณพ่อซึ่งรับไหว้ด้วยนาฬิกาพกสำหรับคุณเปรม และแหวนอีกวงหนึ่งสำหรับพลอย” .....พิธีไหว้ญาติผู้ใหญ่ (นวนิยายหน้า 436/ละครตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามบทบรรยายในนวนิยายบางส่วนทั้งการนำเสนอภาพ และยังมีการเพิ่มบทสนทนาขยายความให้สอดคล้อง และเกิดความต่อเนื่องตามเหตุการณ์ แต่ในส่วนที่ขาดหายไป คือ ฉากที่พลอย และคุณเปรมนำผ้าไปไหว้กระดูกบรรพบุรุษในห้องพระที่ตึกเจ้าคุณพ่อ เนื่องจาก ไม่มีการจำลองฉากห้องพระบนตึกไว้)

2.20 ประเพณีการตาย (นามธรรม-รูปธรรม)

“ความโกลาหลในบ้านอันเกิดจากการเตรียมงานศพเจ้าคุณพ่อนั้น บดบังความรู้สึกอันแท้จริงที่ควรจะมีเสียสิ้น พิธีรดน้ำศพก็ดี ตลอดจนเวลาที่เขามัดเจ้าคุณพ่อลงใต้ออกศกก็ดี มิได้ทำให้ความมินชาที่จับอยู่ในหัวใจนั้นสร้างซาลงไป พลอยเข้ากราบลงโกศศพเจ้าคุณพ่อ ที่ห้องกลางแจกหรือ และบรรดาญาติเหลืออยู่ประปราย พระที่มาสวดพระอภิธรรมเมื่อสวดเสร็จแล้วทนาย

กำลังประเคนน้ำฉัน เสียงปี่ที่ประโคมศพดังเจื้อยแจ้วเหมือนเสียงคนร้องไห้คร่ำครวญถึงคนที่ตายไปแล้ว และเสียงกลองประโคมคังหนักเป็นจังหวะเหมือนมีใครมาทูปอกด้วยความโศกสลด” (นวนิยายหน้า 523/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 29 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการนำเสนอภาพการจำลองฉากงานศพทั้งการสร้างบรรยากาศ และการแสดงสีหน้า ท่าทางของตัวละครที่เน้นให้เห็นความแตกต่างในการแสดงออกของคุณอุ้น และพลอย ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของคุณอุ้นหลังสิ้นเจ้าคุณพ่ออย่างชัดเจน ตลอดจนการเพิ่มบทสนทนา และภาพให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ เช่น เพิ่มฉากคุณอุ้นวางอำนาจกับบรรดาน้องๆ คือคุณเชย และพลอย นอกจากนี้ยังมีการตัดภาพเหตุการณ์บางตอนออกและนำไปอ้างถึงผ่านบทสนทนาของตัวละคร คือ พลอย แทน เช่น ฉากรคน้ำศพ ฉากมัดเจ้าคุณพ่อใส่โกศ)

“พลอยกลับมาถึงบ้านแล้วก็พยายามปลีกตัวออกห่างเรื่องวุ่นวายของบ้านคลองบางหลวง มีเวลาที่ต้องไปที่บ้านอีกคือ เวลาที่ไปกับคุณเปรมทุกเจ็ดวัน ห้าสิบวัน และร้อยวัน ซึ่งมีการทำบุญศพเจ้าคุณพ่อ ตลอดจนถึงวันที่เผาศพ เก็บกระดูกและทำบุญกระดูก” (นวนิยายหน้า 524/ละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาที่บรรยายในนวนิยายโดยนำเสนอเพิ่มเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ พลอย พูดกับคุณเชยที่ฉากบ้านคลองบางหลวง และฉากพูดกับคุณเปรมที่บ้านคลองพ้อม)

3. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม

3.1. ชีวิตริมคลองบางหลวงและริมแม่น้ำเจ้าพระยา (นามธรรม-รูปธรรม)

คลองบางหลวงเป็นคลองเดิมโบราณ แต่เดิมเรียก “คลองบางกอกใหญ่” มีขนาดใหญ่โตเท่ากับคลองบางกอกน้อย เพราะตั้งอยู่ใกล้เมืองธนบุรี คนจึงสร้างบ้านเรือนปีกกลมที่ทางออกมากินเนื้อที่ในลำคลองมากจนทำให้ลำคลองคับแคบไป ทำให้ดูเล็กกว่าคลองบางกอกน้อย ดังนั้นราษฎรจึงเห็นว่าเมื่อคลองบางกอกใหญ่ดูมีขนาดเล็กกว่าคลองบางกอกน้อยเสียแล้ว จึงควรเรียก “คลองบางหลวง” จะดีกว่า และเริ่มเรียกคลองบางหลวงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในสมัย ร.5 คลองบางหลวงยังคงปรากฏบ้านริมน้ำ บ้านเรือนแพที่ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและเป็นแพขายของ ในขณะที่เดียวกันก็ใช้เป็นทางสัญจรไปมาทางเรือของผู้คนที่อยู่ในบริเวณคลองบางหลวง และผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของที่ตลาดปากคลองบางหลวง ซึ่งทุกวันจะมีผู้คนมาจ่ายตลาดกันอย่างเนืองแน่น โดยเฉพาะในตอนเช้า และตอนเย็น (ส.พลายน้อย, 2537 : 3-4)

“ขณะเรือกำลังพายหน้าออกจากคลองบางหลวงมุ่งตรงไปยังท่าพระ พลอยหันหน้ามามองดูแม่ แล้วก็เหลียวกลับไปมองข้างนอกแก่งเรือเรือแจวพายที่ผ่านไปมา ดูเรือนริมน้ำและแพที่เต็มไปด้วยของวางขายต่างๆ ดูผู้คนริมตลิ่ง และในเรือที่ผ่านไปมาด้วยความตื่นตาตื่นใจอย่างบอกไม่ถูก” (นวนิยายหน้า 1/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

“เมื่อเรือพ้นศาลาทำน้ำออกมามองหน้าตาไป มีภาพบ้านอื่นๆ ภาพเรือกสวนข้างคลองเข้ามาแทนที่ ยิ่งใกล้เข้าปากคลองเข้าไป บ้านช่อง และแพสองข้างทางก็หนาแน่นขึ้น ผู้คนที่สัญจรไปมาทั้งทางน้ำและทางบกก็จอแจยิ่งขึ้น พลอยเพิ่งดูภาพต่างๆ ที่เต็มไปด้วยสีสัน และผ่านไปประจวบฉากเคลื่อนที่ได้อย่างตื่นตาตื่นใจ” (นวนิยายหน้า 14/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

จากบทบรรยายที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง “สี่แผ่นดิน” สามารถทำให้เห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยสมัย ร.5 ในคลองบางหลวง นิยมสร้างบ้านเรือนริมน้ำ เรือนแพ ที่ใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัย และค้าขาย โดยจอดต่อเนื่องกันไปตามฝั่งคลอง ในขณะที่เดียวกันก็ใช้เป็นที่พักผ่อนไปมาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในคลองบางหลวง และผู้คนที่มาซื้อสินค้าที่ปากคลอง ทำให้บรรยากาศในลำคลองดูมีชีวิตเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา แต่ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 ฉากที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่แม่แซมพาพลอยลงเรือไปวังหลวงเพื่อนำไปถวายตัวเป็นข้าหลวงที่ตำหนักเสด็จ ในระหว่างเดินทางอยู่ในคลองบางหลวง ละครโทรทัศน์ไม่มีการเชื่อมโยงเนื้อหาถึงบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม ฉากต่างๆ ดังที่กล่าวไว้ในนวนิยายที่ว่า “มองไปนอกแก่งเรือ ดูเรือแจวพายที่ผ่านไปมา ดูเรือนริมน้ำ และแพสองข้างทางที่เต็มไปด้วยของวางขายต่างๆ ดูผู้คนริมตลิ่ง และในเรือที่ผ่านไปมาด้วยความตื่นตาตื่นใจ” แต่ภาพที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ คือ เรือที่แม่แซม และพลอยนั่งเป็นเรือแจวรับจ้างที่ไม่มีแก่งเรือ ไม่มีภาพบ้านเรือน และแพตลอดสองข้างทางที่มีอยู่อย่างหนาแน่นจนถึงปากคลอง ไม่มีภาพเรือสัญจรไปมา และภาพผู้คนบนตลิ่งตามบทบรรยายในนวนิยาย มีเพียงภาพบ้านตึกผสมไม้ 2-3 หลัง บ้านไม้ริมน้ำที่ตั้งอยู่ห่างๆ กันเพียงไม่กี่หลังในระยะไกล และภาพทิวทัศน์ของสวนริมคลองสลัดฉากเรือพายไป นอกจากนี้ขนาดของคลองบางหลวงมีขนาดกว้างมากผิดไปจากความเป็นจริงที่ว่า เมื่อก่อนนิยมสร้างบ้านเรือนปกคลุมที่ออกมากินเนื้อที่ในลำคลองมากขึ้นทำให้คลองบางหลวงมีขนาดคับแคบลงไปจากเดิมมาก ความล้มเหลวในการเชื่อมโยงเนื้อหาดังกล่าวล้วนเกิดจากปัญหาในเรื่องการขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากความเป็นอยู่แบบเรือนริมน้ำ เรือนแพ ตลาดปากคลองบางหลวง ไม่มีปรากฏให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน ถ้าละครต้องการแสดงภาพต่างๆ ออกมาจะต้องจำลองฉากขึ้นมาใหม่ทั้งหมดให้สมจริงเข้ากับยุคสมัยมากที่สุด ซึ่งปัญหาที่ตามมา คือ ต้องใช้งบประมาณในการผลิตสูงมาก ไม่คุ้มกับการลงทุน จึงทำให้เป็นสาเหตุสำคัญที่ละครโทรทัศน์ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมได้ดังคำบรรยายในนวนิยาย

3.2 ชีวิตในวังหลวง (นามธรรม-รูปธรรม)

“สองแม่ถูกเดินเกาะกำแพงวังเรื่อยมา มีนางพิศตามหลัง เดินได้สักครูก็เลี้ยวเข้าประตูชั้นนอก พลอยก็ยิ่งตื่นตาตื่นใจยิ่งขึ้น เพราะภายในบริเวณวังนั้นดูเต็มไปด้วยตึกกรม ซึ่งพลอยเห็นว่าใหญ่โตมโหฬาร ผู้คนที่เดินเข้าออกดูขี้ดขี้เย็ดขี้ดขี้เย็ดกัน ดุดองจนหาบของขาย และของที่วางขายก็ดูมีมากมายเหลือขนาด ตรงหน้าพลอยเข้าไปมีกำแพงสูงอีกชั้นหนึ่ง เป็นกำแพงทึบ มีประตูใหญ่เปิดกว้างอยู่ สังเกตดูจากคนที่เดินเข้าออกประดุจสับสนกันไปหมด บางคนก็ร้องทักกันเอะอะ แต่ที่สังเกตได้คือ คนทั้งหมดเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น แต่งกายแปลกๆที่เป็นผู้ใหญ่ หรือกลางคนก็ห่มผ้าแถบข้างใน ห่มผ้าแพรจับทับข้างนอกอีกผืนหนึ่ง บางคนก็สาวหน่อยก็ใส่เสื้อจีบเอวเป็นพวง มีตั้งแต่เสื้อเรียบๆจนติดโบยิบไปทั้งตัว พลอยดูผ้าห่มแม่ และกิริยาท่าทางที่เดินดูเหมือนกับคนอื่นๆ การแต่งกายของแม่และท่าทางเป็นแบบเดียวกันกับคนที่เดินเข้าๆออกๆอยู่นั้น” (นวนิยายหน้า 17/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยภาพเหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ สลับกับการแสดงให้เห็นถึงสีหน้า ท่าทางของพลอยตามบทบรรยายในนวนิยาย)

“แม่จูงแขนพลอยเดินต่อไป ผ่านโรงละครในวัง ซึ่งเป็นห้องโถง ดูเหมือนศาลาวัดกว้างๆ มีคนนั่งเล่นอยู่สองสามคน เดินต่อไปแม่ชี้ให้ดูสระรองค้อรไท เมื่อผ่านบริเวณที่โขนนั่งจับกลุ่มกันอยู่ก็มีเสียงคุยทักทายกัน จากนั้นแม่ก็จูงมือพลอยเดินต่อไป ตามถนนหนทางที่ปูหินแผ่นใหญ่ๆมองไปทางใดก็มีแต่ตึกใหญ่บ้างตึกบ้างปลูกประดับซ้อนกันไป แม่พาพลอยเดินเลี้ยวไปทางหนึ่งที่ริมทางเดินมีตึกยาวติดต่อกันเป็นสองชั้นแบ่งเป็นห้องๆเรียกว่า “แถวเต็ง” ซึ่งเป็นที่อยู่ของคุณพนักงานคุณเฝ้าแก่ คุณห้องเครื่อง ข้างหลวงที่บน” (นวนิยายหน้า 22/ละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพียงการบอกชื่อสถานที่ต่างๆตามบทบรรยาย เช่น โรงละครในวัง สระรองค้อรไท แถวเต็ง ผ่านตัวละคร คือแม่แจ่ม แต่ไม่มีภาพประกอบ หรือ รายละเอียดอื่นๆ)

บริเวณที่กำหนดเป็นพระบรมมหาราชวังมีกำแพงขนาดใหญ่สี่ขาว ล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ภายในกำแพงนอกจากแบ่งเป็นพื้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนหนึ่งทางมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว สำหรับเขตที่เป็นพระราชวังแท้ๆจะแบ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วน พื้นที่ส่วนแรกเริ่มตั้งแต่เขตพระราชฐานชั้นนอก คือ ตั้งแต่ประตูวิเศษไชยศรีเข้าไปใช้เป็นอาคารสถานที่ราชการต่างๆ เนื่องจากในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเต็มเปี่ยมราชการทุกสิ่งทุกอย่างย่อมอยู่ในพระราชภาระที่ต้องดูแลเปรียบเสมือนทรงเป็นทั้งนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา และประธานศาลฎีกาเสร็จสรรพในพระองค์เดียว ในปัจจุบันเขตพระราชฐานชั้นนอกยังคงเป็นที่ทำการของกระทรวงการคลัง และส่วนราชการอื่นๆอีกหลายหน่วย ส่วนพื้นที่ส่วน

ที่สอง คือ เขตพระราชฐานชั้นกลาง ได้แก่บริเวณตั้งแต่ประตูพินามไชยศรีเข้าไป เป็นที่ตั้งของพระที่นั่ง และพระมหามณเฑียรสามหมู่ด้วยกันเรียงลำดับจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก คือหมู่พระมหามณเฑียรซึ่งประกอบด้วยพระที่นั่งสามองค์เรียงเชื่อมต่อกันตามแนวเหนือใต้ ได้แก่ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยจัดเป็นหมู่แรก ส่วนหมู่ที่สองคือ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และหมู่สุดท้ายคือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนเขตพื้นที่ส่วนที่ 3 คือ เขตพระราชฐานชั้นในซึ่งมีกำแพงล้อมโดยรอบอีกชั้นหนึ่ง เป็นเขตหวงห้ามที่ฝ่ายชายไม่มีโอกาสเข้าไปโดยไม่ได้รับอนุญาต นอกจากพระเจ้าอยู่หัว และพระราชโอรส หรือเด็กชายที่มีอายุไม่เกิน 10 ปี ผู้ที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่พระราชฐานชั้นในเป็นหญิงล้วน เรียกว่า บริเวณฝ่ายใน คู่กันกับฝ่ายหน้า คือเขตที่ผู้ชายได้รับอนุญาตให้เข้าออกได้ตามสะดวก ในกรณีที่ผู้ชายต้องไปทำธุระในเขตฝ่ายในจะต้องมีโขนลควคุมไปตลอดเวลา และถ้าเข้าประตูใดก็ต้องออกประตูนั้น เพื่อโขนจะได้สามารถตรวจนับทวนจำนวนคนที่เข้าออกประตูให้ถูกต้องตรงกัน บริเวณฝ่ายในเป็นที่ตั้งของพระตำหนักน้อยใหญ่ ซึ่งเป็นที่ประทับของมเหสีเทวี พระราชธิดา เจ้านายทั้งปวง พระสนม เอกตลอดจนเจ้าจอม และข้าราชการบริวารต่างๆ แต่ละตำหนัก แต่ละเรือนก็มีข้าหลวงอยู่ในสังกัดเป็นจำนวนมาก เพราะขณะที่ฝ่ายชายมีโอกาสได้รับการศึกษาในวัด โรงเรียนของฝ่ายหญิงก็คือตำหนักรักษาในพระบรมมหาราชวัง ข้าหลวงของแต่ละตำหนักจึงมีจำนวนมาก เมื่อรวมเข้าหลายตำหนัก พระราชฐานชั้นในจึงมีผู้คนอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น (รศ.รชทอง จันทรางศุ, 2531 : 6-12)

เขตพระราชฐานชั้นในเปรียบเสมือนเมืองเล็กๆเมืองหนึ่งที่มีพลเมืองเป็นหญิงล้วน และ มีระเบียบแบบแผนและความเป็นอยู่ของตนเองที่กลายเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมประเพณียุคหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ ในเมืองเล็กๆที่อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน มีอาคารก่อสร้างรูปแบบแตกต่างกันปลูกประชิดต่อกันไปหาที่ว่างได้ยาก ส่วนใหญ่เป็นตำหนักที่ประทับของพระมเหสีเทวี และพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลต่างๆ นอกจากนั้นยังมีเรือนที่อยู่ของเจ้าจอมเรือนแถวเป็นที่อยู่ของพนักงานชั้นผู้ใหญ่ และแถวเต็งซึ่งเป็นเรือนแถวขนาดยาวมีอยู่ด้วยกัน 2-3 แถว อยู่ริมกำแพงพระราชวังชั้นในเป็นที่อยู่ของพนักงาน ข้าหลวงคนเฒ่าแก่ ฯลฯ และยังเป็นบริเวณที่มีการค้าขายเฟื่องฟูมากที่สุด ในวังหลวงมีการสาธารณูปโภค เช่น มีท่อน้ำเปิด เป็นทางส่งน้ำเข้าไปยังสวนขวา ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระมหามณเฑียรหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่อดังกล่าวเปิดผ่านเข้าไปในพระราชฐานชั้นในให้ผู้อยู่อาศัยดักน้ำใช้ได้ตลอดเวลา และมีสระองค์อรไทยเป็นสระสำหรับใช้ และเป็นน้ำดับเพลิง มีพระคลังในเป็นที่เก็บสิ่งของเครื่องใช้สำหรับพระราชฐานชั้นในโดยเฉพาะ มีห้องเครื่องคันสำหรับประกอบอาหาร มีโรงโขนเพื่อการสันทนาการ เป็นต้น (สำนักพระราชวัง 2535 : 116)

“ในระยะเวลาต่อมา พระเจ้าอยู่หัวเริ่มเสด็จแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังดุสิตบ่อยครั้งขึ้น และครั้งหนึ่งก็ประทับเป็นเวลาครั้งละนานวัน เมื่อพลอยยังเด็กที่สวนดุสิตมีแต่ปลั๊กปลาที่ประทับ แต่ต่อมาพระที่นั่งวิมานเมฆก็ปลูกขึ้นสำหรับเป็นที่ประทับถาวรกว่าเดิม” (นวนิยายหน้า 356/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการแปลงบทบรรยายในนวนิยายให้เป็นบทสนทนาของซ้อย และพลอยเกี่ยวกับการเสด็จแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังดุสิตเท่านั้น แต่ไม่มีภาพประกอบ และเนื้อหาส่วนอื่นก็ไม่มีกรกล่าวถึง)

การที่พระราชฐานชั้นในเนื่องแน่นไปด้วยตำหนักและผู้คนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากในการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชมีกฎเกณฑ์บาลกำหนดไว้ว่า “พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลต่างๆจะออกมาประทับนอกพระราชวังไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาลในพระราชธิดาต่างๆก็ต้องประทับในพระราชวังเรื่อยมา ยกเว้นพระชนนี หรือเจ้าจอมมารดาของพระราชโอรสที่มีสิทธิจะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จออกไปประทับ หรือไปอยู่กับพระราชโอรสที่ออกวังได้แล้ว โดยเฉพาะสมัย ร.5 ทรงโปรดเกล้าฯให้ยุบเลิกตำหนักพระราชวังบวรสถานมงคล เจ้าหน้าที่หญิงหลายพระองค์ก็ได้เสด็จมาประทับที่พระราชฐานชั้นใน จึงเป็นผลทำให้เจ้าหน้าที่ในเพิ่มจำนวนมากขึ้นไปอีก จนท้ายที่สุด ร.5 จึงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระราชวังสวนดุสิต และพระที่นั่งวิมานเมฆขึ้นเป็นที่ประทับต่อไป

ตำหนักในเขตพระราชฐานชั้นในมีขนาดเล็กไม่เท่ากัน บางตำหนักก็สูงใหญ่หลายชั้น ตกแต่งโอ้อ่า บางตำหนักก็เล็กค่อนข้างเก่าและผุพัง ตำหนักแต่ละหลังก็มีบรรยากาศแตกต่างกัน เช่น บางตำหนักก็ชายขนม ขายน้ำอบ แป้งน้ำ เครื่องหอม บางตำหนักชายผ้าแพรพรรณ และเครื่องใช้บางตำหนักนิยมปลูกดอกไม้หอมแล้วให้เด็กผู้หญิงข้าหลวงที่มีเวลาว่างหัดร้อยมาลัยในแบบต่างๆ หรือไม้ก็เก็บดอกไม้หอมนั้นๆส่งไปฝากชายตามประดู่วัง บางตำหนักก็โปรดเลี้ยงสุนัข เลี้ยงแมว เลี้ยงนก หรือมีการขุดบ่อ ทำการจัดสวนปลูกบัว ตำหนักที่เป็นชาวต่างจังหวัด ก็พูดสำเนียงตามถิ่นบ้านเกิด แต่ที่แปลกกว่าตำหนักอื่น คือตำหนักพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ซึ่งข้าหลวงนุ่งซิ่นไว้ผมมวย แต่งกายอย่างชาวเชียงใหม่ พูดภาษาเมืองเหนือ เป็นที่เดียวที่มีเมียเงาแก่กันกินเป็นประจำ

บรรดาหญิงชาววังทุกรุ่นทุกวัย ยกเว้นพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอม หม่อมเจ้า ท้าวนางและคุณพนักงานชั้นสูง จะต้องไปถ่ายทุกข์ที่สถานที่จัดไว้ให้เรียกว่า “อุโมงค์” ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกใกล้ประตูศรีสุดาวงค์ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีตลาดขายของสำหรับให้ชาววังไปจับจ่ายซื้อของเป็นที่นัดพบญาติที่มาเยี่ยม และบริเวณทางเข้าอุโมงค์ในอดีตจะเป็นที่พบปะสังสรรค์ของหญิงสาว

ชาววังทุกรุ่นทุกวัย นอกจากนี้ยังเป็นที่ทวงหนี้ ทะเลาะเบาะแว้ง ทำความเข้าใจกัน ตลอดจนหยิบยืมเงินทอง เครื่องใช้หรือทำธุรกิจการค้า เช่น ให้เช่าเครื่องนุ่งห่ม ขายสินค้าจุกจิก เช่น เครื่องสำอางค์ สบู่ เข็มเย็บผ้า หวี รวมทั้งขนมผลิตด้วยฝีมือชาววังกันเอง

“อุโมงค์มีทางเดินกลาง สองข้างยกพื้นสูง พอก้าวขึ้นลงได้ ตั้งตั้งไว้ข้างล่างตลอด แลวนยกพื้นกันฝาเป็นคอกสำหรับบังแดดเฉพาะตัวคน ซึ่งเมื่อนั่งลงของๆแล้ว ฝานั้นก็กันขึ้นมาเสมอพบน้าอกเล็กน้อย ในคอกที่กันไว้บนยกพื้นนั้นมีคนโผล่หน้าให้เห็นกันเป็นจำนวนมากทั้งสาวทั้งแก่ และเด็กๆทุกคนปฏิบัติกันอย่างเป็นของธรรมดาที่สุด ไม่มีการอาย หรือเห็นเป็นของแปลกอะไรเลย บางคนนั่งใกล้กันก็คุยกันแข็งแะ” (นวนิยายหน้า 54/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเชิงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายทั้งภาพ และการแสดงกิริยาอาการของตัวละคร รวมถึงมีการเพิ่มบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ซ้อย กับตัวละครบางคนที่อยู่ในอุโมงค์ซึ่งจำลองขึ้นมาใหม่ในโรงถ่ายทำให้สามารถเห็นถึงบรรยากาศของอุโมงค์ได้ชัดเจนขึ้น)

ภายในเขตพระราชฐานชั้นในมีการแบ่งปันหน้าที่กันระหว่างพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการที่ทรงไว้วางพระราชฤทัย กำกับดูแลพนักงานตามลำดับ ดังนี้

1. หน้าที่รักษาอุฎฐาพระราชฐานชั้นใน มักเป็นหน้าที่ของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
2. หน้าที่ดูแลเจ้าจอม เป็นหน้าที่ของบาทบริจาริกาในพระพุทธเจ้าหลวง คอยควบคุมดูแลให้เจ้าจอมอยู่กันด้วยความสงบ เป็นระเบียบ
3. หน้าที่ดูแลพระคลังใน ซึ่งเป็นคลังเก็บเครื่องอุปโภคใช้สอย และพัสดุมิราค่าง ๆ
4. หน้าที่ดูแลพนักงานนมัสการ ซึ่งเป็นแผนกใหญ่ในพระราชฐานชั้นในมีหน้าที่ทำรูปเทียนดอกไม้ จัดดอกไม้ ร้อยมาลัย จัดพระแท่นทรงบูชา และนมัสการในงานพระราชพิธีต่าง ๆ
5. หน้าที่ดูแลกิจการทั่วไปต่างพระเนตรพระกรรณ พระเจ้าอยู่หัวในความควบคุมดูแลของ "อธิบดีพระราชวังฝ่ายใน"
6. หน้าที่เกณฑ์ดอกไม้เวลางานพระราชพิธีทุกคราว คือแบ่งหน้าที่ไปตามตำแหน่งต่างๆ ให้เรียบร้อยสนองพระเดชพระคุณ
7. หน้าที่กำกับการพนักงานเครื่องดนตรี ได้แก่ เครื่องเสวยคาวหวาน

นอกจากนี้ยังมีหน้าที่อื่นๆในแผนกต่างๆ เช่น พนักงานพระภูษา พนักงานห้องเครื่องดนตรี พนักงานเชิญเครื่องดนตรี กรมโขน เป็นต้น

“คุณพนักงานบนพระที่นั่ง ต่างมีความเมตตากรุณาเป็นพิเศษ เมื่อรู้ว่าพลอยเป็นคนชอบรู้ชอบเห็น จึงคอยสนับสนุนให้ได้มีโอกาสได้เรียนรู้สิ่งต่างๆเสมอ” (นวนิยายหน้า 161/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21 ไม่มีการกล่าวถึงทั้งภาพ และบทสนทนา)

“เครื่องดนตรีสำหรับเสวยจะส่งมาจากห้องเครื่องดนตรี ทุกอย่างจะต้องห่อผ้าขาวผืนกตราอย่างระมัดระวัง เป็นหน้าที่ของคุณพนักงาน ที่เรียกกันว่า งานกลางรับไว้ เมื่อใกล้ถึงเวลาจะเรียกเครื่องพนักงานเหล่านั้นก็จะแกะผืนก เตรียมเครื่องดนตรีพร้อมที่จะตั้งเครื่องได้ พอถึงเวลาเสวย เจ้าจอมอยู่งานทั้งหลายก็เข้ามานั่งเข้าแถวคอยรับเครื่องดนตรีตามที่นั่งประจำของตน”(นวนิยายหน้า 158/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21 ไม่มีการกล่าวถึงทั้งภาพ และบทสนทนา)

“หญิงเหล่านั้นมีหน้าที่เฝ้าประตู่วัง และหน้าที่อื่นๆอีกมากมายหลายอย่างในวัง เป็นข้าราชการอยู่ในกรมโขน ชาววังทั่วไปเรียกกันว่า โขน” (นวนิยายหน้า 18/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 7 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการนำเสนอด้วยภาพแสดงการปฏิบัติหน้าที่ของโขน และบทสนทนาผ่านตัวละคร คือแม่แหม่ม)

ชาววังในวังหลวง หรือข้าหลวง มี 3 ชั้น คือ

1. ผู้หญิงชาววังชั้นสูงหรือข้าหลวงชั้นสูง คือเจ้านายที่เป็นพระราชธิดา ประสูติและศึกษาในวัง เมื่อทรงพระเจริญวัยก็ได้เป็นผู้ใหญ่อยู่ในวัง นับเป็นชาววังโดยกำเนิดพวกหนึ่ง รวมถึงชั้นลูกผู้ดีมีตระกูลสูง คือ พวกราชินิกุล และธิดาขุนนาง ตลอดจนหม่อมราชวงศ์ เป็นชาววังด้วยการถวายตัวเป็นข้าหลวง เพราะผู้ปกครองปรารถนาจะให้ลูกหลานหญิงศึกษาเล่าเรียน ผู้ใดสังกัดขึ้นอยู่กับเจ้านายสำนักไหนก็ถวายฝากฝังให้อยู่กับเจ้านายนั้น

หน้าที่ของชาววังชั้นสูง มี 4 ประเภทคือ

1. เรียนวิชา เช่น หัดเขียนหนังสือ เรียนอักษรศาสตร์ แต่งโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน เรียนการทำดอกไม้ ปักสะดึง หรือความรู้ต่างๆ เจ้านายชั้นพระราชธิดาส่วนมาก ทรงศึกษาประเภทนี้เป็นพื้น จึงมักจะเป็นพระอาจารย์ฝึกสอนคนชั้นหลังๆ ต่อมา

2. เป็นนางพนักงาน คือ ทำการงานต่างๆในราชสำนัก เช่น พนักงานพระภุชญา พนักงานพระศรี พนักงานชาวที่ ฯลฯ หม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ มักรับหน้าที่ รวมถึงผู้ดีที่เข้ารับราชการมาตั้งแต่รัชกาลก่อนจนอายุเป็นรุ่นกลางคน

3. เป็นนางอยู่งาน คือ สำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้สอย เช่น เชิญเครื่องราชูปโภคตามเสด็จ และผลัดเวรกันประจำ อยู่บนพระราชมณเฑียรตามแต่คอยรับสั่ง
4. เป็นมโหรี หรือหัดฟ้อนรำ เป็นนางระบำหรือนางละคร

ส่วนใหญ่แล้วชาววังประเภทนางอยู่งานและนางมโหรีมักจะได้เป็นเจ้าจอมในภายหลัง เมื่อเป็นเจ้าจอมพระสนมแล้วก็อยู่ในวังตลอดไป ในกรณีที่เจ้าจอมมิได้มีพระองค์เจ้าลูกเธอสามารถกราบถวายบังคมลาออกจากราชการได้ตามใจสมัคร แต่โดยมากมักอยู่ไปเรื่อยๆจนตลอดรัชกาลหรือหมดอายุขัย นางสนมคนชาววังชั้นสูงบางคนได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อยู่ในวัง เป็นนางรำมานานจนได้ตำแหน่ง “ท้าวนาง” ถ้าหากเป็นเจ้าจอมมาก่อนก็จะได้เป็น “เจ้าจอมถ้ำแก้ว”

2. ผู้หญิงชาววังชั้นกลาง หรือข้าหลวงชั้นกลาง มักเป็นลูกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น คุณชาย ช้อย พลอย และลูกคฤหบดีซึ่งผู้ปกครองปรารถนาจะให้ได้รับการอบรมการศึกษาอย่างชาววัง จึงส่งเข้าไปถวายตัวเป็นข้าหลวงอยู่กับเจ้านายพระองค์หญิง ท่านผู้ใหญ่ในพระราชวังตั้งแต่ยังเด็ก และศึกษาอยู่จนสำเร็จการศึกษาแล้ว พอเป็นสาวก็ลากลับไปยังบ้านเรือนตามฐานของสกุล บางคนก็ชอบอยู่ในวังต่อไปจนแก่เฒ่า

ผู้หญิงชาววังอีกพวกหนึ่งที่นับว่าอยู่ในชั้นกลาง คือ พวกพนักงานที่ไม่ได้ถวายตัว หรือพวกพนักงานกลางสำหรับเชิญเครื่องเสวยจากห้องเครื่องไปส่งถึงพระราชมณเฑียร พวกทนายเรือนจำ โขลนที่ได้ตำแหน่งมาจากพวกชาววังชั้นต่ำ เมื่ออายุเข้าวัยกลางคนซึ่งเป็นผลจากการทำงานราชการที่ดีมีความชอบ ได้ตำแหน่งเบียดเข้ามาเป็นข้าราชการฝ่ายใน มักทำหน้าที่นำคำสั่งต่างๆ ไปแจ้งตามตำแหน่ง และเรือนข้าราชการฝ่ายใน

3. ผู้หญิงชาววังชั้นต่ำ หรือข้าหลวงชั้นต่ำ เรียกว่าโขลน เป็นลูกหม่อมคนหลวง มีหน้าที่ผลัดเปลี่ยนเวลาเข้ารับราชการในพระราชวังตั้งแต่รุ่นสาว มีหน้าที่รักษาประตูลูก รับใช้เยี่ยงกรรมกรใน การงานต่างๆ สามารถมีครอบครัวได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงบ่าวไพร่ที่เป็นคนรับใช้ข้าหลวงชั้นผู้ดีในวังด้วย

นอกจากผู้หญิงชาววัง ทั้ง 3 ระดับแล้วยังมีข้าหลวงเรือนนอกในพระราชอักรชาษาเธอ หรือซึ่งเป็นผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในวังแต่ทำการถวายตัวเป็นข้าหลวง จะเข้าเฝ้าเฉพาะเวลามีงาน หรือทรงมีพระราชประสงค์จะใช้สอยเท่านั้น ชีวิตประจำวันส่วนใหญ่ของข้าหลวงที่รับใช้เจ้านายตามตำแหน่งต่างๆจะเป็นการเรียนรู้เรื่องมารยาทในการสำรวมกริยาทำทาง การวางตัว และภาษาในการ

พูดให้ถูกต้องตามกาลเทศะ การให้ความรู้ทางการศึกษาให้อ่านออกเขียนได้ ตลอดจนการอบรม เรื่องงานบ้านงานเรือน งานฝีมืออันปราณีตบรรจงต่างๆตามแบบชาววัง เช่น การร้อยพวงมาลัย การจีบ เขียนหมากพลู การอบรำผ้า การทำน้ำอบน้ำปรุง การขัดมันผ้าลาย การเย็บปักถักร้อย การปัก สะดิง การแกะสลักผักผลไม้ การปอกมะพร้าว การทำอาหารคาวหวาน การทำขนมโบราณต่างๆ การจีบผ้า การอยู่งานพัด ฯลฯ ซึ่งการอบรมในด้านต่างๆล้วนส่งผลต่อความเป็นกุลสตรีที่งดงาม เพียบพร้อมอย่างมีคุณค่า เป็นที่หมายปองของชายหนุ่มชั้นสูง ดังนั้นเมื่อลาออกไปยังบ้านเรือนก็จะ เป็นที่ขบถองภาคภูมิใจแก่สามี ครอบครัววงศ์ตระกูล โดยปกติข้าหลวงจะต้องปฏิบัติภารกิจในการ เฝ้าเจ้านายทุกวัน เพื่อคอยรับใช้ตามแต่จะทรงสั่งให้ปฏิบัติ มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันอยู่รับใช้ เจ้านายในตำหนักตลอดวัน นอกจากนี้ที่อยู่ของข้าหลวงในตำหนักต่างๆ ส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่ชั้น ล่างของตำหนัก เพื่อง่ายต่อการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปรับใช้เจ้านาย หรือเมื่อเจ้านายเรียกใช้

“ทุกครั้งที่เสด็จจะทรงทำสิ่งใดเป็นพิเศษก็มักจะรับสั่งให้หาพลอยให้ขึ้นไปเฝ้า เพื่อจะได้ เห็นได้ทำการฝีมือต่างๆ ไว้เป็นความรู้ พลอยเริ่มร้อยมาลัยเป็น ถึงจะยังไม่งามก็พอเข้ารูป คุณสาย หัดให้พลอยปอกมะพร้าว ซึ่งต้องลงทุนด้วยมะพร้าวเป็นอันมาก และແລທີ່นิ้วมือของพลอย หลายแผล และเมื่อพลอยปอกมะพร้าวพอแลเห็นริ้วได้ เสด็จก็รับสั่งให้หาขึ้นไปปอกถวายทอดพระ เนตร และทรงดักเตือนสั่งสอนวิธีปอกให้หลายอย่าง”(นวนิยายหน้า123/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 13 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการแสดงภาพเสด็จ หรือคุณสายเป็นผู้สอนพลอยให้ทำการฝีมือต่างๆ เช่น การปอกมะพร้าว การร้อยมาลัย และยังมีการเพิ่มเติมบทสนทนาให้เกิดความต่อเนื่องของเหตุ การณ์มากขึ้น)

“พลอยเข้าเฝ้าเสด็จพร้อมกับคุณสาย เสด็จรับสั่งว่า “อ้อ มาแล้วหรือพลอย เข้ามานี้ มาจัด ทำผักไปบ้าง พลอยเข้าไปใกล้จึงได้เห็น ว่า เสด็จและข้าหลวงกลุ่มนั้น กำลังทำผักสำหรับบรรจุเป็น ผักคองในขวด ทุกคนกำลังปอกและแกะสลักผักต่างๆ อย่างปราณีต บ้างก็สลักจึงให้เป็นรูปดอกไม้ อันสวยงาม บ้างก็สานผักนึ่ง ที่ขอยออกแล้วเป็นสายเล็กๆ ให้เป็นรูปปลาตะเพียน คุณสายกลานไป ถึงก็หยิบมีดมาลงมือทำต่อทันที “เข้ามานั่งใกล้ๆข้างตรงนี้” เสด็จรับสั่ง “แล้วปอกขิงนี้ไปแล้วเสด็จ ก็ส่งของให้พลอย 2-3 หัวพร้อมมีดเล็กเล่มหนึ่งซึ่งพลอยก็เริ่มลงมือปอกขิงไปตามรับสั่ง”(นวนิยาย หน้า 76/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 12 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามที่บรรยายโดยมีภาพแสดงให้ เห็นเพียงวิธีการแกะสลักขิงผ่านตัวละคร คือเสด็จ พลอย และข้าหลวงอื่นๆ แต่ไม่มีภาพแสดงการ สานผักนึ่งเป็นรูปปลาตะเพียน และยังเพิ่มเติมบทสนทนาผ่านตัวละคร คือเสด็จ ให้เกิดความต่อ เนื่องของเหตุการณ์)

“หลังจากเข้ามาอยู่ในวังได้สองวัน คุณสายก็ให้เรียนหนังสือพร้อมกับข้อหัดอ่านจากหนังสือมูลบทบรรพกิจในตอนเช้า ที่เรียนก็คือในห้องของคุณสาย โดยมีคุณสายเป็นครูควบคุม ทั้งข้อและพลอยมีหนังสือคนละเล่มและก้านรูปคนละอัน สำหรับชี้ตัวหนังสือที่อ่าน”(นวนิยายหน้า 67/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 15 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการนำเสนอทั้งภาพ และบทสนทนา ผ่านตัวละคร คือคุณสาย ข้อ และพลอย)

“คืนวันก่อนที่ที่เนืองจะมาตามนัด พลอยก็เย็บของใส่หามากพดู อย่างปราณีตบรรจงจนแทบจะสุดสิ้นฝีมือ เย็บหมากชนิดเปลือกเป็นฝอย จับพลอยาวใช้ปูนใส่ใบเนียมหอมกรุ่น และยาฝอยอบแล้วเช่นเดียวกัน รุ่งเช้าเอาหามากพดู และยาฝอยที่เตรียมไว้ใส่ช่อง เอาผ้าเช็ดปากใหม่ที่อบควันเทียนและดอกไม้ไว้เหนือของพร้อมกับดอกจำปาอีกสามดอก (นวนิยายหน้า 173/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 20 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมบทบรรยายในนวนิยายด้วยภาพแสดงวิธีทำผ่านการแสดงของตัวละคร คือพลอย)

“พลอยเปิดตู้หีบเอาแพรเถียนที่ที่เนืองฝากมาให้ออกมาแกะสอยตะเข็บ ตั้งใจจะทำเป็นแพรหม่นอน สอยตะเข็บแล้วจะไปจ้างเขาย้อมมะเกลือที่แถวเต็ง ย้อมแล้วก็จะอบให้หอม จะรำให้ได้ที่ แล้วก็ใช้หม่นอนต่อไป”(นวนิยายหน้า 178/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาครบตามบทบรรยายในนวนิยายด้วยการแสดงภาพขั้นตอนการอบแพรเพลาะผ่านการแสดงของตัวละคร คือ พลอย)

โดยปกติชาววังในพระราชวังชั้นในมักไปจับจ่ายซื้อของกันที่ตลาดในวังบริเวณหน้าประตูศรีสุดาวงษ์ ตลาดจะมีสินค้าเครื่องอุปโภค บริโภคมากมาย ดังที่หม่อมสมิทได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับตลาดขายของในพระบรมมหาราชวังไว้ว่า “มีพวกเสื้อผ้าต่างๆ นอกจากนี้ก็มีเครื่องเล่นของเด็กเล็ก ตุ๊กตาทำด้วยดินตัวเล็กๆเรียกตุ๊กตาชาววัง ตามถนอมมีของขายตั้งแต่ขนม ของกิน ผลไม้ต่างๆ มีแม่ค้าหาบเร่ ร้องขายสินค้าต่างๆ เสียงปะปนกันแข็งแซ่ไปหมด ประตูศรีสุดาวงษ์เป็นประตูพระมหาราชวังชั้นใน หรือประตูหินใหม่อยู่ริมอุโมงค์ ประตูนี้ใช้เป็นประตูเดินเข้าออกแก่ญาติผู้หญิงที่เข้ามาเยี่ยมเยียนข้าหลวงในตำหนักต่างๆในเขตพระราชฐานชั้นใน ส่วนผู้ชายจะยืนรออยู่หน้าประตูไม่สามารถเข้ามาได้ ดังนั้นข้าหลวงหรือบ่าวไพร่จะต้องออกไปพบญาติพี่น้องที่เป็นเพศชาย เพื่อไต่ถามทุกข์สุขรับของฝากจากญาติพี่น้อง ดังนั้นเมื่อเป็นทางสัญจรที่มีผู้คนพลุกพล่าน จึงทำให้พวกพ่อค้าแม่ค้านำสินค้าต่างๆมาขาย (มจ.หญิงพูนพิศมัย ดิสกุล, 2524 : 179)

“แม่ไปลาคุณสายและคนในตำหนักแล้วรีบก้าวเดินออกจากตำหนักตรงไปประตูศรีสุดาวงษ์มีพลอยเดินตามไปด้วย”(นวนิยายหน้า73/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 11 คงเดิมภาพตามบทบรรยาย)

“พลอยพุ่มนี้ไปเที่ยวประต้วงกันนะ” พุ่มนี้เป็นวันพระกลางเดือน คุณพ่อมาหาฉันเสมอ แต่บางทีก็ไม่มีมา เราไปคอยดูที่หน้าประตูกันแล้วกัน ถ้ามาก็ออกไปหา” (นวนิยายหน้า 108/ละครตอนที่ 14 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมด้วยการนำเสนอทั้งภาพ และบทสนทนาผ่านตัวละคร คือช้อย)

ธรรมเนียมการกินอยู่ของชาววัง ถ้าเป็นเจ้านายก็จะมีการเชิญเครื่องไปตั้ง โดยเครื่องนั้นใส่จานอาหารไว้ในโตก นำถวายที่ประทับ เพื่อทรงเสวยอาหารตามเวลาปกติประจำวัน โดยเริ่มจากเครื่องคาว จากนั้นก็ตามด้วยการตั้งเครื่องหวาน ส่วนวิธีการกินก็จะกินอาหารด้วยการเปิบข้าวด้วยมือ เมื่อกินเสร็จแล้วก็ล้างมือในขันน้ำที่เตรียมไว้ และเช็ดด้วยผ้าเช็ดมือ รวมทั้งเศษอาหารต่าง ๆ หรือน้ำล้างปากจะทิ้งในกระโถนที่เตรียมไว้

อาหารในวังเป็นอาหารที่มีคุณค่าของอาหารสะอาด รูปทรงแปลก และอร่อย ส่วนใหญ่เป็นอาหารพื้นเมืองธรรมดา แต่ด้วยความปราณีต วิจิตรบรรจงในการประดิษฐ์ แกะสลักผักต่างๆ ที่ใช้ประกอบในการทำอาหารจึงต่างไปจากอาหารของชาวบ้านทั่วไป เช่นชิงแคะสลัก ผักนึ่งसानเป็นปลาตะเพียน มะปรางรีว การอบเทียนให้หอม ฯลฯ

อาหารคาวได้แก่ พวกแกงต่างๆ เช่น แกงเนื้อ แกงปลา แกงไก่ แกงมีสมัน แกงคั่ว แกงส้ม ฯลฯ พวกผัด เช่น ผัดพริก ผัดขิง ผัดพริกขิง ฯลฯ พวกจืด เช่น จืดปลาทู จืดปลาเนื้ออ่อน จืดปลาสังกะวาด พวกยำ เช่น ยำพริกอ่อน ยำหนึ่หมู ฯลฯ พวกปลา เช่น ปลาเนื้อ ปลากุ้ง ฯลฯ พวกเครื่องจิ้มผัด เช่น น้ำพริก น้ำพริกปลาร้า เต้าเจี้ยวหลน แจ่วปลาทู แจ่วเมงดา ฯลฯ ส่วนอาหารหวานได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน สังขยา ขนมหาล ขนมใส่ไข่ ขนมผิง ขนมใส่ไก่ กล้วยฉาบ น้ำเตย หุ้ม ขนมหะไล ฯลฯ สำหรับผลไม้ได้แก่ กล้วย ส้ม มะม่วง ขนุน กล้วยน้อยหน้า มะปราง ฯลฯ (ศอ สัจจวาที, 2514 : 118)

บรรดาข้าหลวงในตำแหน่งต่างๆเมื่อถึงเวลาต้องเข้าเฝ้าเจ้านาย ตามธรรมเนียมชาววังจะต้องคลานเข้าเข้าไปหมอบกราบเบื้องหน้าเจ้านาย ซึ่งถือเป็นกิจวัตรที่สํารวม และในเวลาหัวเราะ หรือยิ้มก็ต้องก้มหน้าลงไปทีหน้าอกแบบชาววัง

“พอคุณสายขึ้นไปถึงบันไดชั้นสุดท้าย ก็คลานต่อไปตามพื้นเฉลียง ทั้งแม่และพลอยคลานตามติดๆ ไป คุณสายคลานนำเรื่อยไปมีรูว่านานเท่าไร แต่ในที่สุดก็หยุด หลีกทางออกไปหน่อยหนึ่งแล้วก็หมอบกราบเสด็จที่ประทับอยู่เบื้องหน้าคุณสาย” (นวนิยายหน้า 133/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายด้วยภาพผ่านกิจวัตรทำทางของตัวละครต่างๆ คือ คุณสาย แม่แหม่ม และพลอย)

“แม่น้วยกั่มหน้าหัวเราะลงไปที่หน้าอกแบบชาววัง หลังจากเสด็จรับสั่งถามถึงสาเหตุที่เอาของมาให้มากมายจนสามารถตั้งห้างขายเครื่องแก้วได้” (นวนิยายหน้า 403/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 24 คงเดิมตามบทบรรยายผ่านการแสดงท่าทางของตัวละคร คือคุณน้วย)

สำหรับเครื่องแต่งกายของชาววังที่อาศัยอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในจะแต่งกายตามลีประจําวัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ ซึ่งในแต่ละวันจะมีสีกำหนดไว้โดยเฉพาะ ถ้าเป็นเจ้านายชั้นสูงจะมีเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับที่มีความงดงามวิจิตรบรรจงอย่างมาก ประดับประดาด้วยเครื่องทองเครื่องเพชรตามระดับฐานะ ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้ต่างๆล้วนเป็นของดี นาสมัย บ่งบอกถึงลำดับชั้น ตำแหน่ง โดยปกติแล้วการแต่งกายในวังจะมีความพิถีพิถันมาก คนในวังมักนำเครื่องนุ่งห่มของคนมาอบให้หอม ผ้านุ่งก็จะมีกำมะหยี่ให้ชื่นเงาสวยงาม เครื่องแต่งกายก็จะแต่งตามลีปกติประจําวันตามค่านิยมและธรรมเนียมที่ชาววังทั่วไปนิยมกัน (ส.พลายน้อย, 2537 : 33)

แม่ตอบคุณสาวว่า “เปล่าหรอกค่ะ หยิบผ้านุ่งผ้าห่มออกมาดูอยู่นอกวังเฮียนาน ไม่ได้เอาใจใฝ่ จะนุ่งจะหยิบอะไรก็ได้ ก็นุ่งเข้าไปอย่างนั้น คนข้างนอกเวลานี้เขาก็แปลก นึกจะนุ่งห่มอะไรเขาก็เอาใจเขาว่า บางทีแต่งเป็นผ้านุ่ง ผ้าห่มสีเดียวกัน ไม่ใช่สีเหมือนพวกเรานี่”(นวนิยายหน้า 76/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย)

แม่หันมาทางพลอยแล้วสอนว่า “พลอย ดูให้ดิเนะ แม่จะจัดผ้านุ่ง ผ้าห่มสีประจําวันให้ดูอยู่ในวัง โตขึ้นจะได้แต่งตัวถูก” (นวนิยายหน้า 75/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 คงเดิมตามนวนิยายด้วยการแสดงภาพประกอบบทบรรยายการแต่งกายประจําวันตามแบบชาววังโดยละเอียด)

ภายในพระบรมมหาราชวัง ฝ่ายหน้าและฝ่ายในต่างแยกกันเด็ดขาด เจ้านาย เจ้าจอม พระสนม และข้าราชการฝ่ายในมีเป็นจำนวนมาก เจ้านายแต่ละพระองค์ และพระสนมแต่ละคนต่างมีบริวารคนละมากๆ และมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ดังนั้นข้างในพระบรมมหาราชวังจึงเปรียบได้ดังที่ประกวดประชัน การสมาคมของฝ่ายหญิงยิ่งกว่านอกวัง และเป็นโรงเรียนประจำของกุลสตรี ที่สอนทักษะการทำงานศิลปะ งานบ้านงานเรือน ให้การศึกษาไปในขณะเดียวกัน

ในพระบรมมหาราชวังมักมีงานหลวง งานพิธีต่างๆตามพระที่นั่ง โดยปกติงานหลวงที่พระที่นั่งพวกเด็กๆไม่ค่อยชอบเพราะต้องนั่งพับเพียบเรียบร้อย ส่วนงานหลวงที่สนุกก็คือ งานโสกันต์ เป็นพิธีตัดจุกของเจ้านายชั้นสูงระดับเจ้าฟ้า หรือพระเจ้าลูกเธอ โดยจะมีกระบวนแห่เจ้านายชั้นสูง

ไปที่เขาไกรลาสเพื่อทำพิธีตัดจุก งานโสกันต์จะมีอยู่หลายวัน เป็นที่ตื่นตาตื่นใจ เพราะมีมหรสพ การละเล่นต่างๆเป็นที่ถูกใจชาววังยิ่งนัก นอกจากนี้งานเฉลิมพระชนม์พรรษาก็เป็นอีกงานหนึ่งที่คนในวังชอบ เพราะได้เห็นเจ้านายต่างๆแข่งขันกันแต่งตัวอย่างสวยงามเข้ามาถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว มีการประดับประดาแสงไฟสว่างไสว มีผู้คนที่ศึกคักตลอดเวลา (ม.จ.หญิง พูนพิศมัย ดิศกุล, 2524 : 185-186)

“งานที่พลอยเห็นว่าสนุกเป็นหนักหนาและอดใจเดินไม่ได้ ก็คืองานโสกันต์ ทูลกระหม่อมฟ้าและเจ้านายลูกเธอ และยังใกล้กำหนดวันเข้ามา พลอยก็ยิ่งเร่งวันเร่งคืนจะให้ถึงกำหนดงานเร็วๆ บางคืนคิดถึงแต่เรื่องจะเที่ยวงานจนนอนไม่หลับ เพราะเป็นงานที่ชาววังเตรียมเครื่องแต่งตัวเครื่องประดับออกมาแต่งตัวไปงานกัน” (นวนิยายหน้า 98/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 7)

“บางปะอินเป็นค้ำกายสิทธิ์ สำหรับชาววังเกือบทุกคน เพราะการได้ตามเสด็จไปบางปะอิน เริ่มต้นเดิน สนุกสนาน ตั้งแต่ขึ้นเตรียมตัว จัดเครื่องแต่งกาย และของกินติดตัวไปตามประสาชาววังเสียแล้ว” (นวนิยายหน้า 295/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18)

ในรัชสมัยของ ร.5 วังหลวงเป็นสถานที่ศึกคักครื้นเครง เนื่องจากมีเจ้านายประทับอยู่มาก แต่ละพระองค์มีข้าหลวงในสังกัดจำนวนมาก ทำให้มีผู้คนอยู่อย่างหนาแน่น แต่ชีวิตความเป็นอยู่ดังกล่าวของคนในวัง ได้กลายเป็นอดีตไปหมดสิ้น หลังจาก ร. 5 ทรงสวรรคต ทำให้บรรยากาศ โดยเฉพาะในเขตพระราชฐานชั้นในเปลี่ยนไปมาก เนื่องจากเจ้านายตามตำแหน่งต่างๆย้ายออกไปอยู่ข้างนอกวัง ทำให้ผู้คนในวังส่วนใหญ่แยกย้ายออกไป คงเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังต้องการอยู่กับสถานที่ที่ถูกชมเชยมา จนชีวิตจะหาไม่ไปตามกาลเวลาและอายุขัย การดูแลความเรียบร้อยในพระราชฐานชั้นในในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้ทรงตั้ง “กรมโขน” ขึ้นเพื่อดูแลความเรียบร้อยในพระราชฐานชั้นใน และโปรดเกล้าฯให้พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดี ศรีรัตนราชธิดา ทรงเป็นอธิบดีกรมโขน ผู้รับราชการเป็นหญิงล้วนมีตำแหน่งหน้าที่ และชื่อเรียกตามระดับต่างๆกันไป มีที่ทำการโขนอยู่ใต้ชั้นล่างของพระที่นั่งนิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกในหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเรียกว่าที่ทำการโขนนี้ว่า ศาลากรมโขน หรือ ศาลา

กรมโขนมีหน้าที่ราชการคล้ายงานนครบาล คือ รักษาความสงบ มีกองรักษาการณ์อยู่ที่ศาลา มียามประจำอยู่ตามสี่แยก หรือตามสถานที่สำคัญ เช่น ประตูพระราชวัง ยามเหล่านี้มียศเป็นจ่าเรียกว่า “จ่าโขน” มีเครื่องแต่งกายโดยเฉพาะตามที่พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ในหนังสือสี่แผ่นดินว่า “คุณจ่าหนุ่มผ้าจีน สวมเสื้อจีบแขนยาวแบบแขนกระบอก ห่มผ้าทับข้างนอกบนแขนเสื้อจ่านั้นติดบั้งสี่บั้ง” (ม.ร.ว. เทวธิดา ป.มาลากุล, 2492 : 4-5)

“ใกล้ๆ ประตูด่านในมีผู้หญิงสาวบ้างแก่บ้างนั่งอยู่ทั้งสองข้าง พลอยมาทราบดีหลังว่าหญิงเหล่านั้นมีหน้าที่เฝ้าประตูด่าน และมีหน้าที่อื่นๆ อีกหลายอย่างในวัง เป็นข้าราชการอยู่ในกรมโขน ชาววังทั่วไปเรียกกันว่า “โขน”

“แม่กระซิบที่หูพลอยเบาๆ ว่า “พลอยจะอยู่ในวังต่อไปจำไว้ให้ดี อย่าไปเกิดเรื่องกับโขน แยกย้ายที่เดียวเราสู้เขาไม่ได้หรอก”

“ลูกฉันเองละค่ะ” แม่ตอบ “จะเอามาถวายเสด็จฝากคุณจ๋าด้วยนะค่ะ” พลอยได้ยินแม่พูดก็เลื้อยไปเห็นจ่าหน้าบนเสื่อ กำลังเอาชามขึ้นสีพื้นแล้วจุกไว้ที่ปาก จ่านั้นเป็นผู้หญิง ที่แต่งตัวแปลกที่สุดที่พลอยเคยเห็น จ่าหน้าผ้าพื้น สวมเสื้อจีบที่เอว แขนยาวแบบเสื้อกระบอก ห่มผ้าทับข้างนอก ที่แปลกที่สุดสำหรับพลอยก็คือบนแขนเสื้อจ่านั้นติดบั้งตีบั้ง” (นวนิยายหน้า 20/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอทั้งภาพ และบทสนทนาผ่านตัวละคร)

โดยสรุปแล้วในละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตในวังหลวงสมัยการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชด้วยวิธีการนำเสนอหลายรูปแบบ คือ การนำเสนอทั้งภาพ และบทสนทนาในลักษณะคงเดิมตามนวนิยายโดยธรรมชาติของสื่อละครโทรทัศน์ เช่น ตอนที่ 2-4 แสดงให้เห็นรายละเอียดชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของเสด็จ และข้าหลวง คือ คุณสายซ้อย พลอย ที่มีภาระหน้าที่คอยรับใช้เสด็จเป็นกิจวัตร โดยเฉพาะในตอนๆ 8-16 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาในลักษณะการขยายความวัฒนธรรมให้ชัดเจนมากขึ้นทั้งภาพ และบทสนทนาดังที่กล่าวในนวนิยาย เพื่อแสดงให้เห็นถึงชั้นตอน และวิธีการทำงานฝีมือต่างๆ ผ่านตัวละคร คือเสด็จ คุณสาย สอนให้แก่พลอย และซ้อย เช่น การปอกมะพร้าวเร็ว การจีบผ้า การจีบพู่ เขียนหมาก การถวายเป็นงานหัตถ์ การแกะขี้ผึ้งแกะสลัก การร้อยมาลัย การทำพู่ดอกไม้ การอบรำผ้า การอบแพรเพลาะ และในตอนๆ 21 ซ้อยและพลอยยังเป็นตัวละครที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการเล่นตุ๊กตาชาววัง และวิธีการเลี้ยงด้วงในอ้อยก่อนนำไปทำอาหารอีกด้วย นอกจากนี้ในส่วนเรื่องกิริยาท่าทาง การแต่งกายของชาววังจะมีการเชื่อมโยงเนื้อหาอย่างต่อเนื่องตลอดตั้งแต่ตอนที่ 2-22 เพื่อแสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติของชาววังได้ชัดเจนมากขึ้น

ในการเชื่อมโยงเนื้อหาชีวิตในวังหลวง จากที่มีความสำคัญ และจำเป็นต้องจำลองขึ้นมาใหม่ภายในโรงถ่ายช่อง 3 ให้เกิดความสมจริงมากที่สุดตามนวนิยาย เช่น ฉากดำเนินนักแสดง ฉากห้องคุณสาย ฉากห้องเครื่อง ตลาดหน้าประตูด่าน และฉากที่ไม่มีมีการนำเสนอด้วยภาพแต่ใช้ผ่านบทสนทนาของตัวละครแทน ล้วนเกิดจากปัญหาเรื่องสถานที่ถ่ายทำในเขตพระราชฐานชั้นใน และวังต่างๆ ที่เป็นเขตหวงห้ามของทางราชการซึ่งไม่อนุญาตให้เข้าไปใช้สถานที่ถ่ายทำ รวมถึงปัญหาเกี่ยวกับสถานที่ที่ปรากฏในนวนิยายผู้แต่ง ถูกรื้อถอน หรือ ดัดแปลงใช้งานอื่นๆ ทำให้บรรยากาศ และ

สภาพแวดล้อมในสมัย ร.5 เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น อุโมงค์ แถงเต็ง ตำหนักเจ้าจอมต่างๆ ที่บน พระที่นั่งวิมานเมฆ สวนศิลาแลง อ่างหยก เรือนต้น โรงละครในวัง ตลาด ฯลฯ นอกจากนี้ ละครโทรทัศน์ยังมีการนำเสนอภาพสวนศิลาแลงด้วยการใช้เทคนิคการตัดต่อภาพยนตร์สารคดีแทรกไว้ ในฉากตอนที่ 15 ซึ่งบรรยายถึงสวนศิลาแลงเป็นที่ประทับใจกว่าราชการแบบเป็นกันเองในฐานะ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระหว่างที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ 2440

3.8 ระบบครอบครัวไทย (นามธรรม)

3.8.1 ลักษณะครอบครัวไทย

คำว่า “ครอบครัว” ในสมัยก่อนถูกใช้ในความหมายที่เน้นถึงการเป็นเจ้าของครอบครองทรัพย์สิน ซึ่งรวมไปถึงการครอบครองหญิงผู้เป็นภรรยา และยังคงแสดงถึงการถือว่าอำนาจสูงสุดในครอบครัวอยู่ในมือฝ่ายชาย แต่ในปัจจุบันคำว่า “ครอบครัว” ถูกใช้ในความหมายของการมาอยู่ร่วมกันของฝ่ายหญิง และฝ่ายชายในลักษณะการใช้ชีวิตร่วมกัน หลังจากตกลงปลงใจทำพิธีแต่งงานกัน และช่วยกันสร้างครอบครัวขึ้นมาอันประกอบด้วยสามี ภรรยา บุตร ในความหมายเดียวกับการมีเหย้ามีเรือนในสมัยก่อน (อานนท์ อาภาภิรม, 2519 : 11)

โดยปกติแล้ว ครอบครัวไทยมีขนาดเป็นครอบครัวใหญ่ และครอบครัวผสม (Complex family) คือ นอกจากพ่อ แม่ ลูกแล้ว ยังมีวงศาญาติหลายชั้นด้วยกัน กำเนิดของครอบครัวเริ่มจากมีหลักฐานมั่นคงในการทำมาหากิน การขยายตัวของขนาดครอบครัวเป็นไปอย่างกว้างขวาง คือ แม้ลูกจะแต่งงานออกเรือนแล้วก็ยังมีคงอยู่กับพ่อแม่ และยังมีญาติพี่น้องฝ่ายชาย หรือสะใภ้เข้ามาอยู่ด้วย หรือแม้จะแยกครอบครัวไป พ่อแม่ก็ยังติดตามดูแลเอาใจใส่ลูกอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวไทยแน่นแฟ้นมั่นคง เคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโส ดังตัวอย่างที่กล่าวไว้ถึงระบบครอบครัวไทย ในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน ซึ่งสามารถแยกลักษณะครอบครัวที่เกิดขึ้นในเนื้อหาได้ดังนี้

ครอบครัวคุณชิด : เมื่อมีภรรยา คือแม่พวงแล้วก็ยังคงอยู่บ้านเจ้าคุณพ่อ และในช่วงหลังจากเจ้าคุณพ่อเสียชีวิตก็ยังคงไปอยู่บ้านเมียอื่นๆในฐานะเขย

“เจ้าคุณพ่อให้คุณชิดและพวงผู้เป็นภรรยาไปอยู่ในเรือนที่พลอยเคยอยู่กับแม่ พอพลอยมาค้างบ้านได้คืนหนึ่ง พลอยก็ชวนคุณเขยไปเยี่ยมคุณชิด และหลานๆที่เรือน”

ครอบครัวพ่อเพิ่ม : เมื่อพ่อเพิ่มมีภรรยาที่ออกจากบ้านคลองบางหลวงไปอยู่ที่บ้านภรรยา
ในฐานะเชย

ครอบครัวคุณแปรม : ในบ้านคุณแปรมมีคุณอา คือ คุณนุ้ย และคุณเนียมอาศัยอยู่ เมื่อคุณ
แปรมแต่งงานก็พาพลอยเข้าไปอยู่ในบ้านในฐานะสะใภ้

ครอบครัวประไพ : เมื่อประไพแต่งงาน ก็มีได้แยกออกไปอยู่ข้างนอก แต่ยังคงอาศัยอยู่ใน
บริเวณบ้านกับคุณเสวีที่อยู่ในฐานะเชย

ครอบครัวตาอั้น : เมื่อตาอั้นแต่งงานกับลูชิตที่ฝรั่งเศสก็พาลูชิตกลับมาในฐานะสะใภ้กลับมา
อยู่บ้านพ่อแม่ในเมืองไทย

จากลักษณะครอบครัวที่ปรากฏในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” สามารถ
นำมาจัดเข้าหมวดตามลักษณะครอบครัวดังที่เสฐียรโกเศศ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ชีวิตชาวไทย
สมัยก่อน (2521 : 359-360) เกี่ยวกับเรื่องระบบครอบครัวของสังคมมนุษย์ ได้ทำการแบ่งลักษณะ
ครอบครัวออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ครอบครัวจุดเริ่มต้น (Nuclear Family)

เป็นครอบครัวในลักษณะที่ถือว่าตัวใครก็ตัวใคร หรือครอบครัวใครก็ครอบครัวใครที่เรียก
ว่า “ปัจเจกภาพ” (Individualism) ซึ่งไม่พัวพันรวมไปถึงญาติคนอื่น ๆ นอกจากสามี ภรรยา และ
บุตรเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของครอบครัวชาวตะวันตก แต่ในสังคมไทยก็มีปรากฏอยู่บ้าง
เช่น ครอบครัวคุณเชย+หลวงโอสถ ที่แยกออกไปอยู่ด้วยกันต่างหาก หลังจากคุณเชยหนีตามหลวง
โอสถไปหลังงานศพเจ้าคุณพ่อ

2. ครอบครัวขยายตัว (Extended Family)

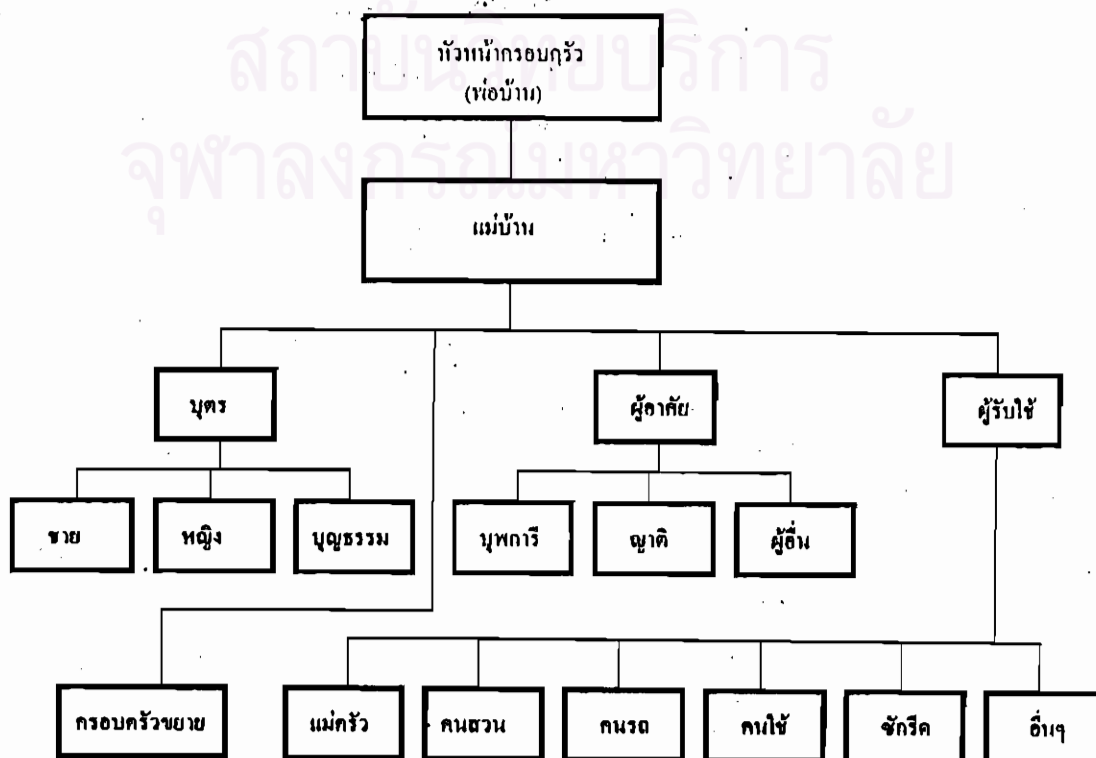
เป็นครอบครัวในลักษณะที่ถือว่าคนในสกุลเดียวกันเป็นญาติทุกคน ต่างมีหน้าที่จะต้องช่วย
เหลือกันและกัน และเมื่อถึงคราวจำเป็นจะมาอยู่รวมกันก็ได้ ซึ่งครอบครัวขยายตัวลักษณะดังกล่าว
จะพบมากในระบบครอบครัวของชาวจีนซึ่งมักมีญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่ด้วยกัน ตัวอย่างเช่น ครอบครัว
คุณแปรม มีคุณนุ้ย คุณเนียม อยู่ด้วยกันในฐานะคุณอา

3. ครอบครัวผสม (Complex Family)

เป็นครอบครัวที่ถือว่าถ้าเป็นญาติจะมาอยู่ร่วมกันหลายครอบครัวก็ได้ อันเป็นลักษณะที่เด่นชัดของครอบครัวไทย ในลักษณะที่ว่าถ้าญาติมาอยู่ด้วยกันมีครอบครัว เช่น หญิงซึ่งออกเรือนแล้ว ควรจะแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหากแต่ยังอาศัยอยู่ในเรือนเดียวกัน โดยนำเขหรือสะใภ้เข้ามาอยู่ด้วย หรือแยกครอบครัวไปอยู่ที่อื่นแล้ว ภายหลังก็กลับมาอาศัยรวมอยู่กับพ่อแม่ เมื่อหลายครอบครัวมารวมเป็นครอบครัวเดียว หรือครอบครัวใหญ่ ก็ทำให้กลายเป็นครอบครัวผสมขึ้น ตัวอย่างเช่น ครอบครัวพ่อเพิ่มที่เข้าไปอยู่บ้านเมียในฐานะเขย ครอบครัวประไพที่คุ้นเสวีเข้ามาอยู่ในฐานะเขย ครอบครัวคุณชิตที่อาศัยอยู่ในบ้านเจ้าคุณพ่อ หรือคุณชิตไปอยู่ในบ้านเมียอื่นในฐานะเขย ครอบครัวตาอื่น ซึ่งพาลูกชิตกลับจากฝรั่งเศสมาอยู่บ้านในฐานะสะใภ้ ครอบครัวคุณแปรมซึ่งพาพลอยเข้ามาอยู่ในฐานะสะใภ้

จากหนังสือบ้านไทยภาคกลาง ของศาสตราจารย์ น.อ. สมภพ ภิรมย์ (2515 : 2-3) ได้กล่าวถึงแผนภูมิแสดงแนวคิดให้เห็นส่วนสัมพันธ์ในครอบครัวผสม (Complex Family) ที่เรียกว่า “แผนภูมิสาแหรกครอบครัว” หรือการสืบสายสัมพันธ์ของตระกูลที่เรียกว่า “ต้นไม้ครอบครัว” (Family tree) ซึ่งถ้าพิจารณาทางวัตถุนิยมจะเห็นเป็นรูปสาแหรกจากยอดแตกลงมา แต่ถ้าพิจารณาทางนามธรรม จะเห็นการแตกกิ่งก้านสาขาเช่นเดียวกับต้นไม้ แต่กลับด้านเอวรากโคนไว้ข้างบน

ในลักษณะของสังคมครอบครัวผสม (Complex Family) ถือเป็นสถาบัน (Institute) หรือองค์กร (Organization) ที่เรียกว่าเป็น “Universal Institute” ซึ่งทุกคนต้องเป็นสมาชิก ดังแผนภูมิดังนี้

กรณีจะเกิดเป็นครอบครัวขึ้นได้นั้น “การแต่งงาน” ถือเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเสริมสร้างเกียรติ และแสดงสถานภาพทางสังคมอันเป็นปึกแผ่นอย่างถูกต้องตามประเพณี เป็นวัฒนธรรมที่มีแบบอย่างแตกต่างกันไป ดังที่ปรากฏในนวนิยาย และละครโทรทัศน์ดังนี้

1. ครอบครัวเดี่ยว หรือคู่เดียวเมียเดียว (Monogamy)

เป็นลักษณะครอบครัวที่สามีมีภรรยาเพียงหนึ่งเดียว และภรรยามีสามีเพียงหนึ่งเดียว ดังได้พบเห็นในลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่ของคนไทยในปัจจุบัน แม้แต่ในอดีตลักษณะครอบครัวเดี่ยวก็มีอยู่ให้เห็น เช่น ครอบครัวหลวงโสดกับคุณเซข ครอบครัวหลวงนพกับแม่ชั้น และเริ่มเป็นนิยมมากขึ้นตามพระราชนิยมของ ร.6 เนื่องจากพระองค์ทรงดำเนินตามการใช้ชีวิตลักษณะครอบครัวชาวอังกฤษซึ่งนิยมมีคู่เดียวเมียเดียว หรือครอบครัวเดี่ยว เช่น ครอบครัวคุณเปรมกับพลอย ครอบครัวประไพกับเสวี ดังข้อความที่ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ในนวนิยายว่า

คุณเปรมพูดกับพลอยว่า “ในหลวงแผ่นดินนี้ ท่านเคยเสด็จนอนอยู่กับเจ้าฝรั่งมาก เมืองนอกเขามีเมียคนไหนก็คนนั้น อย่างฉันกับแม่พลอยนี่แหละ ตั้งแต่อยู่ด้วยกันมาฉันยังไม่เคยคิดนอกใจเลย (นวนิยายหน้า 674/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 34 คงเดิมบทสนทนาตามนวนิยาย)

2. ครอบครัวซ้อน หรือ มากคู่มากเมีย (Polygamy)

เป็นลักษณะครอบครัวที่ชายมักมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน ในสมัยโบราณจะพบมากในหมู่ขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งนิยมให้ภรรยาทั้งหลาย และลูกๆอยู่ร่วมชายคาหลังเดียวกัน หรือร่วมรั้วบ้านเดียวกัน จนมีคำกล่าวที่ “บ้านเล็กบ้านใหญ่” หรือการแยกบ้านของแต่ละภรรยาอยู่ต่างหากโดยสามีเป็นหัวหน้าครอบครัวปกครองเหล่าภรรยาและลูก เช่นครอบครัวพระยาพิพิธผู้มีคุณหญิงเอี่ยมเป็นภรรยาเอก แม่แหม่มเป็นภรรยารอง แวและเอือนเป็นเมียบ่าว ครอบครัวคุณชิต

ครอบครัวซ้อนอาจมองได้ว่าเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการยกย่องเพศชายเป็นใหญ่ซึ่งต้องทำหน้าที่ปกครองลูกเมีย และยังสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานที่สังคมไทยยึดถือมาแต่โบราณที่ว่าควรยกย่องหญิงที่มีคู่เดียวรักเดียว หากหญิงมีคู่มากกว่าหนึ่ง (Polyandry) จะถือเป็นนางกาก็ เป็นนางวันทอง แต่ถ้าหากชายมีมากกว่าเมียเดียว (Polygyny) กลับถูกยกย่องว่าเป็นชายชาติเร่ ซึ่งถือเป็นการไม่เสมอภาคทางเพศในสังคม พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึง ลักษณะครอบครัวซ้อนไว้ในนวนิยายเรื่อง สี่แผ่นดิน ดังใจความต่อไปนี้

คุณเปรมพูดกับพลอยว่า “แผ่นดินนี้ไม่เหมือนแผ่นดินก่อนนะแม่พลอย อย่าไปนึกว่าท่านจะมีเมตตาทายคน และมีสนามกอล์ฟเจ้าจอมเป็นร้อยๆ อย่างนั้น” (นวนิยายหน้า 674/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 35 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย)

“ซ้อยุคโตขึ้นมาทันทีว่า “เป็นท่านผู้หญิงฉันก็ไม่เห็นมันยากเย็นอะไรนักหนา ใครเขาเป็นกันได้เราก็คงเป็นได้เหมือนกัน ข้อสำคัญนั้นพอเป็นแล้วคอยกอดหัวไว้ให้ดีๆ อย่าให้ไปหลงเมียน้อยเสียเท่านั้นเอง” (นวนิยายหน้า 377/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 คงเดิมบทสนทนาตามนวนิยาย)

คุณเชษฐพูดกับพลอยว่า “เขาเล่าว่าคุณซิดเด็ยว่ามีเมียตั้งหลายคน ลูกก็มีออกมาเรื่อยๆเต็มบ้านทีเดียว จนเกือบจะไม่ว่าใครเป็นใคร” (นวนิยายหน้า 587/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 33 คงเดิมบทสนทนาตามนวนิยาย)

3. ครอบครัวที่ฝ่ายชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง (Matrilocal)

เป็นครอบครัวที่เมื่อกระทำการแต่งงานกันเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายชายหรือสามีก็ย้ายสัมภาระต่างๆ ไปใช้ชีวิตอยู่กับฝ่ายหญิงซึ่งมีฐานะเป็นบุตรสาวของเจ้าของบ้านในฐานะเชย เช่น ครอบครัวพ่อเพิ่ม ครอบครัวประไพ (เสวี) ครอบครัวคุณซิด ฯลฯ

4. ครอบครัวที่ฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย (Patrilocal)

เป็นครอบครัวที่เมื่อกระทำการแต่งงานกันเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายหญิงหรือภรรยาก็ย้ายสัมภาระต่างๆ ไปใช้ชีวิตอยู่กับฝ่ายชายหรือสามี ซึ่งมีฐานะเป็นบุตรชายของเจ้าของบ้าน ในฐานะสะใภ้ เช่น ครอบครัวตาอัน (ลูซิดัล) ครอบครัวคุณเปรม (พลอย)

5. ครอบครัวที่นับสายโลหิตทั้งฝ่ายพ่อ และฝ่ายแม่ (Bilateral Descends)

ในสังคมไทยจะไม่มีกรแบ่งเพศของทายาท ในการนับสายโลหิตไม่ว่าจะเกิดเป็นเป็นเพศหญิง หรือเพศชาย ก็จะนับเป็นหนึ่งในทายาทของวงศ์สกุล หรือไม่ว่าจะเป็นญาติฝ่ายใดก็จะนับเป็นครอบครัวเดียวกัน เช่น ครอบครัวพระยาพิพิธฯที่นับลูกของเมียต่างๆเป็นครอบครัวเดียวกัน ถึงแม้มีบทบาท สถานภาพไม่เท่าเทียมกัน ครอบครัวคุณเปรมถือว่าตาอันเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับตาอัน อ็อค และประไพ

3.3.2 บทบาทหน้าที่ของสามีและภรรยา

ตามวัฒนธรรมไทย บทบาทและสถานภาพของสามีที่มีต่อภรรยาจะแสดงออกซึ่งความเหนือกว่าทั้งในแง่ของการเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้หาเลี้ยงครอบครัว และผู้นำในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจการอื่นๆของครอบครัว รวมถึงการวางแผนอนาคตของบุตร เปรียบเสมือนช้างเท้าหน้า ส่วนภรรยาจะเปรียบเสมือนช้างเท้าหลัง ที่ต้องเคารพยำเกรง เชื่อในความคิดเห็น ให้เกียรติสามี และปฏิบัติตามหน้าที่ของแม่บ้านที่จะต้องมีการะในการจัดการเรื่องภายในบ้าน เช่นดูแลความเรียบร้อยของบ้าน เรือนให้สะอาดน่าอยู่ เตรียมสำหรับอาหารรอรับสามีทั้งก่อนไปทำงาน และหลังจากทำงาน รวมถึงการอบรมเลี้ยงดูบุตรให้อยู่ในโอวาทของบุพการี ดังจะยกตัวอย่างจากครอบครัวที่ปรากฏในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน เช่น ครอบครัวคุณเปรม ครอบครัวพระยาพิพิธฯ ครอบครัววออัน ครอบครัวประไพ ครอบครัวหลวงมานพ ล้วนแล้วแต่มีลักษณะบทบาทของสามีและภรรยาดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน คือสามีจะเป็นผู้ออกไปทำงาน หรือดำเนินกิจการต่างๆนอกบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนผู้ชายนิยมเข้ารับราชการ ส่วนภรรยาจะทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของบ้านเรือน และดูแลเลี้ยงบุตรอยู่กับบ้าน

บทบาทความเป็นแม่และเมีย

“แม่” เป็นคำโคด หรือคำไทยที่บ่งบอกความสัมพันธ์อันอบอุ่นลึกซึ้งระหว่างผู้หญิงกับลูก ความหมายหลักคำว่า แม่ หมายถึง ผู้มีพระคุณ ผู้ให้กำเนิด ให้ความรักความเมตตาเสียสละ ปกป้องดูแลลูกจนเติบโตใหญ่ ในสังคมไทยตั้งแต่โบราณมายกย่อง และให้เกียรติสตรีเพศผู้เป็นแม่ด้วยบทบาทหน้าที่ และบุญคุณของแม่ที่มีต่อชีวิตของลูกๆตลอดมาทุกยุคทุกสมัย อย่างไรก็ตามความหมายของการเป็นแม่ ตลอดจนบรรทัดฐาน แบบแผนพฤติกรรม และบทบาทฐานะของผู้หญิงในวัฒนธรรมของแต่ละชนชั้นย่อมมีความแตกต่างกันไป

ผู้หญิงชั้นสูงในอดีต ถูกแบ่งแยกออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเด็ดขาด และถูกบังคับให้ยึดติดอยู่กับอุดมการณ์กุลสตรี การรักษานวตสงวนตัว การเป็นแม่บ้านแม่เรือน และการใช้ชีวิตเพียงเพื่อปรนนิบัติรับใช้ และเอาอกเอาใจสามีในชีวิตประจำวัน นับตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงยามค่ำกินภรรยาต้องตื่นก่อนเตรียมน้ำไว้ให้สามีล้างหน้า เตรียมสำหรับข้าวปลาไว้ให้รับประทาน หากสามีต้องไปทำธุระงานราชการ ผู้หญิงก็มีหน้าที่จัดของจำเป็น เช่น หมากพลู ให้สามีติดตัวไป โดยปกติผู้หญิงชั้นสูงมักถูกอบรมสั่งสอนให้สำนึกว่าจุดมุ่งหมาย ภาระหน้าที่หลักของชีวิต เมื่อออกเรือนให้

ดูแล เอาใจสามีให้เทียบพร้อมสมบูรณ์ เพราะเชื่อว่าจะเป็นสิ่งผูกใจสามีไว้ได้ นอกจากนี้วัฒนธรรมของชนชั้นสูงยังมองผู้หญิงว่ามีลักษณะใกล้เคียงธรรมชาติมากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจึงควรมีแบบแผนพฤติกรรมในเรื่องเกี่ยวกับทางโลก เช่น ครอบครัว การปรนนิบัติรับใช้สามีมากกว่ากิจกรรมทางความคิดที่เป็นนามธรรม เช่น ศาสนา การเมือง การปกครอง ฯลฯ ผู้หญิงชั้นสูงนอกจากจะถูกแบ่งแยกออกจากกิจกรรมเศรษฐกิจแล้วยังถูกจำกัดให้อยู่แต่ภายในขอบเขตของครอบครัวและบ้านเรือน และยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการผูกขาดอำนาจของกลุ่มหรือชนชั้น ในการสร้างความสมานฉันท์ และความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติทางการแต่งงาน คือ การแลกเปลี่ยนผู้หญิงภายในชนชั้นเดียวกัน หรือสร้างสัมพันธภาพอันดี ผลิตซ์ค่าความเป็นชนชั้นสูง ผูกขาดอำนาจแสดงความมั่งคั่งเอาไว้ ผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นสูงจะถูกห้ามให้เกลียดกลัวกับชนชั้นต่ำกว่า ไม่มีเสรีภาพในการคบหาสมาคม ห้ามออกนอกบ้านตามอำเภอใจ ไม่มีสิทธิในการเลือกคู่ครอง และมโหฬารเรื่องความบริสุทธิ์ การรักรวมสองคน การทำตนให้น่านับถือ ปราศจากการถูกครหา นินทา ดูถูก จึงถูกสร้างขึ้นเป็นภาพลักษณ์ ของผู้หญิงที่ดี หรือกุลสตรี และเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่ผู้หญิงชั้นสูงต้องถือปฏิบัติ เช่น ฟลอย เป็นตัวละครซึ่งเป็นตัวแทนของผู้หญิงชั้นสูง

ในทางตรงกันข้าม ผู้หญิงชาวบ้านมิได้มีบทบาทเพียงแต่ในด้านของการเป็นแม่ และเมียเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวในลักษณะการมีบทบาทเท่าเทียม หรือเกือบจะเท่าเทียมกับผู้ชายในทางเศรษฐกิจ มีสิทธิในการกำหนดโชคชะตาของครอบครัวเช่นเดียวกับผู้ชาย มิใช่คนเรียบร้อยเหมือนผ้าพับไว้ ดังผู้หญิงในชนชั้นสูง บทบาทหน้าที่หลักของผู้หญิงชาวบ้านจะเน้นภาระของการเป็นแม่มากกว่าการปรนนิบัติเอาใจสามีเพียงอย่างเดียว ในวัฒนธรรมของชาวบ้าน การเป็นแม่จัดเป็นการลงทุนชนิดหนึ่ง ถูกๆ คือผู้ที่มาแบ่งเบาภาระการงานของพ่อแม่ ในการช่วยพ่อแม่ทำงาน โดยสรุปแล้วความเป็นแม่บ้านในสังคมไทยมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามวัฒนธรรมของแต่ละชั้น วัฒนธรรมของชนชั้นสูงกำหนดให้ผู้หญิงเป็นเมียก่อนการเป็นแม่โดยมีหน้าที่หลักในการปรนเปรอความสุขให้แก่สามี ในขณะที่วัฒนธรรมชาวบ้านกำหนดให้ผู้หญิงเป็นแม่ เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวไปในเวลาเดียวกันในบทบาทหน้าที่เท่าเทียมกับผู้ชาย เช่น คุณเชษฐช่วยหลวงโอสถค้าขายยา ภรรยาที่เนื่องช่วยหารายได้ด้วยการขายข้าวแกง

เมื่ออิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกเริ่มคืบคลานเข้าสู่สังคมไทยโดยตรงทำให้อะไรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทฐานะของผู้หญิง และความเป็นแม่ทั้งทางด้านกฎหมาย และจารีตประเพณี เป็นไปตามแบบอย่างตะวันตกมากขึ้น เช่น การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าร่วมสมาคมกับผู้ชาย การเปลี่ยนแปลงด้านเครื่องแต่งกายตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก กระแสความเปลี่ยนแปลงของบทบาท

ฐานะของผู้หญิงมีจุดกำเนิดมาจากผู้หญิงชั้นสูงตั้งแต่สมัย ร.5 เป็นต้นมา เช่น ทรงแต่งตั้งพระมเหสีเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขณะเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 และผู้หญิงในราชสำนัก เช่น พระมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เจ้าจอมต่างๆล้วนเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงที่เน้นในเรื่องของการสวยงามจากการแต่งกาย การรู้จักวางตัว การเข้าสังคมตามแบบวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมตะวันตก และวัฒนธรรมศักดินาของไทย และโดยเฉพาะในช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงนักเรียนนอกครองเมืองจะเห็นกระแสการเปลี่ยนของผู้หญิงไทยชัดเจนมากขึ้น เช่น ประไพเป็นตัวแทนของผู้หญิงสมัยใหม่ในสังคมไทยที่มีสิทธิบทบาทในการเข้าสังคม เช่น การเข้าสมาคม และการแสดงความคิดเห็นต่างๆ เช่น การเลือกคู่ครอง ความเสมอภาคของชายหญิงในครอบครัว การใช้ชีวิตครอบครัวแบบตะวันตก ยึดคติที่ว่า “ถ้าอยู่กันไม่ได้ก็เลิกกันไปเสียดีกว่ามานั่งทนกันต่อไป”

3.3.3 บทบาทและสถานภาพของภรรยาหลวงกับลูก และภรณยาน้อยกับลูก

ในสังคมไทยถือว่าการแต่งงานเป็นพิธีที่เกิดขึ้นจากค่านิยมผิวเดียวเมียวเดียว ดังนั้นจะต้องมีเจ้าบ่าว 1 คน เจ้าสาว 1 คน และภรรยาที่ได้เข้าพิธีแต่งงานจะถือเป็นภรรยาที่ถูกต้องตามกฎหมาย ในกรณีที่สามีไปมีผู้หญิงอื่นอีก ผู้หญิงเหล่านั้นก็จะเป็นคนแค่เพียงภรรยารอง หรือเมียช้อย หรือภรณยานอกสมรสซึ่งถือว่าไม่มีสิทธิใดๆที่จะมาเทียบเท่าภรรยาหลวง ไม่ว่าจะเป็นยศตำแหน่ง สิทธิในเรื่องต่างๆ และความแตกต่างในเรื่องฐานะความเป็นอยู่ เมื่อทางภรรยาหลวง และภรณยาน้อยต่างมีบุตรจะถือว่าบุตรของภรรยาหลวงจะมีฐานะ และสิทธิเหนือกว่าบุตรของภรรยาช้อยไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่แสดงความแตกต่างในเรื่องบทบาท ฐานะความเป็นอยู่ของมเหสี และเจ้าจอมต่างๆในร.5 และครอบครัวพระยาพิพิธฯซึ่งมีภรรยาหลายคน ซึ่งในนวนิยาย และละครโทรทัศน์ได้สอดแทรกเนื้อหาต่างๆแสดงให้เห็นถึงสิทธิ บทบาทของภรรยาหลวงกับบุตร และภรรยาช้อยกับบุตรไว้อย่างชัดเจนดังนี้

“คราวเสด็จยุโรปคราวนี้ได้ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าบรมราชินีนาถสำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงมีสิทธิมีอำนาจเหมือนพระเจ้าอยู่หัวขณะที่เสด็จอยู่ในพระนคร” (นวนิยาย หน้า 202/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 14 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาผ่านบทสนทนาของช้อยที่นำมาจากบทบรรยายในนวนิยาย)

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่า ร.5 ทรงให้ความสำคัญแก่พระมเหสีมากกว่าเจ้าจอมต่างๆทั้งในเรื่องบทบาท อำนาจ สิทธิ ฐานะความเป็นอยู่ และความไว้วางใจให้ปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆแทนพระองค์ รวมถึงการให้อำนาจพระมเหสีในการปกครองบรรดาเจ้าจอมต่างๆโดยเด็ดขาด

“ถ้าใครถามพลอยว่าใครเป็นบิดา พลอยจะตอบว่าชื่อพระยาพิพิธฯ มารดาชื่อแม่เป็นเอก ภรรยาของพระยาพิพิธฯแต่มีขโมยในฐานะคุณหญิง เพราะคุณหญิงท่านชื่อเอี่ยม เป็นคนอัมพาไม่ได้ อยู่กับเจ้าคุณพ่อ แต่กลับไปอยู่บ้านเดิมของท่านตั้งแต่พลอยเกิด” (นวนิยายหน้า 8/ละครโทรทัศน์ ตอนที่ 1 มีการคงเดิมบทบรรยายในนวนิยายด้วยการนำเสนอเสียงบรรยายประกอบการเน้นภาพไปที่พลอย)

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าถึงแม้แม่แม่แม่จะเป็นภรรยาของพระยาพิพิธฯมาก่อน แต่เนื่องจากมิได้กระทำการแต่งงานถูกต้องตามประเพณีตามกฎหมาย ภรรยาจริงคือคุณเอี่ยม ที่ได้เข้าพิธีแต่งงานกับพระยาพิพิธฯด้วยการคลุมถุงชนโดยผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย ทำให้ได้ยกตำแหน่งขึ้นมาเป็นภรรยาหลวงของพระยาพิพิธฯ และได้ตำแหน่งคุณหญิงตามตำแหน่งราชการของสามี รวมถึงมีบทบาทฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าแม่แม่แม่ไปโดยปริยาย

วันหนึ่งพลอยถามแม่ถึงเรื่องที่น้องว่า “ทำไมคนจึงเรียกลูกเจ้าคุณพ่อว่าคุณอุ่น คุณชิด คุณเชย แล้วทำไมจึงเรียกลูกอื่นว่า พ่อเพิ่ม แม่พลอย แม่หวาน” แม่มองหน้าพลอยครู่หนึ่งแล้วหัวเราะตอบว่า “เพราะพวกเอ็งมันถูกเมียน้อย นั่นท่านถูกคุณหญิงก็ต้องเป็นคุณไปหมด เขาไม่เรียกก็พลอยก็คิดมไปแล้ว”(นวนิยายหน้า 58/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาบทสนทนาคงเดิมตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือแม่แม่ แต่การแสดงอารมณ์ น่าเสียดาย ท่าทางในขณะที่พูดไม่ตรงตามอารมณ์ที่กำหนดไว้ คือ ตามความเป็นจริงแล้ว แม่แม่ต้องหัวเราะเชิงประชดโชคชะตาตนเอง และลูกที่มีสถานภาพด้อยกว่าลูกคุณหญิง แต่ในการแสดงออกของแม่แม่แม่ในละครกลับแสดงสีหน้าเคร่งขรึมในขณะที่พูด)

โดยปกติแล้ว เมื่อบทบาทสิทธิความเป็นอยู่ของภรรยาหลวงดีกว่าภรรยาจริง ก็ย่อมมีผลเชื่อมโยงมาถึงบุตรของแต่ละฝ่ายด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าบุตรของคุณหญิงเอี่ยม จะถูกใช้คำนำหน้านามว่า “คุณ” ทุกคน ส่วนบุตรของพลอยและบุตรภรรยาจริงคนอื่นๆ จะถูกเรียกคำนำหน้าว่า “พ่อ.....หรือ แม่.....” เช่น พ่อเพิ่ม แม่พลอย แม่หวาน ซึ่งแสดงให้เห็นชัดถึงลดหลั่นลำดับความสำคัญของภรรยาหลวงและบุตร กับภรรยาจริงและบุตรอย่างใกล้ชิด

โดยสรุปแล้วในละครโทรทัศน์ตอนที่ 1-31 จะมีการเชื่อมโยงเนื้อหาแสดงเน้นให้เห็นบทบาทของลูกเมียหลวง โดยเฉพาะคุณอุ่น ที่มีบทบาทเหนือกว่าแม่แม่แม่ พลอย พ่อเพิ่ม รวมถึงพี่น้องร่วมมารดา เช่นคุณเชย คุณชิด และเมียบัว เช่น แว เวียน ด้วยการเน้นแสดงสีหน้า ท่าทาง ปฏิกริยาของตัวละครต่างๆที่มีต่อคุณอุ่นอย่างเห็นได้ชัด และในการนำเสนอเนื้อหาจะมีวิธีการนำเสนอทั้ง

คงเดิมบทสนทนาตามนวนิยาย และมีการเพิ่มเติมบทสนทนา และเพิ่มฉากเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในบ้านคลองบางหลวงทั้งในช่วงที่พลอยอยู่ที่บ้าน ช่วงที่พลอยออกมาอยู่ในวัง และช่วงที่พลอยออกไปอยู่บ้านคุณเปรม ในลักษณะการใช้เทคนิคการตัดต่อภาพสลับเหตุการณ์กลับไปกลับมา เช่น ฉากตอนที่ 2 ที่แม่แหม่มพาพลอยมาถวายตัวในวังมีการตัดภาพมาที่บ้านคลองบางหลวงให้เห็นเหตุการณ์และบทสนทนาของคุณอุ้นที่เพิ่มขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเกลียดชังแม่แหม่มและลูกที่ฝังใจตลอดเวลา และฉากแสดงความในใจของพระยาพิพิธฯที่มีต่อแม่แหม่ม ฉากตอนที่ 3 ที่พลอยดำเนินชีวิตตามปกติอยู่ในวังมีการตัดภาพสลับมาที่บ้านคลองบางหลวงถึงเหตุการณ์ที่คุณอุ้นให้บ่าวคอยจับตาดูพฤติกรรมของคุณเชย และคุณซิด แสดงให้เห็นถึงอำนาจเด็ดขาดของคุณอุ้น ฉากตอนที่ 5 ที่สลับฉากเหตุการณ์ในวังกลับไปบ้านคลองบางหลวงแสดงถึงการดำเนินชีวิตของคนในบ้าน ฉากตอนที่ 29-31 ที่สลับฉากพลอยดำเนินชีวิตในบ้านคุณเปรมหลังจากเจ้าคุณพ่อสิ้นตัดภาพมาที่บ้านคลองบางหลวงแสดงให้เห็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปของคุณซิดที่ข่มเหง วางอำนาจกับคุณอุ้นด้วยวิธีต่างๆ ดังนั้นการสลับฉากเหตุการณ์ไปมาดังกล่าวสามารถทำให้เห็นความเป็นไปของเหตุการณ์ต่างๆที่ล้วนมีความสัมพันธ์โยงให้เห็นถึงพฤติกรรมของตัวละคร และเหตุการณ์เบื้องหลังที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดความพลิกผัน ความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และฐานะของคุณอุ้น และคุณซิดในอนาคตได้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงเจ้าคุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ และช่วงหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว

3.3.4 การนับถือเครือญาติของคนไทย

ในสังคมไทยวัฒนธรรมเรื่องการนับถือเครือญาติมีบทบาทอย่างมากต่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีแก่กันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง การนับถือเครือญาติของคนไทยจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การนับถือเครือญาติทางสายเลือด และการนับถือเครือญาตินอกสายเลือด หรือเป็นญาติปลอม ในการนับถือเครือญาติทางสายเลือดจะมีการจำแนกย่อยออกได้หลากหลายรูปแบบขึ้นกับลักษณะความสัมพันธ์ทางสายเลือดในระดับไหน ยกตัวอย่างเช่น

คำว่า “พี่น้อง” เป็นคำภาษาไทยแท้ที่ใช้ในความหมายเบื้องต้น หมายถึง ญาติสนิทระดับหนึ่งประกอบด้วยคำสองคำมารวมกันเข้า คำว่า พี่ หมายถึง ญาติที่อาวุโสกว่าน้อง และคำว่า น้อง หมายถึงญาติที่อ่อนวัยกว่าพี่ เมื่อนำมารวมกันเข้าเป็นคำว่า “พี่น้อง” จึงมีความหมายว่า กลุ่มบุคคลที่เป็นญาติกันมีทั้งอาวุโสกว่า และอ่อนวัยกว่ารวมอยู่ในกลุ่ม เมื่อเราพูดว่าเป็นพี่น้อง ความหมายจะเท่ากับเป็นญาติกัน ดังนั้นถ้าจะใช้คำว่า “พี่น้อง” ให้หมายถึงร่วมบิดามารดา พี่น้องคลานตามกันมา หมายถึง ญาติในระดับที่สนิทมากที่สุด ระดับหนึ่งรองลงมาจากพ่อแม่

“บุตรของคุณหญิงเอี่ยม ภรรยาหลวงของเจ้าคุณพ่อ อยู่ในบ้านสามคน คือ คุณอุ้น พี่สาวใหญ่ อายุ 19 ปี คุณซิดพี่ชายคนรอง อายุสิบหกปี คุณเชย พี่สาวคนเล็ก แก่กว่าพลอย 2 ปี พลอยมีพี่ชายร่วมมารดาอีกคนหนึ่ง อายุแก่กว่าพลอยปีเศษ ชื่อ พ่อเพิ่ม” (นวนิยายหน้า 58/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

ญาติสนิทอีกระดับหนึ่งรองลงมาจากพี่น้องร่วมบิดามารดา ได้แก่ พี่น้องร่วมบิดา แต่ต่างมารดา หรือพี่น้องร่วมมารดา แต่ต่างบิดา

“พลอยมี น้องสาวคนละมารดาเกิดจากแม่แหวภรรยาเจ้าคุณพ่อรองแม่ลงไป ชื่อหวาน อ่อนกว่าพลอยสองปี” (นวนิยายหน้า 60/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

นอกจากนี้ยังมีคำว่า “ลูกพี่ลูกน้อง” หมายถึง ลูกๆของพี่น้องร่วมบิดามารดา และรวมถึงลูกๆของพี่น้องร่วมบิดาแต่ต่างมารดา โดยสรุปแล้วคำว่า “พี่น้อง” ไม่ว่าจะพี่น้องร่วมบิดาแต่ต่างมารดา หรือพี่น้องร่วมมารดาแต่ต่างบิดา และลูกพี่ลูกน้อง จัดเป็นศัพท์ทางญาติ (Kinship Terminology) ที่เป็นพื้นฐานจริงของสังคมไทย ถ้าวิเคราะห์ในเชิงวัฒนธรรมแล้วจะพบว่าพี่มีบทบาท และสถานภาพที่มีความสัมพันธ์กับน้องอย่างมากในทางวิจัย พี่มีความอาวุโสสูงกว่าน้อง และตามวัฒนธรรมไทยที่ต้องคอยดูแลน้อง ช่วยพ่อแม่อบรมสั่งสอนน้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพ่อแม่ตายไป พี่ก็เปรียบเสมือนพ่อแม่ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือน้องๆให้เติบโต และมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ส่วนน้องก็ต้องเชื่อฟังและเคารพพี่ที่ตอบแทนบุญคุณที่เมื่อมีโอกาส ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องในสังคมไทยตามวัฒนธรรมไทยแต่ดั้งเดิมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดคอยอุ้ม และมีลักษณะต่างตอบแทนซึ่งกันและกันตลอดไป

“เมื่อแม่พลอยออกปากขอร้องที่ฉันก็จะยกให้ แต่ฉันจะต้องขอบอกให้รู้ว่าเมื่อพ่อแม่ตายลงฉันก็ถือว่าเป็นหน้าที่ของฉันจะต้องปกครองน้องๆ ต่อไป” (นวนิยายหน้า 101/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31 มีการคงเดิมบทสนทนาตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือคุณอุ้น)

คำว่า “พี่น้อง” นอกจากเป็นศัพท์ทางญาติ (Kinship Terminology) ที่ใช้กับคนที่เป็ญาติกันทางสายเลือดแล้ว ยังมีการนำคำว่า “พี่น้อง” ไปใช้กับคนที่ไม่ใช่ญาติ แต่ทางสายเลือด หรือเป็นญาติปลอมที่สมมุติขึ้น ดังที่พบเห็นในชีวิตประจำวันของคนไทย เช่น การนิยมเรียกคนอื่นที่อาวุโสกว่าว่า “พี่” และเรียกคนที่อ่อนวัยกว่าว่า “น้อง” เช่น พลอยเรียกพี่ของชื่อ่ว่า “พี่เนือง”

นอกจากนี้ยังมีคำอื่นๆที่แสดงการนับญาติกับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมากในสังคมไทย ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมไทยมีระบบญาติขยายวงค์ (Extended Kinship) ในระบบอุปถัมภ์ ในลักษณะการขยายความเป็นญาติออกไปสู่ผู้ที่ไม่ใช่ญาติแท้ๆของคน หรือเรียกว่า “ญาตินับถือ” อันเกิดจากความนับถือเลื่อมใส การแสดงความเคารพ และการให้ความสำคัญแก่ความมีอาวุโสกว่า ซึ่งก่อให้เกิดผลดีทางด้านความรู้สึกทั้งผู้เรียก และผู้ถูกเรียกทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นพอใจ และในความหมายเชิงพฤติกรรม คือ การสร้างพรรคพวก เพื่อให้เกิดความใกล้ชิด และเป็นกันเองคล้ายกับเป็นญาติกันจริงๆอันเป็นที่มาของความเกรงใจ และการทำประโยชน์ต่อกัน อันเป็นลักษณะสำคัญของระบบพรรคพวก เช่น พลอยเรียกบ่าว ว่า ยายพิศ ยายเทียบ

“พลอยเห็นว่ายายพิศเป็นคนเก่าแก่แต่ครั้งแม่ และเป็นคนที่ได้เลี้ยงพลอยมาแต่เด็ก พลอยจึงเลี้ยงดูยายพิศด้วยความกตัญญู พยายามหาความสุขให้ยายพิศทุกทาง” (นวนิยายหน้า 941/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 62 เชื่อมโยงเนื้อหาเน้นภาพแสดงปฏิกิริยา สีหน้า ท่าทางของพลอย)

“ความเมตตากรุณาที่คนในบ้านนี้แสดงต่อเพื่อนมนุษย์โดยทั่วไปทำให้พลอยมีความสุข บางครั้งรู้สึกตื่นเต้นบอกไม่ถูก ในความรู้สึกพลอยรักทุกคนในบ้านนี้เหมือนกับเป็นพ่อแม่พี่น้องของตัวเอง” (นวนิยายหน้า 134/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 10 เชื่อมโยงเนื้อหาเน้นภาพแสดงปฏิกิริยา สีหน้า ท่าทางของพลอย)

“การที่ได้รู้ว่าท่านชายเป็นโอรสของเจ้านายที่ตนรู้จักดีเคยเฝ้าแทนมาพร้อมกับคุณเปรมรวมทั้งหม่อมแม่ของท่านชาย ซึ่งเป็นคนที่พลอยเคยรู้จักมาแต่ในวัง ทำให้พลอยรู้สึกเมตตาท่านชายมากขึ้นไปอีก (นวนิยายหน้า 951/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 66 เชื่อมโยงเนื้อหาเน้นภาพแสดงปฏิกิริยา สีหน้า ท่าทางของพลอย)

3.4 บทบาทของผู้หญิง-ผู้ชายในสังคมไทย

การให้อ่านางชายมากกว่าหญิง

ธรรมเนียมการปฏิบัติและทัศนคติในเรื่องการให้อ่านางชายมากกว่าหญิงในลักษณะที่หญิงมักจะเชื่อฟังและคล้อยตามฝ่ายชายมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” เช่นเมื่อเวลาออกเรือนมักได้รับการ

อบรมสั่งสอนให้เคารพเชื่อฟังสามี โดยหญิงไทยยอมรับสภาพของตน มีความพอใจในฐานะที่สามี เป็นผู้นำครอบครัวของผู้ชายแทบทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบริหารงานราชการแผ่นดิน งานด้าน การปกครอง งานด้านการทหาร งานด้านการรักษาความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือแม้แต่การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ล้วนเป็นบทบาทที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดทิศทางแทบทั้งสิ้น ดัง ตัวอย่างที่ปรากฏในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน ดังนี้

“พลอยเคยได้รับการอบรมมาตั้งแต่เล็กว่า ผู้ชายนั้นมามีอำนาจอิทธิพลเหนือตน เมื่อเป็นเด็ก ก็อยู่ในอำนาจพ่อ มีเรือนก็อยู่ในอำนาจหัว ชีวิตนี้จะดีจะชั่วก็สุดแต่ผู้ชายจะบันดาลให้เป็นไป ผู้ หญิงนั้นดูเหมือนจะเกิดมาเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ชาย ไม่มีวันที่ผู้หญิงจะไปมีอำนาจบังคับบัญชาใคร ได้ นอกจากบังคับบัญชาตนเองในวงฝ่ายนี้ นอกจากตำแหน่งทำนางง่าแก่ในวังแล้วก็ไม่เคย ปรากฏว่ามีผู้หญิงไปบริหารราชการงานเมืองที่ไหน ความรู้สึกแต่เดิมจึงมีอยู่ว่าโลกนี้เป็นโลกของผู้ชาย ผู้หญิงเป็นคนอาศัย ซึ่งต้องนบถนอบเชื่อฟังเจ้าของบ้านตลอดไป (นวนิยายหน้า 202/ละครโทรทัศน์ ไม่มีกล่าวถึง)

ประไพพูดกับพลอยว่า “คนแต่ก่อนแต่งงานกันแล้วก็ทนอยู่กันไปได้จนตาย หัวจะมีเมีย น้อยสักก็ทนก็ได้ หัวจะดูถูกเหยียดขี้ข่า หรือเอาเปรียบอย่างไรก็ต้องทน ผู้หญิงแต่ก่อนถูกถือว่าเป็น ของผู้ชายไม่มีชีวิตของตนเอง” (นวนิยายหน้า 1073/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 71 คงเดิมบทสนทนาตาม นวนิยาย แต่มีการเน้นมุมกล้อง close up ให้เห็นสีหน้า ท่าทางของประไพที่แสดงความคิดเห็นใน เรื่องสิทธิความเสมอภาคของชายหญิงตามแบบผู้หญิงสมัยใหม่ในสมัย ร. 8)

การให้อำนาจชายมากกว่าหญิงในสังคมไทยปฏิบัติสืบต่อเนื่องมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในราชสำนัก สืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราช ประสงค์จะเสด็จประพาสยุโรปเป็นเวลาหลายเดือน ในปี พ.ศ. 2440 ดังนั้นก่อนเสด็จพระนคร จึงมี พระบรมราชโองการตั้งสมเด็จพระที่นั่งคือสมเด็จพระบรมราชินีนาถให้อำนาจ สิทธิรับงานบริหาร ราชการแผ่นดิน งานด้านการปกครอง งานด้านการทหาร และอื่นๆเช่นเดียวกับองค์พระมหากษัตริย์ จากการที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เสด็จประพาสสิงคโปร์ และอินเดียในอดีตที่ผ่านมา รวมถึง การติดตามความเคลื่อนไหวของนานาชาติอารยประเทศที่เจริญแล้วจึงเป็นผลให้ทรงมีวิสัยทัศน์กว้าง ไกล ขอมรับความเสมอภาคของสตรี เปลี่ยนแปลง หรือปฏิบัติแนวคิดและความสามารถไปตาม แบบตะวันตก ดังนั้นการทำให้คำกล่าวที่ว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ต้องลด บทบาทลงไปเฉพาะในราชสำนักชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่องสี่แผ่นดิน ได้สอดแทรกเนื้อหาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังนี้

“ข่าวต่อมาที่พลอยได้ทราบ เป็นข่าวที่ทำให้พลอยและพวกห้องรุ่นเดียวกันอีกหลายคนเกิดความรู้สึกที่อธิบายไม่ถูก จะเรียกว่าเป็นความรู้สึกหึงหรือภูมิใจก็ไม่ใช่ จะทำเป็นความปิดซาบซ่านอย่างไรก็ไม่เชิง แต่เป็นความรู้สึกเหมือนกับว่ามีใครมาสะกิดให้รู้สึกตัวตื่นจากการนอนหลับมาหลายร้อยหลายพันปี ข่าวนั้นคือข่าวที่ว่าในคราวเสด็จยุโรปคราวนี้ได้ ทรงตั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถสำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงมีสิทธิอำนาจเหมือนพระเจ้าอยู่หัว ขณะที่เสด็จอยู่ในพระนคร” (นวนิยายหน้า 202/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 14 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาตามบทบรรยายผ่านการแสดงสีหน้า ท่าทาง และแปลงเป็นบทสนทนาของช้อย พลอย)

“การตั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทำให้ทุกคนต้องเรียกตามพระนามใหม่ว่า “สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี” จึงเป็นการสะท้อนความรู้สึกในสิทธิของเพศคนที่สงบนิ่งอยู่ในตัวผู้หญิงมาหลายศตวรรษให้กลับฟื้นคืนชีพ เพราะได้ปรากฏแน่ชัดแล้วว่าขณะที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไม่อยู่ในผู้หญิงเป็นผู้ครองแผ่นดิน โดยที่พระราชสวามีทรงมอบพระอำนาจไว้ให้ และได้ทรงเฉลิมพระราชอิสริยยศว่า “สมเด็จพระบรมราชินีนาถ” (นวนิยายหน้า 203/ละครโทรทัศน์ไม่มีกล่าวถึง)

การปฏิวัติระบบราชการไทยในสมัย ร.5 ในเรื่องที่ตั้งตั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่างเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 นั้น ถือเป็นปฏิวัติในลักษณะชั่วคราว เนื่องจากเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกลับพระนคร การปฏิวัติระบบราชการไทยดังกล่าวก็ยุติลง กลับเข้าสู่สภาพเดิม จะมีก็เพียงแต่ ร.5 ทรงให้พระราชอำนาจแก่พระบรมราชินีนาถในการดูแลความเรียบร้อยเฉพาะเขตพระราชฐานชั้นในเท่านั้น อาทิเช่น การควบคุมออกกฎเกณฑ์ต่างๆแก่กรมโขนในการปฏิบัติหน้าที่ การควบคุมดูแลความสงบของเจ้าจอมในตำหนักต่าง ๆ

โดยสรุปแล้วตั้งแต่ช่วงสมัยปลายรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 8 ตอนต้น การให้อำนาจบทบาทแก่ชายมากกว่าหญิง ในด้านการบริหารงานราชการแผ่นดิน งานด้านการปกครองต่างๆ ยังคงตกอยู่ในมือผู้ชายอย่างเด็ดขาด แต่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 8 ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยการยกย่องยอมรับหญิงว่ามีความสามารถ และให้มีฐานะความเสมอภาคเทียมชายในเรื่องความคิดความรู้สึกของผู้หญิง โดยมีจุดประสงค์ให้สตรีมีส่วนสำคัญในการสร้างชาติทางวัฒนธรรมมากขึ้น ดังเช่น ในกรณีของประไพที่ใช้ชีวิตอยู่กับคุณเสวี หรือการใช้ชีวิตแบบตะวันตกของดาวอันและลูซิลล์ ในลักษณะที่ภรรยาไม่ยอมถูกเหยียบย่ำ ถูกกดขี่ หรือถูกเอาเปรียบโดยไร้เหตุผล มีการเรียกร้องสิทธิความเสมอภาคทางเพศในครอบครัวหรือการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

8.5 การใช้เงินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (นามธรรม-รูปธรรม)

การใช้มาตราเงินอัฐและเงินโสฬส มีสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ซึ่งเป็นผู้ทรงโปรดเกล้าให้ประดิษฐ์เหรียญแบบฝรั่งขึ้นใหม่แทนเบี้ย หอย เงินพดด้วง อัฐทองแดงต่างๆ โดยใช้คูปองรูปสุทรีเจือสังกะสีทองแดงในลักษณะเหรียญโลหะผสมรูปกลมมีค่าเท่ากับ อัฐ และ โสฬส จนกระทั่งปี พ.ศ. 2445 รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าการผลิตเหรียญของประเทศได้เริ่มเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเพื่อใช้เองมาเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้า ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงระบบมาตราของเงิน และริเริ่มนำเอาธนบัตรเข้ามาใช้ร่วมกับเงินตราชนิดอื่นด้วยโดยในช่วงแรกของการใช้ธนบัตร ประชาชนจะนิยมเรียกว่า “อัฐกระดาษ” ต่อมาจึงค่อยเปลี่ยนแปลงการเรียกมาเป็น “ธนบัตร” และมีการเปลี่ยนรูปแบบ และค่าของธนบัตรในสมัยต่างๆมาอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยรัชกาลที่ 8

คุณสายพุดกับซ้อยว่า “ไปบอกคุณสายพุดของหล่อนที่เกิดแม่คุณ ว่าฉันไม่ใช่เศรษฐีจะได้กินหีบหมากราคา 20 ชั่ง 30 ชั่ง” (นวนิยายหน้า 47/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3)

คุณสายพุดว่า “คนอย่างฉันจะไปเอาอัฐพดที่ไหนมาซื้อ และถึงจะมีซื้อเขาได้ฉันก็ไม่มีหน้าจะไปกินหีบขนาดนั้น คนเขาจะได้หัวเราะตาย” (นวนิยายหน้า 49/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3)

คุณเชงก้มลงเปิดกระเป๋าหีบเงินส่งให้พิศ สองบาทแล้วบอกว่า “เอาพิศ เอาไปซื้ออะไรเล่นไป นานๆพบกันที” (นวนิยายหน้า 215 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 16)

“ฉันชักเลื่อมใสเสียแล้วละ” ซ้อยพูดขึ้น” พิศจะออกไปแทงหอยเมื่อไร ก็บอกฉันให้รู้มันนะฉันจะฝากไปแทงสักเฟืองหนึ่ง (นวนิยายหน้า 216 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 16)

“ซ้อยใครไปนัดคู่ค้าก่อนที่แถวเต็งไว้ตั้งแต่เมื่อไรกัน ฉันไม่รู้เรื่องเลย?” พลอยถาม

“ฉันนัดขึ้นเดี๋ยวนี้เอง” ซ้อยตอบหน้าตาเฉย “ถ้าไม่มีนัดก็ไม่มีวันได้ออกมา...นั่งคุยกะคนแก่ไม่สนุก เทียวดีกว่า...จริงไหม จริงไหม? แล้วเลขได้อัฐอีกคนละห้าตำถึง...ซ้อยของได้เยอะพอไหม พอไหม? (นวนิยายหน้า 351 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18)

“เมื่อตอนเข้าเฝ้าเสด็จเพื่อถวายดอกไม้รูปเทียนนั้น พลอยเข้าไปคนเดียว มีนางพิศตามหลังเพราะคุณเปรมเข้าถึงข้างในไม่ได้ เสด็จทรงรับไหว้ด้วยกระดุมอักษรพระนามพุดหนึ่งสำหรับคุณเปรม และประทานเงินแก่พลอยอีก 20 ชั่ง” (นวนิยายหน้า 438 /ละครโทรทัศน์ตอนที่ 24)

“พลอยเคยได้ยินคุณสายเล่าให้ฟังว่าสมัยเรียนคุณสายยังสาว ปลาทุเคยแข่งอะพอส และขณะที่คุณสายเล่าเรื่องนั้นพลอยจำได้ว่าปลาทุมียุทธศาสตร์อะไร ซึ่งคุณสายบอกว่าแข่งนักหนา แต่ในขณะที่ปลาทุขึ้นราคาไปถึงแข่งอะ ๘ ตารางค คือ สองไพ และในแข่งมีปลาทุไม่กี่ตัว” (นวนิยายหน้า 606 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 69)

“คุณที่ต้องการเงินสักเท่าไร? พลอยถาม

“ถ้าได้สักแปดพันก็พอจะใช้หนี้สินได้หมดและพี่จะเอาบ้านมาจำนำไว้กับเธอทีเดียว” (นวนิยายหน้า 618 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31)

“ยังเดี๋ยวนี้มิได้ใช้เงินพอดังอย่างแต่ก่อน เพียงแต่พิมพ์เงินกระดาษ ที่เรียกว่า แบงค์ ขึ้นใช้ก็ซื้อข้าวของได้เท่ากัน” พลอยพูดกับพ่อเพิ่ม (นวนิยายหน้า 785 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 63)

คุณเปรมพูดให้พลอยด้วยเสียงหัวเราะแหยงๆว่า “แม่พลอยฉันถูกคุณเสียแล้ว ท่านสั่งให้ฉันตัดงบประมาณเงินเดือนที่กรมฉันลงไป เดือนละเจ็ดร้อยห้าสิบบาท ” (นวนิยายหน้า 786 / ละครโทรทัศน์ตอนที่ 50)

ตาอันถามพลอยว่า “คุณแม่มี ธนบัตรใบละพันชุกซ่อนไว้บ้างหรือเปล่า” (นวนิยายหน้า 120/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 74)

“คุณเสวรีมาหาตาอันที่บ้านในตอนบ่าย นั่งอยู่ครู่หนึ่ง หลังจากอันถามอย่างร้อนใจเรื่องยารักษาพลอย จึงตอบว่า “ยาที่อันให้มามีอยู่น้อยเป็นชาติ คนที่เขาซื้อเป็นเพื่อนกับเรา พอรู้ว่าคุณแม่เจ็บก็ยินดีขายให้ถูกกว่าราคาตลาด เพียงหอดละสี่พันสองร้อยบาท (นวนิยายหน้า 1241/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 82)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับการใช้เงินในสมัย ร.5-ร.8 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละครต่างๆ แต่ภาพเงินที่แสดงประกอบเป็นไปในลักษณะละไว้ในฐานที่เข้าใจ ไม่มีการแสดงให้เห็นตัวเงินชัดเจน เนื่องจากเงินโบราณที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงไม่มีใช้แล้วในปัจจุบัน จึงหายาก หรือไม่มีให้เห็นแล้ว ดังนั้นจึงต้องทำเงินจำลองขึ้นมาให้นักแสดงใช้ประกอบการแสดงเท่านั้น

4. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมธรรมเนียมปฏิบัติในสังคมไทย

คำว่า “ค่านิยม” (Social Value) ตามความหมายของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หมายถึง สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ จะเป็นทำให้กลายเป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องทำต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ

ค่านิยม (Social Value) เกิดจากความนิยมของสังคมที่มีต่อสิ่งทีคนยอมรับ หรือเป็นมิติของสังคม เช่น ความรักในองค์พระมหากษัตริย์ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ศักดิ์ศรีหน้าตา ฯลฯ และเกิดจากรสนิยม หรือความนิยมของบุคคลในสังคมคนใดคนหนึ่งที่มีต่อสิ่งใดส่วนหนึ่งและแพร่กระจายกลายเป็นรสนิยมของกลุ่มคน และในที่สุดก็กลายเป็นค่านิยมของสังคมไป เช่น การเล่นตลับงา การเล่นหีบหมาก การส่งบุตรหลานไปเรียนต่อต่างประเทศ การรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน (การถ่ายรูป จักรยาน บุหรี่ฝรั่ง มอเตอร์ไซค์ เหล้าฝรั่ง การเล่นโครเกต การเล่นไม้เท้า รอยนต์ การเล่นละครพูด ฯลฯ) ถ้าหากค่านิยมนั้นเป็นที่นิยมกันเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ แล้วจางหายไปไม่กลับมานิยมใหม่ เรียกว่า “การนิยมชั่วคราว (Fade)” ส่วนค่านิยมที่นิยมในชั่วระยะเวลาหนึ่งและจางหายไป แต่อาจกลับมานิยมใหม่เรียกว่า “สมัยนิยม (Fashion)” และถ้าค่านิยมนั้นๆเป็นที่นิยมและปฏิบัติโดยตลอดจะเรียกว่า “บรรทัดฐานของสังคม” (Social Norm)

ค่านิยมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ค่านิยมทางวัตถุ และค่านิยมที่มิใช่วัตถุ ซึ่งจากการสำรวจวัฒนธรรมเรื่องค่านิยมธรรมเนียมปฏิบัติในสังคมไทยที่ปรากฏในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” สามารถจำแนกค่านิยมต่าง ๆ ที่สำรวจพบออกตามได้ดังนี้

4.1 วิธีการถวายตัวเป็นข้าหลวงในวังหลวง (นามธรรม)

ในสมัยก่อนเหล่าบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ข้าราชการ ผู้มีฐานะทางสังคม มักนิยมนำบุตรหลานเข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงรับใช้เจ้านายในวัง เพื่อให้บุตรสาวของตนได้เล่าเรียนศึกษาวิชาความรู้เกี่ยวกับงานฝีมือ งานบ้านงานเรือน การอบรมกิริยามารยาท การวางท่าทางให้เป็นกุลสตรีที่งดงามเป็นที่เชิดหน้าชูตาแก่ครอบครัว และวงศ์ตระกูล การเข้าไปถวายตัวอยู่ในวังไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ งานรับใช้ก็ไม่หนักจนเกินไปเพราะมีเปลี่ยนเวรกันอยู่เสมอ หากรับใช้เป็นที่โปรดปรานก็จะได้รับประทานรางวัลเป็นเครื่องประดับต่างๆมีให้สวมใส่กันแพรวพราว

“เสด็จทรงเปิดหีบอยู่หลายใบ ในที่สุดทรงหยิบสายสร้อยทองสามสีเล็ก ๆ สายหนึ่งมีัญญาเจ
เด็กฝั่งทับทิมแขวนไว้ใต้ข้อมือประทานให้แก่พลอย” (นวนิยายหน้า 80/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4)

“เสด็จทรงหยิบหีบเล็ก ๆ ที่วางไว้ข้างที่ประทับมาเปิดออก และทรงหยิบเข็มกั๊ดและสร้อย
ข้อมืออีกสองสายประทานให้แก่พลอย” (นวนิยายหน้า 417/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23)

ธรรมเนียมการถวายตัวเป็นข้าหลวงในวังจากเนื้อหาที่ปรากฏในนวนิยายและละครโทร
ทัศน์สามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. หลังจากได้รับการเห็นชอบยินยอมจากทั้งฝ่ายบิดา มารดา และได้รับพระราชอนุญาต
จากเจ้านายพระองค์นั้นๆแล้ว ก็จะนำบุตรสาวเดินทางเข้าวังไปที่ตำหนักเจ้านายที่จะ
ฝากตัวบุตรสาวเป็นข้าหลวงรับใช้ พร้อมด้วยเครื่องประกอบพิธีถวายตัวซึ่งประกอบ
ด้วยพานทองสำหรับตั้งรูปเทียนแพ กระทงใบตองสำหรับใส่ดอกไม้ซึ่งมีการพับจีบใบ
ตองใช้ไม้กั๊ดเชื่อมต่อเข้าด้วยกันเป็นกระทงเล็ก ๆ แล้วใส่ดอกไม้ เช่น ดอกจำปาลงใน
กระทง จากนั้นเอาใบตองมาตัดเย็บเป็นกรวยครอบให้เรียบร้อย
2. เมื่อถึงวันเวลาดำหนดการเข้าเฝ้าเจ้านายพระองค์นั้นๆก็จะให้บุตรสาวที่จะเข้าถวาย
ตัวเป็นข้าหลวงรับใช้ทำการถวายตัว โดยการเปิดกรวยดอกไม้ขึ้น และยกพานส่งให้ผู้
ที่จะรับการถวายตัวในครั้งนั้นถืออันเสร็จพิธี
3. จากนั้นมารดาก็จะมีการฝากฝังบุตรสาวให้อยู่ในสิทธิขาดของเจ้านายพระองค์นั้นๆ
เพื่อจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี มีกิริยาวาจาทำทางทั้งดงาม เก่งในเรื่องงาน
บ้าน งานเรือน งานฝีมือต่างๆตามแบบชาววัง แต่อย่างไรก็ตาม มารดา หรือญาติที่
น้องที่เป็นผู้หญิงก็สามารถเข้าไปเยี่ยมที่ตำหนักได้ เพื่อถามทุกข์สุข และนำของไปฝาก
เป็นครั้งคราวตามความเหมาะสม

ธรรมเนียมการถวายตัวเป็นข้าหลวงในวังหลวงนี้ปรากฏในเนื้อหาของนวนิยาย และละคร
โทรทัศน์เรื่อง สีแผ่นดิน ดังข้อความต่อไปนี้

“พอได้ขียนแม่บอกว่าจะเอาไปถวายเสด็จ พลอยก็เข้าใจทันทีเพราะพลอยเคยได้ขียนเรื่อง
เสด็จจากแม่อยู่เสมอว่าเสด็จประทับอยู่ในวังหลวงแม่เคยอยู่ที่นั่นตั้งแต่เด็ก ๆ จนหลุดออกมาอยู่กับ
เจ้าคุณพ่อ” (นวนิยายหน้า 7/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

“พลอยเอาดอกไม้รูปเทียนเข้าไปถวายตัวเสีย” แม่พูดกับพลอยเมื่อเข้าเฝ้าเสร็จ

“เอามาให้แล้วละก็ให้ข้าขาดนะ” เสด็จรับสั่งกับแม่ “ประเดี๋ยวก็จะมาเอาตัวออกไปเสียอีก โดษขึ้นก็จะหาหัวให้กันเท่านั้น”

“โธ่ ไม่ทำหอรอกมังคะ” เสียงแม่ตอบ “มอบถวายเด็ดขาดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง ถ้าหม่อมฉันเข้ามาอยู่จะก็แล้วแต่จะทรงพระอาญาทีเดียว”(นวนิยายหน้า 38/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3)

โดยปกติแล้วข้าหลวงที่ถูกบิดามารดายินยอมนำมาถวายตัว เมื่อถึงเวลา และวัยอันควรแก่การออกเรือนตามธรรมเนียมไทย บิดามารดาของข้าหลวงนั้นๆก็จะเข้าเฝ้า หรือแจ้งความประสงค์ให้เจ้านายพระองค์นั้นๆทราบ เพื่อทูลลาบุตรสาวออกไปจากวังหลวง และเข้าพิธีแต่งงานกับชายที่บิดามารดากำหนดไว้ให้ หรือตามความสมัครใจของบุตรสาวของคน หลังจากฝ่ายชายส่งผู้ใหญ่ไปทำการขอร้องตามประเพณีอันถูกต้อง

“เสด็จทรงรื้อยมาลัยเสียบๆ ไปอีกครู่หนึ่งแล้วก็รับสั่งว่า “นางพลอยพ่อเจ้าเขาให้สาขมาบอกข้าว่าเขาจะขอลาเอาตัวเจ้าออกไปแต่งงานเจ้าจะว่าอย่างไร?” (นวนิยายหน้า 378/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22)

ส่วนใหญ่แล้วผู้ชายที่มาขอร้องข้าหลวงในวัง มักได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่เนื่องจากในสังคมไทยจะให้การยอมรับหญิงสาวที่ได้รับการอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท งานบ้านงานเรือนจากในวังซึ่งถือเป็นความภาคภูมิใจ มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีแก่วงศ์ตระกูล และในขณะที่เดียวกันผู้ชายที่มาขอร้องข้าหลวงในวังก็มักจะเป็นขุนนาง ข้าราชการในวังที่มีอนาคตไกล หรือผู้มีฐานะมั่งคั่งเป็นที่ยอมรับจากคนในสังคมเช่นเดียวกัน

เสด็จรับสั่ง “ผู้ชายเขาคือออก อายุอานามก็พอสมควร ไม่เด็กไป ไม่มากไป เขาเป็นมหาดเล็กรับใช้เวรศึก ชื่อนายเปรม ก๊กพระยาไชยฎีก เงินทองเขามีเยอะเยอะ เจ้ายังไม่พอใจอีกหรือ รู้จักกับเขาบ้างหรือยัง?”(นวนิยายหน้า 380/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22)

4.2 คำนิยามการกินหมากของคนไทย (นามธรรม-รูปธรรม)

“แม่พลอยหาหมากนำกินจริงๆ” คุณเปรมตอบพลางหยิบหมากเข้าปาก “ฉันเคยเห็นใครต่อใครกินหมากก็ไม่เคยนึกอยากกินเลย เพียงแต่หมากพลุกับยา ใครๆก็หากินกันได้ แต่วิธีทำให้นำกินทำไม่ได้ทุกคน แม่พลอยเลือกหน้าหมากก็นำกินเสียแล้ว แล้วก็ยังเขียนเป็นฝอยอย่างนี้ ปูนที่ใช้ป้ายพลุกก็หอมกว่าของคนอื่น” (นวนิยายหน้า 445/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 25)

“ถ้าจะกินหีบหมากอย่างนี้ก็ต้องวางท่าท่านผู้หญิงให้ถูกต้องหน่อย พลอยดูฉันไว้ให้ดีๆนะ เพื่อว่าวันหลังได้เป็นท่านผู้หญิงเขาบ้างจะได้ทำถูก สีปากท่าท่านผู้หญิงมันต้องอย่างนี้ สีปากซำๆ นั่งตัวตรงๆ แอนแอนนิดหน่อยเวลาสีปากต้องเลิกคิ้วฆ่าเลื่องตากวาดไปทั่วๆดูว่าใครเขาจะเห็นรักมีเราบ้าง แล้วจึงกินหมากกัดพดูซำๆเหมือนกับว่ากัดฉั้วพดูมันจะยับ เอาหมากพลูใส่ปากแล้วอย่าเคี้ยว ต้องหยิบยาฝอยอย่างดีขึ้นมาสีฟันซำๆ ตอนนี้จะคุยกะใครก็ได้ แฉ้วก็เอาจุกยาที่ถืออยู่ในมือนั้นแหะออกใช้ประคบคำพูด พอยมันจืดแฉ้วก็เอามันทิ้งกระโโดนอย่าไปจุกปากเข้า เคี้ยวจะกลายเป็นไพร่ไป คนเขาจะไม่รู้ว่าเป็นท่านผู้หญิง” (นวนิยายหน้า 377/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22)

การกินหมากเป็นที่นิยมกันมานานแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ร.1) ผู้คนนิยมกินหมากกันทั้งหญิงชายจนติด เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้จนเรียกได้ว่าเป็นอาหารที่เกี่ยวประจําชาติเลขก็ว่าได้ เพราะถือว่าหมากเป็นยารักษาฟันขนานแท้ แม้ว่าทำให้ฟันดำเป็นคราบก็ตาม ดังนั้นหมากจึงเป็นสิ่งหนึ่งในบรรดาเครื่องบริโภคนิยม และเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งในสมัยก่อน โดยปกติแล้ว ผู้ที่กินหมากมักจะพกหมากติดตัวเป็นประจําตลอดเวลาจะขาดไม่ได้เพราะกินหมากจนติด หรือ มีเชี่ยนหมากไว้ข้างตัวเวลาอยู่กับบ้าน การกินหมากของคนไทยสำหรับชาวบ้านทั่วไป และชาววังจะมีวิธีการกินแบบเดียวกันคือ ป้ายปูนบนพลูมันให้ปลายเรียว แต่ชาววังจะมีวิธีการผสมหมากกับเครื่องหอมต่างๆทำให้หอม และมีรสชาติที่น่าทานมากกว่า และมีความสวยงามประณีตในการเขียนหมากพดูมากกว่าชาวบ้านทั่วไปที่ไม่พิถีพิถันในการทำหมากพดูคือ มีความสวยงามประณีตไม่ว่าจะเป็นการจับพดูยาวมีหาง หมากก็จะเขียนเป็นฝอยละเอียด ปูนแดงผสมสีเสียด เมื่อจะจับพลูกี่ใส่เครื่องหอม เช่น ใบเนียมหั่นฝอย กานพลูสด การบูน พิมเสน ถ้าไม่ใส่ไปด้วยกันก็หยิบเข้าปากตามไปผสมกันในปาก ยาจัดสำหรับใช้สีฟันระหว่างกินหมากจะอบหอมผสมใบเนียม หรือดอกบ๊อบแห้ง ดังนั้นชาววังนอกจากผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าสไบจะหอมกรุ่นแล้วปากที่กินหมากผสมเครื่องหอมตลอดเวลาจึงมีความหอมกรุ่นด้วยเช่นกัน

จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 8 รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ออกกฎหมายเลิกกินหมาก ห้ามค้าขายหมาก จึงทำให้เครื่องประกอบการกินหมากทั้งหลายเป็นของต้องห้าม ของเดือนผลกระทบจากการออกกฎหมายดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อคนเฒ่าคนแก่ที่ยังนิยมการกินหมากซึ่งไม่สามารถกินหมาก หรือทำการซื้อขายหมากได้อย่างเปิดเผยเหมือนในอดีต ทำให้เกิดความยากลำบากต่อการปฏิบัติตามค่านิยมที่ยึดถือกันมายาวนานของคนรุ่นเก่า

“แม่พลอยขอหมากกินสักคำเถิด ไม่ได้กินหมากเกือบทั้งวันทั้งวันทั้งเปรี้ยวปากทั้งวังจะตายอยู่แล้ว”

พลอยเลื่อนเขียนหมากที่วางอยู่ข้างตัวอีกด้านหนึ่งให้คุณเชยแล้วถามว่า “ทำไมเดี๋ยวนี้คุณเชยไม่ถือกระเป๋ามากแล้วหรือ?”

“ก็อะไรได้ละแม่พลอยเดี๋ยวนี้เขาห้ามกินหมากเด็ดขาดทีเดียว ที่แรกฉันนึกว่าจะต้องใส่หมากให้เหมือนแหม่ม แต่เดี๋ยวนี้ต้องเลิกกินหมากชัดเจนขาวให้เหมือนแหม่มด้วย”(นวนิยายหน้า 1110/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 69)

โดยสรุปแล้ว ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับค่านิยมการกินหมากคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย และการแสดงภาพประกอบตามธรรมชาติของสื่อละครโทรทัศน์ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงลีลาท่าทางการกิน และวิธีการทำหมากพลุผ่านตัวละครต่างๆ ทั้งที่เป็นตัวแทนในวัง คือ พลอย ซ้อย คุณสาย และตัวแทนนอกวัง คือ คุณอุ้น คุณเชย คุณเปรม แม่ชั้น ทำให้ผู้รับสารสามารถเกิดความรู้ ความเข้าใจได้ชัดเจนมากขึ้น

4.3 ค่านิยมเรื่องหีบหมาก (นามธรรม-รูปธรรม)

หมากเป็นของสำคัญสำหรับคนไทยในสมัยก่อนจนถึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของคนไทย ดังนั้นผู้ที่กินหมากมักจะพกหีบหมากติดตัวเป็นประจำตลอดเวลาจะขาดไม่ได้เพราะกินหมากจนคิดไม่ว่าจะอยู่บ้าน หรือออกไปข้างนอก นอกจากนี้หีบหมากยังถือเป็นเครื่องยศพระราชทาน และเครื่องประกอบอิสริยยศ เรียก “หีบหลวง” หรือหีบหมาก ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะเป็นผู้พระราชทานให้แก่เจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ต่างๆ สมัยก่อนถ้าหีบหมากเป็นชนิดทรงสี่เหลี่ยมสูง หรือทรงกลมมักเรียกว่า “กล่อง” แต่ถ้าเป็นแบบแบนมักเรียกว่า “หีบ”

“เขาวัวเจ้าคุณพ่อท่านตั้งมาจากนอกเป็นหีบทองฝามีวงกลมเป็นดาข่ายฝั่งเพชร บนดาข่ายมีงูเขียวทำด้วยมรกตเส็กๆ ปีมะเส็งปีเกิดของเขาไงละ พ่อเขากินหีบใบนี้เขาก็เริ่มคุยต่อไปว่าหีบหลวงเขาไม่เห็นอยากกินเพราะซำกับคนอื่นค้ายืน” (นวนิยายหน้า 443/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 5)

“อ้าว! นางพลอยกับนางช้อยมาหมอบกระแด่อยู่นี่เอง เอ้า ! ถือนี่ไป” แล้วเสด็จก็ทรงขึ้นถ้องหมากเสวยให้พลอยถือตามเสด็จ” (นวนิยายหน้า 106/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 6)

“พลอย เจ้าคุณพ่อฝากหีบหมากมาให้ นำรอกออกแก้ห่อออกดูซิไปไหนจะได้ใช้กิน”

พลอยแก้ห่อนั้นออกดูก็พบหีบหมากหุ้ยนางภา ใบหนึ่งเต็มมาก รูปร่างกะทัดรัดในหีบมีดลับหมาก ดับยาของพลู (นวนิยายหน้า 415/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22)

โดยสรุปแล้ว ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาค่านิยมเรื่องหีบหมากคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอทั้งภาพและบทสนทนาผ่านตัวละครต่างๆ

4.4 ค่านิยมเรื่องการเล่นดัลบังงา (นามธรรม-รูปธรรม)

“หลังจากความตื่นเต้นรถจักรยานได้เบาบางลงไปแล้ว ความตื่นเต้น ความนิยมในของอื่นก็เข้ามาแทนที่ ของที่ทำให้คลั่งไปอีกพักใหญ่ คือ ดัลบังงาสำหรับใส่ขี้ผึ้งทาปาก ซึ่งจริงๆแล้วถือเป็นของจำเป็นสำหรับชาววังทุกรูปทุกนาม แต่ต้นเหตุที่เริ่มเล่นดัลบังงากันเป็นการใหญ่ นั้นเกิดจากพระราชนิยมของพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่บัดนั้นก็เล่นดัลบังงากันทั่วไป ของใครใครก็ซัดอย่างปราณีตบรรจงให้ขึ้นสีแดงสวยงาม โดยเฉพาะดัลบังงาของเจ้านาย และเจ้าจอมที่ซัดดีแล้ว ก็จะนำขึ้นถวายพระเจ้าอยู่หัวขอพระราชทานชื่อดัลบังงานั้น” (นวนิยายหน้า 353-354/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาโดยนำบทบรรยายมาแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือช้อย และคุณสาย แต่ไม่มีการแสดงภาพดัลบังงาให้เห็น และในส่วนการบรรยายรายละเอียดชื่อดัลบังงาพระราชทานไม่มีการกล่าวถึงในละครโทรทัศน์เลย)

ขี้ผึ้งสีปากเป็นของจำเป็นสำหรับชาววังมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ต้นเหตุที่เริ่มเล่นดัลบังงาเป็นการใหญ่เกิดจากพระราชนิยมของ ร.5 ต่อมาจึงมีการเล่นดัลบังงากันอย่างแพร่หลายเริ่มต้นตั้งแต่เจ้านายลงมาถึงคนในวังทั่วไป และลุกลามออกไปถึงผู้มีฐานะดีข้างนอกวัง ในการเล่นดัลบังงานิยมซัดดัลบังงากันอย่างปราณีตบรรจง เพื่อให้ดัลบังงานั้นเป็นสีแดงสวยงาม ตามปกติแล้วดัลบังงาทั่วไปนิยมทำเป็นทรงลูกพลับ เมื่อเริ่มนิยมมากขึ้นก็มีการคิดค้นแปลงเป็นดัลบังงารูปร่างแตกต่างกันไป เช่น ดัลบังงาทรงลูกพลับแห้ง ดัลบังงาทรงจระก้า ดัลบังงาทรงลูกพลับเตี้ยชุกของหลวง ดัลบังงาทรงลูกดอกข้างแข็ง สำหรับดัลบังงาที่มีผู้คิดทรงแปลกใหม่ขึ้นจะมีการสงวนมิให้ใครลอกเลียนแบบโดยการให้เจ้าพนักงานจดทะเบียนรูปทรงดัลบังงานั้นๆเป็นสิทธิของคนแต่ผู้เดียว ส่วนใหญ่ดัลบังงาของเจ้านาย และเจ้าจอมที่ซัดขึ้นเงางามแล้วจะนิยมนำขึ้นถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวเพื่อขอพระราชทานชื่อ

4.5 ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ (นามธรรม)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหา ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของตัวละครต่างๆ ดังตัวอย่าง เช่น

แม่บุญตามคุณสายเรื่องพลอยว่า “เขาว่าเสด็จไปรคนักหรือ?”

คุณสายพูดกับแม่บุญว่า “แม่พลอยเป็นคนมีธัมมาคารวะ แฉวก็เป็นคนมีน้ำใจมีกตัญญูท่านจึงโปรด”(นวนิยายหน้า 347/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21)

พลอยพูดกับซ้อยว่า “ฉันเกิดมาเป็นตัวก็ไม่มีใคร นอกจากเจ้าคุณพ่อและเสด็จท่านมีพระคุณแก่ฉันมากมายสุดที่จะประมาณ เจ้าคุณพ่อท่านก็ให้กำเนิด เสด็จก็ทรงชุบเลี้ยงมาจนเป็นตัว ฉันเองยังไม่คิดจะมีเหย้ามีเรือนเลย แล้วคุณเปรมฉันก็ไม่รู้จัก อยู่ๆฉันจะไปแต่งงานกับเขาอย่างไรได้ แต่ถ้าฉันบอกปิดไปฉันก็ต้องขัดใจเจ้าคุณพ่อและเสด็จ กลายเป็นคนเนรคุณถึงใครเขาจะไม่ว่าฉันก็จะตำหนิตัวฉันเองไปจนตาย” (นวนิยายหน้า 385/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21)

“พลอยยอมพิตินเป็นเครื่องบูชาความดีทั้งหลายที่ได้รับมาในอดีต จากผู้มีพระคุณทั้งสองท่าน ถ้าหากว่าการตกลงใจของพลอยจะไม่บังเกิดผลอื่นใด นอกจากจะทำให้เจ้าคุณพ่อและเสด็จได้รับความปิติแม้เพื่อชั่วคราวว่าเด็กคนหนึ่งที่ท่านได้ให้กำเนิดได้ชุบเลี้ยงมานั้นอยู่ในโอวาท พลอยก็จะพอใจว่าได้สนองคุณท่านเพียงแค่นั้น” (นวนิยายหน้า 386/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 21)

อ็อคพูดกับพลอยว่า “เมื่ออ็อคลงมาทางใต้ฉันไม่มีความรู้เรื่องเหมืองแร่เลย จึงต้องใช้เวลาศึกษาอยู่นานซึ่งเพื่อนของอ็อคเขาก็รับเลี้ยงเป็นอย่างดี มิให้อาทรร้อนใจ เดียวนี้อ็อคก็มีความรู้พอที่จะทำประโยชน์ตอบแทนให้เขาได้ ถ้าหากจะทิ้งงานเดินทางกลับบ้านเสียเฉยๆ อ็อคก็จะเป็นคนอกตัญญูต่อมิตรผู้มีพระคุณ อ็อคทำไม่ได้และไม่อยากทำ”(นวนิยายหน้า 1103/ละครตอนที่ 76)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมเรื่องความกตัญญูรู้คุณแก่ผู้บังเกิดเกล้า และผู้มีพระคุณเป็นคุณค่าประจำใจของคนไทยมานานแล้ว จากความเชื่อที่ว่าถ้าผู้ใดมีความกตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดา หรือผู้มีพระคุณคอยดูแลปรนนิบัติตอบแทนบุญคุณท่านจะส่งผลให้บุคคลนั้นมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ได้รับการสรรเสริญยอมรับจากคนในสังคม แต่ถ้าบุคคลใด ไร้ความกตัญญูมิแต่สร้างความสะดวกหรืออยู่เสมอ คนในสังคมจะถือว่าเป็นการเนรคุณต่อบุพการีที่ชุบเลี้ยงให้เติบโตใหญ่ และผลของการกระทำจะตอบสนองบุคคลนั้นในวันหนึ่งตามสิ่งที่ทำเอาไว้ เช่น เนรคุณต่อบุพการีจะทำให้ตนรกไม่ได้สุดไม่ได้เกิดตายไปเป็นเปรต

4.6 การเล่นหอยในสังคมไทย (นามธรรม-รูปธรรม)

นางพิศอธิบาย “เมื่อคืนพิศฝันดีเห็นนกกระยางบินมาตั้งฝูง วันนี้ต้องแทงหอยให้เต็มที”

“แทงตัวอะไรพิศ” ซ้อยถามอย่างสนใจ

“แทง ป.กั้งสี่ซีกซ้อย” นางพิศตอบอย่างแน่ใจ

ซ้อยพูดขึ้นว่า “ฉันชักเลื่อมใสแล้วละ ถ้าพิศไปแทงหอยเมื่อไรก็บอกฉันให้รู้มั้งนะ ฉันจะฝากไปแทงสักเพื่องหนึ่ง” (นวนิยายหน้า 216/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 14 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาบทสนทนาคงเดิมตามนวนิยาย)

หอย กข ของไทย เป็นหอยที่ออกเป็นตัวหนังสือมี 34 ตัว ทุกตัวมีชื่อเป็นคำเรียกภาษาจีน เพราะมีกำเนิดมาจากจีน ส่วนการออกเสียงตัว กข ในสมัยโบราณจะมีการออกเสียงตรงๆอย่างหนึ่ง และการออกเสียงสูงต่ำเรียกว่า อ่านแบบ “เฆาะฆ้อง” คือ ก.ข.ค.ด.เฆาะ ง. ฯลฯ คนไทยเอาการออกเสียงอย่างเฆาะฆ้องนี้มาใช้กับตัวหอย และใช้ควบไปกับชื่อบัญญัติภาษาจีนทุกตัว ต่อมาหลังจากหอย ก ข เลิกไปกว่า 60 ปีแล้ว ก็เกิดมีลวดเตอรีขึ้นใหม่ เรียกว่า หอยลวดเตอรี หรือ สลากกินแบ่ง และยังมีกรือฟีนเอาคำว่า “หอย” มาใช้เรียกว่า “หอยใต้ดิน” ดังที่เล่นกันอยู่ในปัจจุบัน (กาญจนาคพันธ์, 2520 : 105-127)

4.7 สีไว้ทุกข์ในสมัย ร.5 (นามธรรม)

“หมู่คนที่ไปในงานวันนั้น นุ่งขาวกันเป็นส่วนมาก บรรดาพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ทรงขาว จะมีทรงดำก็แต่พระเจ้าน้องยาเธอ และน้องนางเธอ” (นวนิยายหน้า 485/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 25)

“ตลอดทางที่พลอยผ่านมีแต่ชาวบ้านร้านตลาดแต่งกายไว้ทุกข์ นุ่งดำ เดินมุ่งหน้าไปทางเดียวกันทั้งสิ้น ทุกคนต่างถือดอกไม้รูปเทียนในมือ ใบหน้าหมองเศร้า ร้องไห้ไปในขณะมุ่งหน้าไปคอยกระบวนแห่พระบรมศพในวันนี้” (นวนิยายหน้า 543/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 32)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอภาพผ่านการแสดงออกซึ่งสีหน้า กิริยาท่าทาง และการแต่งกายของนักแสดง เช่นตอนที่ 25 ฉากงานพระศพสมเด็จพระอัญญาใหญ่ที่บางปะอิน พลอย ซ้อย และผู้แสดงประกอบล้วนห่มสไบ นุ่งโจงกระเบนสีขาวทั้งหมด และในตอนที่ 32 พลอย พิศ และผู้แสดงประกอบล้วนแต่งชุดสีดำโดยมีทั้งเสื้อแขนกระบอก หรือห่มสไบ นุ่งโจงกระเบนสีดำรอดวยค่านับพระบรมศพด้วยสีหน้า ท่าทางที่โศกเศร้า

4.8 ค่านิยมเรื่องศักดิ์ศรี เกียรติยศ บารมี วาสนา (นามธรรม)

ศักดิ์ศรี มีลักษณะเป็นนามธรรมที่แฝงอยู่ในตัวคนทุกคน ในความสัมพันธ์ทางสังคมคนทุกคนต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของกันและกัน

George fimmel นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันเสนอว่าคนมักสร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ระหว่างตัวเองกับวัตถุบางอย่างเกิดเป็นอาณาเขตทางศักดิ์ศรี (honorsphere) สิ่งที่มีมนุษย์สร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์และศักดิ์ศรีมีหลายประเภทแตกต่างกันไปตามลักษณะวัฒนธรรม แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. ศักดิ์ศรีจากทรัพย์สินสมบัติหรือการครอบครอง “วัตถุมีค่า”

ในสังคมไทยสมัยก่อนการก่อตัวของระบบศักดินามีร่องรอยว่าวัตถุบางอย่างไม่ได้มีระยะเพียงใช้สอยอย่างเดียวแต่ยังใช้เป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรีด้วย เช่น เครื่องประดับ อัญมณี เครื่องใช้ต่างๆ ขนาดของบ้าน ฯลฯ

“พลอยรู้สึกภูมิใจที่ได้มีโอกาสแนะนำให้คุณเซซได้รู้จักกับคนที่คุ้นเคย นอกจากลักษณะท่าทางแล้ว คุณเซซยังแต่งกายและใช้เครื่องใช้ต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นคนมีฐานะดี การที่มีพี่สาวเป็นเศรษฐีสำหรับไปไหนมาไหนด้วยนั้นก็ออกจะทำให้พลอยมีศักดิ์ศรีมาก” (นวนิยายหน้า 216/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 16 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมบทบรรยายโดยเน้นภาพแสดงสีหน้า ท่าทางภูมิใจของตัวเองละครคือ พลอย)

“พลอยนึกอยู่แต่ในใจดูกริยาท่าทางก็เห็นจะเป็นเศรษฐีจริงอย่างที่คนถือ เพราะถึงจะไม่ไว้ยศก็แสดงว่าใส่ใจในตนเอง เครื่องนุ่งห่มก็เป็นของมีราคา หีบหมากที่กินก็สมกับฐานะแม่แต่ต้องยานัดก็ทำด้วยเขี้ยวเสือ เข็มขนาดก็ดูเหมือนจะบอกให้รู้ว่าคุณนุ้ยมีช่อกษัตริย์” (นวนิยายหน้า 385/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมบทบรรยายโดยเน้นภาพแสดงสีหน้า ท่าทาง สายตาของพลอยที่สังเกตเห็นลักษณะ และของใช้โดยรวมของคุณนุ้ย)

2. ตักศิรีจากชาติตระกูล และการวางตัว

ในสังคมไทยตักศิรีมีความสัมพันธ์กับการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำอื่นๆ เช่น เกียรติ เกียรติยศ ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่มักใช้กับกลุ่มหรือสถาบัน และตำแหน่ง เช่น ตำแหน่งอันทรงเกียรติ เกียรติยศแห่งวงศ์ตระกูล

“พลอยไปกับแม่” เสียงแม่พูดอย่างแค้นใจ ใบหน้าของแม่อาบด้วยน้ำตา “เมื่อท่านไม่เลี้ยงแม่แล้ว แม่ก็จะไปตามขถากรรเราก็คอนมิชาติมิสกุลเหมือนกัน แม่จะพาพลอยไปดววยเสด็จ แม่เคยอยู่ที่วังมาตั้งแต่เด็กจนหลงตามมาอยู่กับเจ้าคุณพ่อ แม่ก็เป็นพระญาติเสด็จเหมือนกัน พ่อของแม่ หรือตาของพลอยเป็นหลานของเจ้าจอมมารดาของเสด็จ” (นวนิยายหน้า 7/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาบทบรรยายด้วยภาพผ่านสีหน้า กิริยาท่าทาง การแสดงออกทางอารมณ์ และน้ำเสียงผ่านตัวละคร คือแม่แหม่ม)

“พลอยนึกชมท่านชายน้อยอยู่แต่ในใจว่ามีกิริยามารยาทอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และเรียบร้อย น่าดูไปทุกอย่างสมกับเป็นเจ้านาย ท่านชายรู้รักวางองค์และรู้จักใช้ด้วยคำที่พอสมควรทำให้พลอยรู้สึกดีใจที่เห็นว่ากิริยามารยาทเหล่านี้ยังมีได้สูญไปในเจ้านายหนุ่ม” (นวนิยายหน้า 951/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 66 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากบทบรรยายด้วยการเน้นภาพแสดงสีหน้า กิริยาท่าทางของพลอย และท่านชาย)

เสด็จตรัสกับพลอยว่า “ไปเถิดข้าไม่ห้าม แต่เวลาจะไปจะมาขอให้พี่น้องมารับมาส่งสักที เป็นลูกผู้ดีมิสกุลควรจะรำลึกถึงชาติถึงสกุลไว้เสมอ” (นวนิยายหน้า 108/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 17 คงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย)

4.9 ค่านิยมเรื่องการส่งบุตรหลานไปศึกษาต่างประเทศ (นามธรรม)

ในสมัย ร.6 เป็นยุคที่ค่านิยมในการส่งบุตรหลานไปเรียนต่างประเทศเฟื่องฟูมากเนื่องจากต้องการให้ดั่งกับพระราชนิยมส่วนพระองค์ และต้องการให้บุตรหลานของตนได้รับความรู้ในด้านภาษาต่างประเทศ และ วิทยาการสมัยใหม่ในโลกตะวันตก เพื่อนำกลับมาพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ

“ใจฉันอยากให้เด็กๆมันเลือกเอาเองว่าจะหาวิชาอะไรใส่ตัว แต่มันคิดอยู่ที่เมืองไทยเราวิชา ความรู้ยังมีน้อย เด็กๆไม่มีอะไรจะเลือก สมัยนี้เขานิยมส่งลูกไปเรียนเมืองนอกกัน ฉันก็อยากส่ง อื่นกับอ้อออกไปเรียนนอกบ้าง ถัดมาจะได้ช่องทางเข้ารับราชการมีหน้ามีตาดีกว่าคนที่ไม่ได้ไป”(นวนิยายหน้า 597/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 38 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย ผ่านตัวละคร คือคุณเปรม)

4.10 ค่านิยมเรื่องการรักษานวดสงวนตัวของสตรีไทย (นามธรรม)

ในสังคมไทยสมัยก่อนจะให้ความสำคัญมากต่อการเข้มงวดเรื่องการวางตัวของบุตรหลาน ที่เป็นผู้หญิงโดยเฉพาะผู้หญิงชาววัง ลูกผู้ดีมีสกุล และลูกผู้มีฐานะทางสังคม หรือมียศตำแหน่งทาง ราชการ เนื่องจากค่านิยมที่ว่าการวางตัวดีเป็นเกียรติ ศักดิ์ศรี และเป็นการรักษาหน้าตาของวงศ์ ตระกูล

คุณแก้วแกร์องว่า “เบาๆหน่อยซึ่แม่พวกนี้ เสียงยังกับนกกระจอกเข้รัง ก้ดั่งจะเสด็จ เร็ดทุ่งขุนนางขุนนางออกเต็มไประวังกันหน่อยซี” (นวนิยายหน้า 303/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18 คง เดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย)

นับตั้งแต่สมัย ร.6 เป็นต้นมา ผู้หญิงไทยก็มีการขาดในสังคมมากขึ้น มีความกล้าแสดงออก ทางความคิด และการกระทำต่างๆอย่างมั่นใจไม่ว่าจะเป็นทั้งกิริยา ท่าทาง และการพูดจา

“พลอยกำหนดไว้ใจว่าพอคุ้นกันอีกสักหน่อยจะต้องเตือนตาอื่น ให้บอกเมียให้ระวังตัว เสียบ้างเพราะที่นี้เป็นเมืองไทยพ่อแม่ก็มีสกุลจำต้องระมัดระวังกิริยา”(นวนิยายหน้า 747/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 42 นำบทบรรยายมาแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือพลอย)

เมื่อสังคมไทยซึมซับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือ มีการเคร่งครัดตามค่านิยมต่างๆของสังคมลดลง และพฤติกรรมของผู้หญิงสมัยปัจจุบันก็มีความกล้า แสดงออกต่อเพศตรงข้ามอย่างเห็นได้ชัด เช่น

“ประไพเริ่มสนใจเพื่อนผู้ชายจนออกนอกหน้า บางครั้งวิธีที่ประไพจะพูดถึงเพื่อนฝูงที่เป็น ผู้ชายทำให้พลอยต้องเลิกคิ้วมองดูลูกสาวอย่างฉงนเพราะประไพจะไม่พูดถึงผู้ชายในฐานะเพื่อนฝูง หรือคนรู้จักอีกต่อไป แต่จะพูดไปในแง่พิจารณาเลือกเฟ้นคุณสมบัติว่าดีพอที่ประไพจะแต่งงานด้วย ได้หรือไม่” (นวนิยายหน้า 944/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 71 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมบท บรรยายในนวนิยายด้วยการเน้นภาพแสดงกิริยาท่าทาง การวางตัว ผ่านตัวละคร คือประไพ)

การห้ามผู้หญิงเล่นเพลงยาวโต้ตอบผู้ชาย

ในสมัยก่อนค่านิยมเรื่องการรักษาวลสงวนตัวของหญิงไทยเป็นสิ่งสำคัญต่อการมีเหย้ามีเรือน และเป็นศักดิ์ศรีแก่หญิงสาว ครอบครัว และวงศ์ตระกูล ดังนั้นจึงไม่เป็นที่ยอมรับแก่คนในสังคมไทย ถ้าผู้หญิงมีการเล่นเพลงยาวโต้ตอบผู้ชายเพื่อแสดงความในใจต่อกันเมื่อมีความรัก ดังนั้นจึงต้องมีคนทำหน้าที่แม่สื่อแม่ชักให้ทั้งคู่ หรือฝ่ายชายเข้าตามครอกออกตามประตู เข้าพบผู้ใหญ่ เพื่อให้บิดามารดาของหญิงสาว รู้จักหน้าตา กิริยาท่าทาง นิสัยใจคอ หรือฝ่ายชายส่งผู้ใหญ่มาทบทามสู่ขอหญิงสาวที่ตนหมายปองตามธรรมเนียมประเพณี

การห้ามเล่นเพลงยาวโต้ตอบผู้ชาย จะเคร่งครัดมากในหมู่ผู้หญิงชาววัง และบุตรสาวของผู้ดีมีสกุล ผู้มีฐานะมั่งคั่งในสังคม บุตรสาวขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการเสื่อมเสียศักดิ์ศรี เกียรติยศของลูกผู้หญิงที่ไม่รักษาวลสงวนตัวให้มีคุณค่า และทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูลที่สร้างสมความดีมา

“ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่พลอยได้หนังสือจากผู้ชาย การริเล่นเพลงยาวนั้น ถือกันว่ามีความผิด น่าอับอายหนักหนา ถ้าใครรู้ไปพลอยก็เรียกได้ว่าแทบจะเสียชีวิต ไม่รู้ว่าจะเอาหน้าไปวางไว้ที่ไหน ฉะนั้นขณะที่เขียนพลอยก็ต้องแอบเขียนในเวลาสังคคน ไม่ยอมให้ใครมาล่วงรู้” (นวนิยายหน้า 196/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 12 คงเดิมตามบทบรรยายด้วยการแสดงออกด้วยสีหน้า กิริยาท่าทางของพลอย)

หลังจากอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในประเทศไทยอย่างมากตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาทำให้ค่านิยมดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ผู้หญิงไทยมีอิสระในการคบหาผู้ชายได้มากขึ้นเมื่อถึงวัยสมควร เช่น การเป็นคู่รักกัน มีการพูดคุยกันได้อย่างเปิดเผย สามารถเขียนจดหมายโต้ตอบกันได้ในกรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปอยู่ที่ห่างไกล ดังตัวอย่างในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สีแผ่นดิน ที่กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของหญิงไทยในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (ร.8) ไว้ดังนี้

“ผู้หญิงสาวสมัยใหม่ รู้ดีกว่าจะเก่งในสายตาของพลอย จะพูดจาถึงใจ หรือกระทำตนโดยทั่วไป ทำให้พลอยเห็นว่าขาดความระมัดระวัง โดยเฉพาะในการติดต่อกับผู้ชายแล้วพลอยก็ยังเห็นว่าปล่อยตัวกันจนเกินควร อย่างในงานฤดูหนาวที่สวนจิตรลดา พลอยก็เห็นผู้หญิงโดยอิสระเสรี ไม่มีผู้ใหญ่คอยควบคุมอย่างแต่ก่อน” (นวนิยายหน้า 696/ละครตอนที่ 68 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ พลอยพูดกับช้อย)

การหนีตามผู้ชายไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม

พลอยอ่านลายมือคุณเชยที่เขียนไว้สั้นๆว่า “แม่พลอย ฉันรีบเขียนมาบอกให้แม่พลอยรู้ เรื่องเสียก่อนที่จะได้ยินจากปากคนอื่น ฉันออกจากบ้านไปแล้วเมื่อคืนนี้ หลวงโอสถเขามารับฉันไปอยู่กับเขาที่บ้าน ฉันเสียใจที่ต้องทำให้แม่พลอยขายหน้าว่าพี่สาวหนีตามผู้ชายไป” (นวนิยายหน้า 527/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 27 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายด้วยภาพ และเสียงบรรยายประกอบปฏิกริยาของพลอยในขณะอ่านจดหมายจากคุณเชย)

“ตอนที่ขาหนีตามผู้ชายไปนี่สิ ทำให้ฉันต้องอับอายขายหน้ามาก หน้าฉันคนเดียวก็ไม่เป็นไรหรอก แต่มันเสียไปถึงพ่อแม่วงศ์ตระกูล ฉันจึงเสียใจนัก ตั้งใจไว้ว่าชาตินี้จะไม่คู่ฝักกัน” (นวนิยายหน้า 668/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 30 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายผ่านการแสดงสีหน้า กิริยาท่าทาง การแสดงอารมณ์ การใช้น้ำเสียงของคุณอุ้น)

คนไทยสมัยอดีต ชิดถือค่านิยมต้องห้ามเรื่องการหนีตามผู้ชายเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าถ้าบุตรหลานของตนกระทำพฤติกรรมดังกล่าว ถือเป็นการสร้างความอับอายเสื่อมเสียแก่ตัวผู้หญิงครอบครัว และวงศ์ตระกูลอย่างมาก หลังจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของคนไทย ผู้หญิงผู้ชายที่เป็นคู่รักกันก็รับเอาวัฒนธรรมการลงอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงานมาปฏิบัติในช่วงแรกๆจะเกิดการครหาขึ้นมา และไม่เป็นที่ยอมรับในวงสังคมเท่าไรนัก แต่เมื่อมีพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นหลายต่อหลายคู่มากขึ้น ก็สร้างความเคยชินต่อสายตาคนในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ในกระแสความคิดของคนไทยในสังคมปัจจุบันก็ยังคงแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยกับพฤติกรรมดังกล่าว

การออกไปนอกเขตแดน ต้องมีญาติผู้ใหญ่หรือป้าติดตาม

โดยปกติแล้ว ผู้หญิงที่อยู่ในตระกูลสูง เช่น ลูกผู้ดีมีสกุล ขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้หญิงชาววังในระดับสูง เวลาจะเดินทางออกไปนอกเขตแดน หรือในวัง มักต้องมีผู้ปกครอง เช่น ญาติผู้ใหญ่หรือป้าไพร่เป็นผู้คุ้มกันติดตาม กันข้อครหาขึ้นมาจากผู้พบเห็น ถือเป็นการรักษาเกียรติยศศักดิ์ศรีของหญิงสาว ครอบครัว ตลอดจนวงศ์ตระกูลให้อยู่ในภาพพจน์ที่ดีแก่สายตาคนที่พบเห็นทั่วไป

เสด็จรับสั่งว่า “ไปเถิดข้าไม่ห้าม แต่เวลาจะไปจะมาขอให้พี่น้องมารับมาส่ง เจ้าก็เป็นลูกผู้ดีมีสกุล ควรจะรำลึกถึงชาติถึงสกุลไว้เสมอ” (นวนิยายหน้า 225/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 17)

การห้ามผู้หญิง ผู้ชาย และเนื้อต้องตัวกัน

ในสังคมไทยสมัยก่อนที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา จะมีข้อห้ามสำหรับผู้หญิงและผู้ชายในเรื่องการไม่ให้เนื้อต้องตัวกัน ซึ่งถือเป็นการรักษาวลสงวนตัวของผู้หญิง การนอมศักดิ์ศรีแก่ตน และวงศ์ตระกูลไม่ให้ถูกตราหน้าว่า ปล่อยเนื้อปล่อยตัว ใจง่าย ให้ผู้ชายถึงเนื้อถึงตัว การที่ผู้หญิงผู้ชายจะสามารถแตะเนื้อต้องตัวกันได้จะเกิดขึ้นในกรณีที่มีการแต่งงานกันแล้วตามธรรมเนียมประเพณี ไม่ใช่เป็นเพียงคู่หมั้น หรือแม้แต่เป็นคู่สามีภรรยาแล้วก็ไม่สามารถกระทำต่อหน้าฝูงชนอย่างประเจิดประเจ้อได้ จะเป็นการไม่สำรวม เช่น การกอด การจูบ การโอบโอมทางผู้สาว ฯลฯ หลังจากการรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น มีการเดินร่า มีการลอกเลียนพฤติกรรมแบบชาวตะวันตกที่ไม่ถือเรื่องการถูกเนื้อต้องตัวกันนำมาใช้อย่างแพร่หลายก็มีผลทำให้ค่านิยมที่เคร่งครัดเป็นข้อห้ามดังกล่าวลบลบบาทหลงไปอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่สมัย ร.5 เป็นต้นมา

“พลอยรู้ไหม ที่เมืองฝรั่งนั้น คนหนุ่มคนสาวเขากอดกัน เดินร่าแบบนี้”

“โห้! ฉันไม่เชื่อหรอก ซ้อยเขาอะไรมาว่า” พลอยตอบ “เด็กๆเดินอย่างนี้ก็น่ารักน่าเอ็นดูดี คนโตๆแล้วจะไปเดินอย่างไรได้ ผู้หญิงกับผู้ชายเดินด้วยกันก็จะขายหน้าแยที่เดียว” (นวนิยายหน้า 207/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 15 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย และมีภาพเน้นการแสดงออกซึ่งสีหน้า ท่าทาง น้ำเสียงต่อต้านการกระทำดังกล่าวผ่านตัวละคร คือพลอย)

4.11 ค่านิยมเรื่องการรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาในสังคมไทย (นามธรรม-รูปธรรม)

4.11.1 การแต่งกายแฟนซี (นามธรรม-รูปธรรม)

งานแฟนซีที่เป็นงานรื่นเริงแบบฝรั่งเริ่มมีในสมัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งทรงโปรดงานแต่งแฟนซีมาก และโปรดให้จัดงานแต่งแฟนซีในวาระต่างๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ งานฉลอง สมโภชรับเสด็จกลับจากประพาสยุโรป เป็นต้น

“คืนนั้นมีการแต่งแฟนซี และพระราชทานเลี้ยงก่อนแสดงละคร เจ้าชายและเจ้าจอมฉ้วน แต่งกายสวยงามทุกท่าน บางท่านแต่งเป็นแขกดำ บางท่านแต่งเครื่องราชสำนักจีนอย่างเต็มยศ บางท่านแต่งเป็นเร็ดไรดิ้งจู้ดจากเทพนิยายฝรั่ง บางท่านแต่งเป็นนางฉเวงจากเรื่องพระอภัยมณี ฯลฯ พลอยจำได้เท่าที่สนใจดู” (นวนิยายหน้า 208/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 15 คงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยาย แต่มีการแปลงมาเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ซ้อย และ พลอย)

4.11.2 น้ำแข็ง (นามธรรม-รูปธรรม)

คุณสายเล่าว่า “เมื่อแม่แหม่มยังเด็ก ใครเป็นคนเอาขนมปังเข้ามาเลี้ยงเพื่อนในวังก่อนคนอื่น ใครที่เจ้าคุณพ่อส่งน้ำแข็งมาจากสิงคโปร์ แล้วเอาให้บ่าวลองกินดูก่อน มันร้องสามบ้านเจ็ดบ้านว่า ลิ่นจะขาด” (นวนิยายหน้า 48/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 8 คงเดิมตามบทสนทนาของคุณสาย)

“พลอยขึ้นอยู่ใต้ต้นมะขามทางขอบด้านในของทุ่งพระเมรุคอยช้อยซึ่งบ่นว่ากระหายน้ำ แล้วไปซื้อน้ำแข็งเจ๊กิน” (นวนิยายหน้า 1001/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 65 มีการถ่ายทอดคงเดิมตาม นวนิยายด้วยภาพ และบทสนทนาผ่านตัวละคร คือช้อย และพลอย)

4.11.3 คำนิยมเรื่องการถ่ายรูป (นามธรรม-รูปธรรม)

ในสมัย ร.5 ทรงโปรดการถ่ายรูปเป็นงานอดิเรกอย่างมาก จึงเป็นที่มาของค่านิยมเรื่องการถ่ายรูปที่แพร่หลายในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอมต่างๆ ในเขตพระราชฐานชั้นในซึ่งมีแต่ผู้หญิงอยู่ และยังมีช่างถ่ายภาพสำหรับถ่ายรูปเจ้านายฝ่ายในที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นช่างภาพหญิงคนแรกของเมืองไทย ชื่อ “สร้อย” ซึ่งเป็นบุตรสาวของขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ (จิตร) ต่อมาเมื่อค่านิยมเรื่องการถ่ายรูปแพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไป ชาวต่างประเทศจึงพากันมาตั้งร้านถ่ายรูปมากขึ้น แล้วค่อยๆ แพร่หลายไปยังหัวเมืองต่างๆ อย่างทั่วถึง (ส.พลายน้อย, 2534 : 283)

เสด็จกำลังทรงเลือกภาพถ่ายต่างๆ ที่วางเป็นกองโตอยู่ข้างที่ประทับ เมื่อเห็นพลอยเสด็จรีบสั่งเรียกพลอยเข้าไปใกล้ๆ พร้อมกล่าวว่า “พลอยตาดีจามาช่วยข้าเลือกรูปหน่อย เลือกเอารูปดีๆ ให้ได้ขนาดเหมาะๆ ข้าจะให้เขาติดใส่ในฉาก”

“พลอยเข้าไปช่วยเลือกภาพถ่ายต่างๆ อยู่เป็นเวลานาน ส่วนมากเป็นภาพเจ้านายในวัง ตั้งแต่ทรงพระองค์ หรือเจริญพระชันษาแล้วก็มี” (นวนิยายหน้า 412/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 19 คงเดิมตาม นวนิยายทั้งภาพการแสดงกิริยาท่าทาง และบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ เสด็จ และ พลอย)

4.11.4 คำนิยมเรื่องจักรยานในไทย (นามธรรม-รูปธรรม)

จักรยานเป็นที่นิยมแพร่หลายเริ่มจาก พระเจ้าอยู่หัวใน ร.5 พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เจ้าจอมต่างๆ ในเขตพระราชฐานชั้นในเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาจึงแพร่หลายนิยมในหมู่ขุนนาง ข้าราชการ ผู้มีฐานะดี มีการประกวดประชันราคา ยี่ห้อ รูปทรงของจักรยานกัน เพื่อความมีศักดิ์ศรีหน้าตาของเจ้าของจักรยานแต่ละคน

“พลอยจำได้ว่าปีนั้นเป็น ร.ศ. 118 และพอลกลับมาถึงในวังได้ไม่เท่าไร ก็บังเกิดความตื่นเต้นนิยมซื้อรถจักรยาน หรือที่เรียกกันในขณะนั้นว่ารถ “ไบซิเกิ้ล” ขนาดใหญ่ เจ้านายข้างในเกือบทุกพระองค์คัดทรงรถจักรยาน แม้แต่พระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงคัดอยู่พักหนึ่งที่สวนเต่า แต่แล้วก็ทรงเลิกไป คงเหลือแต่ข้างในที่อธิบจักรยานกันอยู่แทบทุกวัน ไม่ว่าจะเป็ระยะใกล้หรือไกล ความนิยมอธิบรถจักรยานเริ่มจาก เจ้านายและคุณจอม แล้วก็เริ่มแพร่หลายไปถึงความต่าหนักต่างๆ และความนิยมนั้นก็กลายเป็นการประกวดประชันกันในเรื่องรถ ใครมีฐานะร่ำรวยก็ซื้อได้ก่อน และชี้แสดงแก่คนอื่น ๆ ที่ยังไม่มื เรื่องใครอธิบจักรยานเป็นหรือยัง และใครซื้อรถใหม่จากไหน ยี่ห้ออะไร เป็นเรื่องที่คุยกันได้ทุกวันไปไม่มีจิด (นวนิยายหน้า 334/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยายด้วยการแปลงบทบรรยายเป็นบทสนทนานำเสนอผ่านตัวละคร คือ ช้อย พลอย และเสด็จ ตลอดจนมีการแสดงออกถึงกิริยาท่าทาง การใช้คำเสียงที่แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวเรื่องจักรยานในราชสำนักอย่างชัดเจน แต่ภาพประกอบฉากบางฉากไม่มีภาพแสดงประกอบบทสนทนา เช่น ฉากพระเจ้าอยู่หัว เจ้านายข้างในทุกพระองค์ทรงคัดจักรยานในสวนเต่า)

4.11.5 มอเตอร์ไซค์ (นามธรรม-รูปธรรม)

มอเตอร์ไซค์เริ่มมีในสมัย ร.5 ความนิยมรถมอเตอร์ไซค์มีสำหรับผู้ชายเท่านั้น และมีการประกวดประชันกันเกี่ยวกับ ยี่ห้อรถ ราคา รถ ลักษณะรถ มีการตกแต่งประดับประดาให้ดูแปลกใหม่สวยงาม ความนิยมรถมอเตอร์ไซค์เป็นไปอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัย ร.6 ก็ยังมีความนิยมกันในหมู่ข้าราชการวัยหนุ่มที่มีฐานะทางบ้านร่ำรวย และมีพัฒนาการอยู่เรื่อยๆ ทั้งทางด้านรูปทรง คุณลักษณะ และราคา ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (อนง นาวิกมูล, 2533 : 211)

ชายหนุ่มคนนั้นซื้อจักรยานยนต์ขับสวนทางไปด้วยความรวดเร็วน่าใจหาย และนั่งอยู่บนรถจักรยานยนต์ ด้วยท่าทางอันผิดปกติของมนุษย์ คือ ห้อยขาลงมาเพียงข้างเดียว อีกข้างหนึ่งนั้นพักขาไว้บนตัวรถ” (นวนิยายหน้า 710/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 33 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายด้วยภาพผ่านกิริยาท่าทางของตัวละคร)

4.11.6 บุหรี่ฝรั่ง (นามธรรม-รูปธรรม)

ในช่วงปลายสมัย ร.5 บุหรี่ฝรั่งจากยุโรปถูกนำมาขายในเมืองไทยเป็นครั้งแรก และเป็นที่นิยมอย่างสูงในสมัยต้น ร.6 เป็นต้นมา ทำให้ชาวสยามที่นิยมเพียงชาดั่งมวนใบตองแห้ง หรือมวนด้วยใบจากเป็นส่วนใหญ่ต่างพากันหันเหมาสนใจบุหรี่ฝรั่งรสกลมกล่อมหลากหลายยี่ห้อซึ่งบริษัทที่ผลิตได้แข่งขันกันผลิตส่วนผสมอย่างเต็มที่เพื่อแข่งลูกค้ามาเป็นของตน เมื่อบุหรี่ฝรั่งเข้ามาในเมืองไทยนานวันเข้า บุหรี่ไทยพวกบุหรี่หลวงจำกัด บุหรี่สะพานไฟ บุหรี่ตองอ่อน บุหรี่ใบบัว ฯลฯ ก็ค่อยๆหมดความนิยมไป (ชาติ เอี่ยมกระสุนี่, 2534 : 7-8)

คุณเปรมอธิบายว่า “คนสมัยนี้ถ้าจะก้าวหน้ารุ่งเรืองต่อไปในชีวิตก็จำเป็นต้องเข้าสมาคมเท่าที่พลอยทราบคือ การกลับบ้านดึกๆโดยมักมีกลิ่นสุรา กลิ่นควันบุหรี่ติดมาด้วย” (นวนิยายหน้า 569/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 26 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามบทบรรยายด้วยการเปลี่ยนเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือคุณเปรม)

4.11.7 เหล้าฝรั่ง (นามธรรม-รูปธรรม)

เหล้าฝรั่ง คือเหล้าต่างประเทศที่ส่งเข้ามาขายในเมืองไทย มีสารพัดชนิด สารพัดประเทศที่ส่งเข้ามาขาย เช่น เหล้าวิสกี้ เหล้าบรันดี หรือ คอนยัค เหล้าไวน์ เหล้าโรงฝรั่ง และเหล้าโรงจีน และญี่ปุ่น เหล้าฝรั่งมีจำหน่ายในเมืองไทยเริ่มขึ้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 และจำหน่ายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

“คุณเปรมอธิบายว่าคนสมัยนี้ ถ้าจะก้าวหน้ารุ่งเรืองต่อไปในชีวิตก็จำเป็นต้องเข้าสมาคมและกลับบ้านดึกๆ โดยมีกลิ่นสุรา กลิ่นควันบุหรี่ติดมาด้วย” (นวนิยายหน้า 569/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 26 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามบทบรรยายด้วยการเปลี่ยนเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือคุณเปรม)

4.11.8 คำนิยมเรื่องการเล่นโครเกต (นามธรรม-รูปธรรม)

การเล่นโครเกตในประเทศไทยเริ่มขึ้นช่วงปลาย ร.4 เริ่มจากพวกมิชชันนารีอเมริกัน และเจ้านายอยู่ในวังเป็นส่วนใหญ่ และสนามโครเกตมีอยู่ที่บ้านหมอบรัดเลย์ ที่ปากคลองบางกอกใหญ่

ซึ่งถือเป็นที่ชุมนุมการเล่นกีฬา และเป็นสโมสรของพวกเขาฝรั่ง และคนไทยหัวสมัยใหม่ ส่วนหลักฐานอ้างอิงสำคัญที่แสดงว่าคนไทยเคยเล่นโครเกต คือ รูปถ่าย ร.5 ทรงเล่นโครเกตในวังโดยมีเหล่าข้าราชการยืนชมอยู่ใกล้ๆ และรูปหมู่เจ้าจอมฝ่ายกำลังเล่นโครเกตในสวนศิवालย์

“หลังจากที่ได้เสด็จขึ้นจากข้างหน้าแล้ว เจ้านาย คุณจอมเฝ้าได้ที่สวนเต่าอย่างสนิทสนมเป็นกันเอง มีการทรงกีฬาประเภทต่างๆ มีโครเกตเป็นพื้น เสร็จแล้วก็ผลัดผ้าทรงลงทรงในสระที่สวนเต่าทุกพระองค์” (นวนิยายหน้า 204/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 14 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามนวนิยาย ผ่านบทบรรยายประกอบภาพที่ใช้เทคนิคการตัดต่อจากภาพยนตร์สารคดีแทรกไว้ในละคร เพื่อให้เห็นภาพเหตุการณ์การเล่นโครเกตชัดเจนขึ้น)

4.11.9 การเล่นไม้เท้า (นามธรรม-รูปธรรม)

การเล่นไม้เท้านิยมกันมากในสมัย ร.6 ส่วนใหญ่นิยมในหมู่ข้าราชการตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ไปจนถึงชั้นผู้น้อย ไม้เท้าที่นิยมจะต้องมีคุณลักษณะที่เป็นเงางามทำด้วยวัตถุมีราคา ตกแต่งประดับประดาให้สวยงามด้วยโลหะมีค่าต่างๆ เพื่อประกวดประชันกันว่าของใคร สวยหรือดีกว่ากัน และที่สำคัญไม้เท้าจะเป็นวัตถุอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นฐานะของผู้ถือ เช่น ไม้เท้าแก้ว มีราคาแพงมาก ผู้ถือต้องเป็นบุคคลที่มีฐานะที่ร่ำรวย มีกำลังทรัพย์พอที่จะซื้อมาครอบครองได้

ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 41 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคำนิยมเรื่องไม้เท้าคงเดิมตามบทสนทนาและบทบรรยายซึ่งดัดแปลงให้เป็นบทสนทนาดามนวนิยาย และมีภาพแสดงประกอบให้เห็นถึงสีหน้า กิริยาท่าทางของตัวละครที่นิยมเล่นไม้เท้า คือ คุณเปรม

“ความสนใจอันแท้จริงของคุณเปรม ไปตกอยู่ที่ไม้เท้าที่ดี อันเป็นไม้เท้า ซึ่งกำลังเล่นกันชุกชุมในสมัยนั้น และซื้อขายกันด้วยราคาแพง คุณเปรมคลังไม้เท้าอยู่นาน เริ่มสะสมไม้เท้าต่างๆ เป็นอันมาก แต่ที่ตื่นเด่นที่สุด ประรณนาเป็นที่สุด ก็คือไม้เท้าแก้ว” (นวนิยายหน้า 704/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 41)

“คุณหลวงของฉันทก็เหมือนกันละแม่พลอย คลั่งไม้เท้าไปกับเขาด้วย เพราะหัดมีเพื่อนฝูงเขาให้ ไม่ต้องซื้อต้องหาอะไรหรอก แต่เดี๋ยวนี้กลายเป็นหมอไม้เท้าไปแล้ว ของใครไม่เงินเงา หรือไม่มีลวดลาย ก็ต้องซ่อมรักษาที่หลวงโอสถ ทั้งแช่น้ำมัน ทั้งขัด ่วนอยู่วันยังค่ำ ใครจะเจ็บใครจะตายที่ไหนไม่ต้องรู้เรื่องกันเลย” (นวนิยายหน้า 708/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 41)

“วิธีการเก็บรักษาไม้เท้าที่นิยมกัน จะมีความพิถีพิถันเช่นเดียวกับการซื้อหาไม้เท้า คือ ผู้นิยมเล่นมักมีการต่อสังกะสี เป็นหลอดขนาดใหญ่กว่าไม้เท้าแต่ละอันเล็กน้อย เอาน้ำมันใส่ในหลอดสังกะสีนั้นจนเต็ม แล้วก็เอาไม้เท้าลงไปแช่ทิ้งไว้ ทุกครั้งที่มีเวลาว่างอยู่กับบ้าน มักนิยมนำเอาไม้เท้าอันโน้นบ้างอันนี้บ้างขึ้นมาขัดด้วยน้ำ หรือ หนังกุ่มๆ ตั้งใจขัดไม้เท้าั้นด้วยความปราณีตบรรจง ไม่ยอมให้ใครแตะต้องเวลาขัด เมื่อขัดจนเป็นที่พอใจแล้วก็เอาลงแช่น้ำมันต่อไปอีก และในกรณีที่จะต้องออกงานสมาคม ก็มักจะนำไม้เท้าออกมาใช้ และเมื่อใช้เสร็จก็จะขัดให้ขึ้นเงาแล้ว แช่ลงในหลอดสังกะสีดังเดิม” (นวนิยายหน้า 403/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 41)

4.11.10 รดยนต์ (นามธรรม-รูปธรรม)

รดยนต์เข้ามาเมืองไทยครั้งแรกหลังจาก ร.5 เสด็จกลับจากประพาสยุโรปไม่นานนัก โดยขุนนางได้สั่งจากต่างประเทศนำเข้าถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว จากการที่พระองค์ทรงพอพระทัยในประสิทธิภาพ ความสะดวกรวดเร็วต่อการเดินทางจึงทรงสั่งซื้อเพิ่มให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ได้ใช้เป็นพาหนะเดินทาง ต่อมาความนิยมเรื่องรดยนต์ได้เกิดแพร่หลายในหมู่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ผู้มีฐานะในสังคม จึงทำให้มีการใช้รดยนต์แพร่หลายมากขึ้น และมีพัฒนาการทันสมัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

“คุณเปรมซื้อรดยนต์ตอนเดียว เครื่องทองเหลืองจุดไฟแก๊สที่ตะเกียงข้างหน้ามาคันหนึ่ง และข้างแบกมาจับ พลอยก็เห็นดีด้วย เพราะรดยนต์เป็นของใหม่ สะอาดสะอาด รวดเร็วกว่ารถม้า และทำให้พลอยได้มีหน้ามีตาไปด้วย” (นวนิยายหน้า 551/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 34 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยภาพ และปฏิกริยาของตัวละคร คือ พลอย และ คุณเปรม)

4.11.11 คำนิยมเรื่องการประจบสอพลอเจ้านาย ผู้มีอำนาจวาสนา บารมี (นามธรรม)

“ข่าพระวรกัญญาฯ เป็นข่าวดิ้นเด่นมาก บรรดาภรรยาข้าราชการที่มีโอกาสจะเข้าเฝ้าได้ เป็นต้องเข้าเฝ้าเกือบทุกวัน” (นวนิยายหน้า 645/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 35 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนาของตัวละครคือ คุณเปรม)

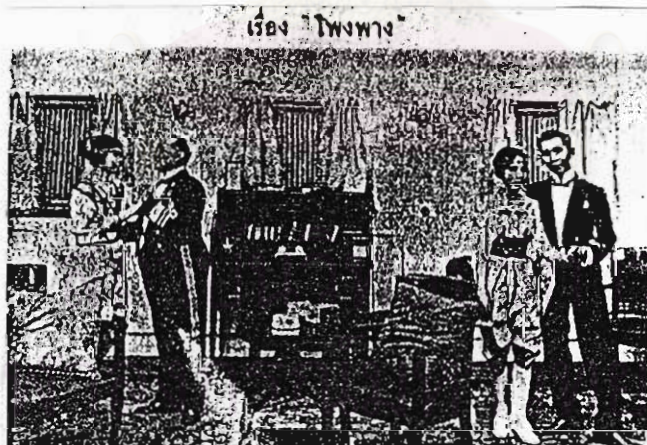
ค่านิยมเรื่องการประจบสอพลอเจ้านาย ผู้มีอำนาจวาสนา บารมี ปฏิบัติกันมานานแล้วในสังคมไทย พฤติกรรมดังกล่าวทำไปเพื่อหวังผลตอบแทนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการถูกโปรดปราน การหวังเลื่อนยศเลื่อนตำแหน่ง การหวังได้รับปูนบำเหน็จรางวัล การมีหน้ามีตาในแวดวงสังคมในกรณีได้รับความดีความชอบ โดยปกติกแล้ว ค่านิยมนี้จะถือปฏิบัติอย่างถาวรในตัวบุคคล เนื่องจากอำนาจวาสนา บารมีของบุคคลย่อมมีขึ้นลง เช่นเมื่อเจ้านายองค์เก่าหมดความสนา ก็จะปฏิบัติต่อเจ้านายองค์ใหม่เช่นที่เคยกระทำมาในลักษณะเดียวกัน

4.11.12 ค่านิยมเรื่อง การเล่นละครในสมัย ร.8 (นามธรรม-รูปธรรม)

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนใจกับศิลปการละครเป็นอย่างมากจนทำให้เหล่าข้าราชการตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ไปจนถึงชั้นผู้น้อยเกิดความนิยมในการฝึกหัดละครเพื่อให้ต้องพระราชนิชม และที่สำคัญพระองค์ทรงเป็นผู้ริเริ่มละครพูดสมัยใหม่ขึ้น จากเดิมซึ่งมีในสมัยรัชกาลที่ 5 ตัวละครจะเป็นผู้ชายล้วนไม่มีบท และตัวละครเจรจาตามใจไปตามเรื่อง แต่ในสมัย ร .6 มีการขับร้องในการแสดงละครด้วยบทกลอนที่แต่งไว้เดิม หรือแต่งขึ้นใหม่ได้ตอบกันไม่ใช่การเจรจาตามใจตัวละครเหมือนแผ่นดินก่อน เช่น ก่อนเล่นตรงเวทีมีฉาก มีการแต่งตัวตามบุคลิกของตัวละคร จุดที่น่าสนใจที่สุดของละครพูดสมัยใหม่ในสมัย ร.6 คือตัวละครในการเล่นละครพูด จะมีทั้งหญิง และชายเล่นปะปนกันได้ นอกจากนี้พระเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงละครพูดด้วยพระองค์เอง เช่น ทรงแสดงละครพูดเรื่องโพงพาง ร่วมกับพระวรกัญญาฯในที่สาธารณะให้พสกนิกรได้ชื่นชมบารมี สร้างความตกตะลึงให้แก่พสกนิกรที่เข้าชมอย่างมาก เนื่องจากโดยปกติกแล้วในหลวงจะทรงละครในเขตพระราชฐานเท่านั้น แต่การแสดงละครพูดเรื่องโพงพาง ได้จัดแสดงขึ้น ณ โรงละครหลวงในเขตพระราชวังพญาไท

“ความจริงพลอยก็ทราบมาก่อนแล้วว่า แผ่นดินนี้โปรดทรงละคร แต่ว่าตั้งแต่ผลัดแผ่นดินมาก็รู้ว่าทรงแต่ในที่รโหฐาน ในระหว่างหม่อมมหาดเล็ก การแสดงนั้นเป็นครั้งคราว เพื่อถวายสมเด็จพระพันปีหลวงทอดพระเนตรบ้าง หรือ เนื่องในงานอื่นเป็นการภายในบ้าง คนภายนอกไม่ได้มีโอกาสเข้าไปชม แต่ทำที่ได้ยินคราวนี้ จะทรงออกโรงให้คนภายนอกเข้าไปชมได้ และพลอยเคยได้ดูแต่ละครผู้หญิงที่ในวัง มีแต่ผู้หญิงล้วน พอถึงพระวรกัญญาฯ พลอยก็ต้องหยุดกลืนน้ำลาย ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่พลอยได้ยินว่าผู้หญิง และผู้ชายจะออกมาเล่นละครร่วมกัน และผู้หญิงที่จะเล่นนั้น คือ ผู้ที่ต่อไปจะเป็นมเหสี ซึ่งยิ่งคิดก็ยิ่งงง ความรู้สึกอึดอัดเหมือนกับจะหายใจไม่ออก” (นวนิยายหน้า 661/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 37 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนา และแสดงภาพปฏิกริยาท่าทาง สีหน้าผ่านตัวละคร คือ คุณเปรม และพลอย)

“พลอยนั่งรอคูดูนาน ในที่สุดไฟในโรงก็ดับลง คงสว่างอยู่แต่ไฟหน้าเวที ในไม่ช้านัก พระเจ้าอยู่หัวก็ปรากฏพระองค์บนเวทีในบทบาทพระเอกของเรื่อง พลอยใจหายวาบเมื่อแลเห็นพระองค์ ความเขยิบซึ่งติดอยู่ในนิสัยบังคับให้ย่อตัวลงในท่าหมอบทันที โดยเอาแขนพาดลงบนตัวทั้งที่ นั่งอยู่บนเก้าอี้ แต่แล้วพลอยก็รู้สึกตัวค่อยๆ เลื้อยมองคนอื่นๆ โดยรอบซึ่งนั่งทำชีวิตจริงเป็นปกติ พลอยจึงนั่งเป็นปกติบ้าง และพยายามจับตาดูละครต่อไป แต่พลอยไม่สามารถจะรวบรวมสมาธิให้อยู่ที่เรื่องราวของละครได้ คงมีตาอยู่เฉพาะแต่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว” (นวนิยายหน้า 653/ ละครโทรทัศน์ตอนที่ 37 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามที่ปรากฏตามบทบรรยายในนวนิยาย มีการนำเสนอเพียงฉากคุมเปรม และพลอยแต่งตัวเตรียมพร้อมไปดูละครที่หน้าบ้าน และมีการตัดภาพมาเป็นฉากที่ดูละครเสร็จแล้วยืนคุยกันอยู่หน้าโรงละคร แต่ไม่มีฉากการแสดงละครของพระเจ้าอยู่หัว และภาพแสดงปฏิกริยา สีหน้า ท่าทางของพลอยในขณะที่ดูละครปรากฏเลย เนื่องจากการจำลองฉากการแสดงละครต้องใช้ผู้แสดงจำนวนมาก และต้องมีการลงทุนสูงในการจำลองฉากเวที และอุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ และที่สำคัญ คือ การหาผู้แสดงมาเป็นตัวแทนพระเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องยาก เพราะขัดต่อความรู้สึกของคนไทยตามความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งสูงสุด)

ผู้แสดงละคร จากซ้ายขวา หม่อมเจ้าหญิงวิมลมาลี พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (หรือยุธกา) หม่อมเจ้าหญิงสิริกิติ์ลาวัณย์ และพระยาประทีปธัญญการ

4.11.18 คำนิยมเรื่องการกินก้วยเตี่ยว (นามธรรม-รูปธรรม)

ในสมัย ร.8 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ปราศรัยทางวิทยุเรื่อง “ทำไมจะต้องเป็นก้วยเตี่ยว?” เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2485 เพื่อชักชวนให้ประชาชนร่วมมือร่วมใจกันสร้างชาติ สร้างรายได้ให้เศรษฐกิจของชาติดีขึ้นในยามสงคราม และยังมีการปลุกกระดมในรูปของเพลงและการโฆษณาทางสถานีวิทยุต่างๆอย่างกรีกโครม ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลให้ค่านิยมเรื่องการกินก้วยเตี่ยวได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนทุกหน่วยงานเป็นอย่างดีในการรณรงค์ให้คนไทยหันมากินก้วยเตี่ยวและขายก้วยเตี่ยว และค่านิยมเรื่องการกินและการขายก้วยเตี่ยวก็ยังคงดำเนินสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในลักษณะที่ก้วยเตี่ยวได้กลายเป็นอาหารหลักชนิดหนึ่งของคนไทยไปโดยปริยาย

“หนูนี้ได้ยินแต่เสียงประกาศโฆษณาเรื่องก้วยเตี่ยวกันทางวิทยุออกแจ้วๆไปพิลึกละ”

“ทำไมต้องเรียกก้วยเตี่ยว ฉันไม่เห็นจะสลักสำคัญอะไรเลย” พลอยพูดอย่างงงๆ

“ที่แรกฉันก็ไม่เชื่อ นึกว่าหนูฉันได้ยินผิดด้วย แต่แล้วก็จริงเขาพูดกันถึงเรื่องคุณวิเศษต่างๆของก้วยเตี่ยวจนไม่รู้จะฟังอย่างไร เตี่ยวนี่ถึงกับว่าก้วยเตี่ยวขามเดี๋ยวนี้อาจแก้เศรษฐกิจของชาติได้...อ้อ! แล้วถ้าใส่หมวกอีกใบหนึ่ง กินก้วยเตี่ยวขามหนึ่งละก็จะเป็นมหาอำนาจได้เลย แม่พลอย”

“ฉันได้ยินเขาเล่ากันว่า ใครก็ไม่รู้เกิดนึกสนุก ทำก้วยเตี่ยวเรือไปเลี้ยงในทำเนียบระหว่างน้ำท่วม พอท่านมีบุญวาสนาทั้งหลายได้รับประทานก้วยเตี่ยวอร่อยกัน ท่านก็เห็นว่าก้วยเตี่ยวเป็นของดี เป็นของวิเศษ เลยคิดเรื่องนิยามก้วยเตี่ยวเป็นการใหญ่ ชักชวนให้ราษฎรกินก้วยเตี่ยวกันให้กลุ่มไปหมดแล้วว่าจะสนับสนุนให้คนไทยขายก้วยเตี่ยวเป็นการใหญ่ด้วย” (นวนิยายหน้า 1124/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 68 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมบทสนทนาตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือ พลอย และพ่อเพิ่ม)

“พิลึกแท้ๆ ทีเตี่ยว คุณเสวีเขานึกอย่างไรขึ้นมาถึงจะลุกขึ้นขายก้วยเตี่ยว” พลอยถาม

“คุณแม่บางทีจะยังไม่รู้” ตาอันตอบแทนน้องสาว

“เตี่ยวนี่เขาสั่งให้ราชการขายก้วยเตี่ยวทุกกรมกองเป็นการสนับสนุนนโยบายรัฐบาล”(นวนิยายหน้า 1124-1125/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 68 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมบทสนทนาตามนวนิยายผ่านตัวละครต่างๆ คือ ประไพ อัน พลอย)

4.11.14 คำนิยมเรื่องการใส่หมวก (นามธรรม-รูปธรรม)

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) คนไทยรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตอย่างมาก เนื่องจากการติดต่อกับต่างประเทศอย่างกว้างขวางทำให้การซึมซับเอาวัฒนธรรมตะวันตกทั้งในเรื่องการวางตัว การแต่งกาย เครื่องใช้ต่างๆ ถูกนำเข้ามาจากต่างประเทศ หรือทำเลียนแบบของต่างประเทศได้รับความนิยมของคนไทยทั้งในกลุ่มระดับสังคมชั้นสูง เช่นระดับเจ้านาย ข้าราชการชั้นสูง ผู้มั่งคั่ง ลูกผู้ดีมีสกุล และชาวบ้านสามัญชนทั่วไป

เมื่อคำว่า “วัฒนธรรม” ถูกนำมาใช้กล่าวขานในความหมายที่ว่า การประพฤติ ปฏิบัติคนให้เทียบเท่าเทียมใกล้เคียงกับประเทศมหาอำนาจมิให้ถูกดูแคลน และพัฒนาคนให้เป็นไปอย่างคนในประเทศเจริญแล้ว ตามรัฐนิยมในสมัยนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูล สงคราม ได้ส่งผลให้เกิดค่านิยมเรื่องการใส่หมวกซึ่งเป็นการนิยมอย่างหนึ่งที่คนไทยปฏิบัติตามวัฒนธรรมตะวันตก เมื่อเกิดความนิยมขึ้นก็ต้องมีการประกวดประชัน รูปร่าง ความสวยงาม อีหื้อ และราคาของหมวกตามไปด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นสูง เมื่อมีโอกาสพบปะสนทนากันก็จะนำเรื่องหมวกมาเป็นหัวข้อสนทนากันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพื่อเปรียบเทียบกันว่าของใครดีกว่ากัน เมื่อเกิดความนิยมหมวกอย่างแพร่หลายก็เป็นผลดีต่อพ่อค้าที่ดำเนินกิจการด้านเครื่องแต่งกาย ก่อให้เกิดรายได้ทั้งดงาม ในขณะเดียวกัน ตามร้านค้าต่างๆ ก็พากันโฆษณาสนับสนุนการขายหมวกอย่างครึกโครม เพื่อจูงใจให้ผู้ที่มีนิยมเกิดความสนใจ และซื้อสินค้าของตน และที่สำคัญ คือ หน่วยงานรัฐบาลมีบทบาท และมีส่วนร่วมในการสนับสนุนชักจูงคนให้หันมานิยมใส่หมวกเป็นอย่างมากถึงขนาดมีคำขวัญที่ว่า “มาล่านำไทยไปสู่มหาอำนาจ” ทำให้มีผลต่อการซึมซับค่านิยมในการใส่หมวกเพื่อแสดงว่าตนเป็นคนมีวัฒนธรรมในโลกสมัยใหม่ ตลอดจนแสดงถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ให้ปรากฏแก่สายตาคนในสังคม

พ่อเพิ่มบอกพลอยว่า “ฉันได้ยินเขาบอกว่า ถ้าเรามีวัฒนธรรมอะไรนี้ เราจะเป็นมหาอำนาจเทียบเท่าเทียมใกล้เคียงกับมหามิตรของเราได้ เขาไม่ได้สั่งให้ใส่แต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงก็ต้องใส่หมวกด้วย” (นวนิยายหน้า 1107/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 65 คงเดิมตามบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ พ่อเพิ่ม และพลอย)

“ตั้งแต่นั้นต่อมา เรื่องหมวกก็กลายเป็นเรื่องใหญ่ ทุกคนต่างพูดกันแต่เรื่องหมวก ผู้หญิงสาวาก็ไปนั่งคุยกันเรื่องหมวกทรงต่างๆว่าทรงไหนจะงาม ทรงไหนจะทันสมัย คนที่ไม่ชอบใส่หมวกก็คุยกันเรื่องความรำคาญของคนที่จะต้องใส่หมวก ร้านรวงต่างๆ พวกกันโฆษณาขายหมวกเป็นการครีโกรม และทางราชการเองก็พูดถึงแต่เรื่องหมวกทางวิทยุ ซึ่ให้เห็นว่าหมวกนั้นเป็นของสำคัญยิ่งขนาดมาดำนำไทยไปสู่มหาอำนาจ” พลอยได้ฟังแล้วก็ได้แต่สะท่อนถอนใจ (นวนิยายหน้า 1109/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 65 มีการดัดแปลงบทบรรยายในนวนิยายมาเป็นบทสนทนาในละครผ่านตัวละคร คือ พ่อเพิ่ม และ พลอย)

4.11.15 ค่านิยมเรื่องการดูฐานะชาติตระกูล

“ผมขอพูดตรงๆดีกว่า” ตาอันบอก “สมใจเป็นลูกกำพร้า เกิดมาก็ยากจนไม่มีสกุลรุนชาติไม่เคยสมาคมในที่สูง ไม่เคยเล่าเรียนศึกษาอะไรทั้งสิ้น ไหนๆก็จะพูดกันแล้วผมพูดไม่อายหรือว่าเมื่อได้เข้ามาแต่แรกไม่เคยคิดจะเลี้ยงเป็นลูกเมียจริงจ้งเลย เพราะรู้ว่าความเป็นอยู่คนละอย่าง และสมเขาก็ก็รู้เช่นเดียวกัน ไม่เคยเรียกร้องอะไร ผมเช่าบ้านให้อยู่ ไปมาหาสู่บ้างเป็นครั้งคราว แต่อยู่มาสมใจมีลูก ผมจึงพาเขาไปจดทะเบียนเป็นเมียเสียๆไม่บอกให้ใครรู้ เพื่อเด็กที่เป็นลูกผม ในใจจริงผมคิดเลี้ยงดูเขาต่อไปในฐานะเช่นนี้ ที่จะให้รับมาไว้ที่บ้านเลี้ยงดูออกหน้าออกตานั้นผมไม่เห็นด้วย” (นวนิยายหน้า 1151-1152/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 64 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเชิงเดิมตามนวนิยายผ่านบทสนทนา และภาพแสดงปฏิกิริยาท่าทางของตาอันในขณะที่พูดถึงเรื่องสมใจกับพลอย)

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ค่านิยมในเรื่องการดูฐานะชาติตระกูลของบุคคลนับเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของคนไทยไม่เสื่อมคลาย ดังเช่นในกรณี การแต่งงานของลูกผู้ดีมีสกุล ลูกผู้มีฐานะเศรษฐกิจดี ส่วนใหญ่มักใช้ค่านิยมดังกล่าว ในการคัดเลือก หรือ ตัดสินใจ ด้วยการดูพื้นแพชาติตระกูล ฐานะความเป็นอยู่ในสังคม ว่าอยู่ในระดับเดียวกันหรือไม่ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเกียรติ หน้าตาแกว่งศ์ตระกูล มิให้ถูกครหานินทา จากวงสังคม หรือในกรณีสายตาเพื่อนฝูง มักเห็นค่านิยมดังกล่าวได้ชัด ในกลุ่มคนชั้นสูงที่มักเลือกคบคนที่อยู่ในฐานะ ครอบครัวยุ่ระดับเดียวกับตน และจะไม่ยอมรับ

5. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อต่างๆ ในสังคมไทย

ระบบความเชื่อเป็นนามธรรม ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศาสนา และพิธีกรรมอยู่ตลอดเวลา โดยเป็นวัฒนธรรมส่วนที่ช่วยตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์มีความสบายใจ และมีความมั่นคงทางจิตใจ ในภาวะที่ต้องเสี่ยงหรือมีความไม่แน่ใจในชีวิต นอกจากนี้ ระบบความเชื่อยังมีบทบาทในการสร้างโลกทัศน์ วางกรอบความคิดเกี่ยวกับสถานะของมนุษย์และระเบียบสังคม ควบคุมพฤติกรรมสังคม และมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด โดยทั่วไปแล้วความเชื่อในสังคมไทยมักเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีสงฆ์ เทวดา ไสยศาสตร์ ลางสังหรณ์ และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น การเวียนว่ายตายเกิด (ชาติภพ) บุญกรรม การบนบานศาลกล่าว การอุทิศส่วนกุศล เครื่องรางของขลัง การทำพิธีกรรมตามความเชื่อ ฯลฯ

จากการสำรวจวัฒนธรรมเรื่องความเชื่อต่างๆ ในสังคมไทยจากสื่อนวนิยาย และสื่อละครโทรทัศน์เรื่อง “สี่แผ่นดิน” สามารถสรุปประเด็นความเชื่อถือต่างๆ ที่ปรากฏในเนื้อหาได้ดังนี้

5.1 ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูตผี วิญญาณ ชาติภพ (นามธรรม)

ผีเป็นปรากฏการณ์หนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย หรือเป็นกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับชุมชน คนกับธรรมชาติ ผีคือ จิต (Spirit) ของจักรวาลและสังคมครอบคลุมมิติต่างๆ แห่งชีวิต อำนาจผีมีบทบาทอย่างมากต่ออารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์คนไทยนับถือผีก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาในเมืองไทย คนไทยทั้งในชนบทและในเมืองต่างถือว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่เหนือผีทั้งหลาย ไม่ว่าจะโดยอำนาจบารมีหรือความดี ในความเชื่อของคนไทยในปัจจุบันได้จำแนกผีเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ผีดี เช่น เทวดา เทพ เทพารักษ์ นางไม้ พระภูมิ เจ้าที่ ส่วนผีร้าย คือ ผีอื่นๆ เช่น วิญญาณคนตาย เปรด ภูตพรายต่างๆ ที่ยังไม่ได้ไปผุดไปเกิด (สุวรรณมา สดาอนันท์, 2539 : 78)

“พลอยเคยรู้สึกกลัวห้องนี้เป็นพิเศษ เพราะเป็นห้องที่ปิดไว้เงียบ ปีหนึ่งจะเปิดครั้งเดียวเวลาเจ้าคุณพ่อทำบุญ และในเวลาที่เปิด พลอยเคยเห็นโกศอัฐิตั้งอยู่บนผ้าห่มเป็นแถว พลอยเคยถูกเรียกตัวให้เข้าไปจุดธูปเทียนกราบเจ้าคุณปู่ คุณย่า และเจ้าคุณชวด อีกหลายคน ตั้งแต่นั้นมา ก็ให้เกรงกลัวห้องนั้นเป็นพิเศษ (นวนิยายหน้า 21/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1)

เป็นความเชื่อในเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้ว กลัวจะมาปรากฏตัวให้เห็น จึงทำให้พลอยเกิดความกลัว ประกอบกับบรรยากาศในห้องมีความเงียบมาก จึงทำให้เกิดความรู้สึกวังเวง และกลัวเพิ่มมากขึ้น แต่ในละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 ไม่มีการกล่าวถึงฉากห้องพระ จึงทำให้ไม่มีการถ่ายทอดด้วยภาพ และเสียงผ่านตัวละคร คือ พลอย

“พลอยกลัวผีไหม?” ซ้อยถามขึ้นมาเฉย

พลอยได้ยื่นซ้อยถามดังนั้นก็ขมขื่นอยู่ เพราะบรรยากาศมืดครึ้มวังเวง ทำให้พลอยใจไม่ดี เสียแล้วแต่แรก

“ที่ต้นจันทน์นอกตำหนักนี้แหละ ผิดู” ซ้อยพูดต่อไปโดยไม่รอให้พลอยตอบ (นวนิยายหน้า 60/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4)

เป็นความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ ที่สามารถปรากฏตัว ให้เห็นได้เมื่อตายไปแล้วและยังไม่ไป ผุดไปเกิด จึงเกิดความกลัวกับคนซึ่งอยู่คนละภพกับผี ความเชื่อดังกล่าวถูกถ่ายทอดในละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 ด้วยการนำเสนอผ่านบทสนทนาของซ้อยที่เล่าให้พลอย ฟิศ ผาดพัง

ส่วนความเชื่อในเรื่องชาติภพเป็นคติความเชื่อที่แสดงถึงความต่อเนื่องระหว่างชีวิตหลายชีวิตของคนๆเดียวในแง่กาลเวลาสามช่วงเวลา คือ อดีตเป็นภาวะที่เกิดในชาติก่อน ปัจจุบัน เป็นภาวะที่กำลังประสบอยู่ และอนาคตเป็นภาวะที่อาจเป็นไปได้ในอนาคตหรือชาติหน้า (สุวรรณา สดา อานันท์ ,2537 : 30-31)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับชาติภพคงเดิมตามนวนิยายทั้งหมดด้วยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครดังนี้

“อันชาตินี้พี่คิดผิดไปแล้ว”

“ขอบอกแล้วกลอยสวาสต์ในชาติใหม่” (นวนิยายหน้า 301/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18)

พลอยปรารภขึ้นว่า “ในโลกเราเนี่ย คนดีๆจะต้องตายไปก่อน หรือว่าเป็นกรรมอันใดของแม่ แต่ชาติปางก่อน ที่ได้สร้างสมไว้ ทำให้แม่ต้องเสียของรักอยู่ร่ำไป รักสิ่งใดสิ่งนั้นก็ไม่มีชิ้น รักใครคนนั้นก็ต้องมีอันเป็นจากไป ไม่มีวันกลับ” (นวนิยายหน้า 1231/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 79)

ประไพพุดกับพลอยว่า “ไทเกิดมาชาติหนึ่ง ถึงจะเป็นผู้หญิงก็มีชีวิตของตัวเอง แต่งงานก็อยากมีความสุข ถ้าอยู่กันไปไม่มีสุข ก็เลิกกันเสียดีกว่า จะอยู่ทรมานน้ำใจกันไปทำไม” (นวนิยายหน้า 1073/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 69)

5.2 ความเชื่อเรื่องดวงบอกเหตุ (นามธรรม)

ดวงบอกเหตุเป็นเหตุที่เกิดขึ้น และดวงสังหารเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้น ก่อนที่จะมีเหตุการณ์ดี หรือเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นแก่ตัวเราเองหรือคนอื่น ดวงบอกเหตุจะมีหลายแบบ เช่น ดวงบอกเหตุจากความฝัน ดวงบอกเหตุจากอาการของสัตว์ ดวงบอกเหตุโดยมีปฏิกิริยาจากส่วนต่างๆของร่างกาย ดวงบอกเหตุจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ดาวหาง หมอก ดินฟ้า อากาศแปรปรวน ดวงบอกเหตุจากคำพูดของบุคคล ส่วนดวงสังหารก็จะเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของบุคคลอันคิดปกติไปจากเดิม

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดวงคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านการแสดงของตัวละครต่างๆ ตัวอย่างเช่น

ดวงบอกเหตุจากความฝัน

คุณเชยเล่าให้พลอยฟังว่า “ก่อนที่ท่านจะรู้ว่า แม่พลอยตั้งท้อง ท่านฝันว่าท่านนั่งอยู่ที่บ้าน เห็นดาวอะไรก็ไม่รู้ดวงใหญ่มีรัศมีถูกโพลนเหมือนผีพุ่งไต้ แล่นผ่านท้องฟ้า จากบ้านข้ามมาฟากข้างนี้ พอท่านตกใจตื่นก็พอดีโกสุง พอท่านแก่ฝันให้ฉันฟังท่านก็ทำนายของท่านเสร็จว่า เห็นจะได้หลานตาเป็นผู้ชาย” (นวนิยายหน้า 1001/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 28)

ดวงบอกเหตุจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ

“เห็นดาวหางบนท้องฟ้า ถือว่าเป็นดวงไม่ดี โฉมมาให้เห็นครั้งใด ผู้ใหญ่ท่านจึงว่าจะต้องมีเรื่อง” พลอยพูดกับคุณเปรม (นวนิยายหน้า 815/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31)

“หลังจากสวรรคต ท้องฟ้าดูมืดครึ้มลง และทุกอย่างก็มืดครึ้มไปด้วย เสียงลมพัด เสียงกร้อง และเสียงน้ำไหลหน้าบ้าน ฟังดูเหมือนเสียงคนร้องไห้” (นวนิยายหน้า 1261/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 32 แสดงด้วยภาพท้องฟ้ามืดครึ้มเท่านั้นด้วยการใช้เทคนิคแสงช่วย)

ดวงบอกเหตุจากคำพูด

“ตาอืดเข้ามาลาแล้วออกไปจากบ้านไป พร้อมกับพูดพลอบใจอีกประโยคหนึ่งว่า “คราวหน้าถ้าถูกจับแล้วจะมาอยู่เลย ไม่มาตาแม่ให้ต้องใจหายอีก บางทีคราวนี้ก็จะเป็นการฉาครั้งสุดท้าย เพราะคราวหน้าจะไม่มีการฉาอีกต่อไป” (นวนิยายหน้า 1140/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 70)

ความเชื่อเรื่องดวงสังหาร

“แม่พลอยฉันเกิดสังหารในใจอย่างไรชอบกล” พ่อเพิ่มพูด

“ทำไมคุณหลวง? “พลอยถามอย่างไม่ค่อยสนใจนัก

“ฉันคิดว่าวันนี้คงเป็นหนสุดท้ายในชีวิตฉันที่ได้เฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัว”

“คุณหลวงทำไมพูดอย่างนั้นเล่า” พลอยรีบพูดสอดขึ้นทันที ท่านเสด็จไปไม่นานนักก็จะเสด็จฯกลับ ตัวคุณหลวงเองก็ยังแข็งแรง ทำไมพูดเป็นดวงอย่างนั้น (นวนิยายหน้า 902/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 54)

“พอตาฉันลงจากเรือนไปแล้ว พลอยก็ห็นึกสังหารในใจว่า บางทีจะไม่ได้พบกับตาฉันอีกนาน แต่ก็พยายามผลักความรู้สึกนั้นไปให้พ้นตัว เหมือนกับว่าเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา” (นวนิยายหน้า 875/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 50)

การมองเหตุการณ์เหล่านี้เป็นดวงบอกเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ หรือไกล ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของคนไทยที่ให้ความหมายทางสัญลักษณ์แก่ปรากฏการณ์ต่างๆ กล่าวคือ โลกทัศน์ของเรามีได้ทำให้เรารับรู้สิ่งต่างๆที่ผ่านเข้ามาถึงสัมผัสความรู้สึกของเรา แต่ยังให้ความหมายทางสัญลักษณ์แก่ปรากฏการณ์นั้นๆคือ สื่อสารอะไรบางอย่างให้เรารับรู้ ในลักษณะการบอกอนาคต

5.3 ความเชื่อเรื่องบุญวาสนา บารมี โชคชะตา (นามธรรม)

คำว่า “บุญ” ในภาษาไทย มีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า “กรรม” โดยปกติแล้วคำว่า “บุญ” มักมากู่กับคำว่า “วาสนา” หรือ “บารมี” ดังที่พูดกันว่า “บุญวาสนา” “บุญบารมี”

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาความเชื่อเรื่องบุญวาสนา บารมี โชคชะตา ด้วยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครคงเดิมเนื้อหาตามนวนิยายทั้งหมด ดังตัวอย่างเช่น

“พ่อเพิ่มนึกเลยเถิดไปว่า คนที่มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ ในขณะที่นั้นหลายคนก็พ่อเพิ่มไปขอไม่ถูกนิสัยนั้น จะต้องมียันเป็นไปต่างๆ เมื่อเสร็จสงครามแล้ว (นวนิยายหน้า 1163/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 77)

ช้อยพูดกับพลอยว่า “เมื่อแม่พลอยยังเด็กจนโตเป็นสาว หน้าตาที่ดี เจ้านายก็ไปครปรานใครๆก็รักจนมีชื่อเสียงโด่งดังว่าเป็นคนสวย คนดี พ่อจะมีเรือนแม่พลอยก็ได้หัวเศรษฐีแล้วก็มีบุญ ได้เป็นถึงพระน้า พระยา เป็นใหญ่เป็นโตถึงสองแผ่นดิน พ่อถึงแผ่นดินนี้ ก็มาดีที่ถูก” (นวนิยายหน้า 862/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 59)

คำว่า “วาสนา” มีความหมายเดียวกับคำว่าบุญ ดังที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้คำนิยามความหมายไว้ว่า “กุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ” แต่ความหมายดั้งเดิมของคำว่า “วาสนา” ที่ใช้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่เหลือติดมากับจิต หรือรอยประทับมาแต่อดีต เป็นบุญกุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ

พลอยปรารภกับคุณเปรมว่า “ฉันไม่ชอบคนหัวประจบ เมื่อไม่ชอบแล้วก็ไม่อยากทำเอง คนที่วิ่งเข้าประจบผู้มีบุญวาสนานั้น ฉันเคยเจอมาหนักต่อนักแล้ว ” (นวนิยายหน้า 646/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 37)

พ่อเพิ่มเล่าให้พลอยฟังว่า “ใครก็ไม่รู้เกิดนึกสนุกทำก๊วยเดี่ยวเรือไปเลี้ยงในท่าเนียบระหว่างน้ำท่วมอย่างไรล่ะ พ่อท่านผู้มีบุญวาสนาท่านได้รับประทานก๊วยเดี่ยวอร่อยกันเข้า ท่านก็เห็นว่าก๊วยเดี่ยวเป็นของดี เป็นของวิเศษ เลยเกิดเรื่องนิยมนก๊วยเดี่ยวกันเป็นการใหญ่ (นวนิยายหน้า 1124/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 73)

ส่วนความเชื่อเรื่องโชคชะตาก็มีนัยบ่งถึงสภาวะที่ผู้พูดประสบกับเหตุการณ์หนึ่งๆ โดยมีได้คาดหมาย และอยู่นอกเหนืออำนาจการควบคุม และการกำหนด รวมทั้งยังเป็นเรื่องที่บุคคลมีอาจสร้างขึ้นเองหรือห้ามมิให้เกิดแก่ตนเองได้

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเรื่องโชคชะตาองคิมตามนวนิยายด้วยการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครต่างๆ ตัวอย่างเช่น

“คุณชายเป็นลูกพระนำพระยา เคยอยู่บ้านใหญ่โตมีข้าทาสบริวารมาก จะทำอะไรไปไหนก็ไปอย่างลูกผู้มีบรรดาศักดิ์ แต่ต้องกั๊กเผชิญความลำบากต่างๆเมื่อนี้ออกจากบ้านมา ต้องบดขยาดอยู่ห้องแถว หาเงินเลี้ยงปากท้องไปวันหนึ่งๆ แต่กาลเวลาและเหตุการณ์ กั๊กฐานะของพลอยให้เปลี่ยนไป หลังจากแต่งงานกับคุณแปรม มีตึกใหญ่โตมาก เงินทองทรัพย์สินมั่งคั่ง มีสามีเป็นคุณพระ มีอนาคตที่ดี” (นวนิยายหน้า 555/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 34)

“คนเราจะดีจะชั่วอยู่ที่บุญที่กรรมของตนเองมากกว่าอย่างอื่น และโชคชะตาของคนอยู่เหนือความพยายามที่จะแก้ไขได้” (นวนิยายหน้า 596/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 35)

“พลอยเคยเห็นแต่เมื่อยังเป็นเด็กว่า คุณอ๋นเคยนั่งอยู่ในกองสมบัติหีบเหล็กและตู้ที่เรียงรายอยู่รอบตัวนั้นเต็มไปด้วยของมีค่า แต่เมื่อคุณอ๋นเข้ามาอยู่ด้วยนั้น มีเพียงที่นอนหมอนมุ้ง และหีบใส่ของไม่กี่ใบ” (นวนิยายหน้า 664/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 37)

5.4 ความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต เรื่องคู่ครอง (นามธรรม)

พรหมลิขิตเป็นโลกทัศน์แบบชะตากรรมนิยม(Fatalism)ซึ่งบ่งบอกการมองเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นกับชีวิตว่าถูกพระพรหมกำหนดมาแล้วอย่างตายตัวในลักษณะที่ว่า “อะไรจะเกิดมันก็ต้องเกิด ไม่มีใครหรืออะไรสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยปกติแล้ว คำว่า “พรหมลิขิต” มักใช้กับเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปอย่างมาก (เสฐียร โกเศศ, 2511 : 1184)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับพรหมลิขิต คู่ครององคิมตามนวนิยายโดยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

“เคยคิดไว้ว่าจะอยู่เป็นคู่ชู้

ไม่เป็นอื่นร่วมรักสมัครสมาน

แต่เวรกรรมที่ได้ทำมาบันดาล

ต้องแหลกลาญ แค้นวอดชาติทั้งชาติไป” (นวนิยายหน้า301/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18)

“เขาเด็กของเขาถูกแล้ว แม่พลอย “คุณอุ้นพูดอย่างปลื้มต่อไป” พอฉันเห็นตัวผู้ชายเขาที่แรก ฉันก็นึกในใจทีเดียวว่า อยากได้คนคนนี้ไว้เป็นเขย ฉันเห็นชอบกับแม่ประไพแท้ๆทีเดียว (นวนิยายหน้า 977/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 64)

5.5 ความเชื่อเรื่องขวัญ (นามธรรม)

ขวัญเป็นมรดกทางความเชื่อของคนไทยที่สืบทอดกันมาช้านานแล้วว่ามนุษย์มีส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วนคือ ส่วนที่มีตัวตน และส่วนที่ไม่มีตัวตน เรียกว่า “ขวัญ” ซึ่งอยู่ในส่วนของร่างกาย โดยปกติแล้ว ขวัญของคนๆหนึ่ง มีเพียงขวัญเดียว และขวัญเป็นเรื่องของคนที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น คำว่า ขวัญมีความหมายแตกต่างกันไปตามลักษณะของผู้ใช้ เช่น การทำพิธีเรียกขวัญ ผูกขวัญ เพื่อความอยู่ดี มีสุขเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญ หรือตีความหมายขวัญ หมายถึง อารมณ์ และความรู้สึกด้านจิตใจในความหมายว่า “กำลังใจ” การตีความหมายของขวัญในลักษณะนี้มักจะเป็นการกล่าวชมเชย สรรเสริญยินดีขอการให้รางวัล เป็นเงิน ของมีค่า สิ่งของต่างๆ เพื่อเป็นค่าตอบแทนในความดีงาม และสร้างกำลังใจให้ทำความดีต่อไป หรือ เพื่อเป็นสิ่งทดแทนหรือปลอบใจต่อการสูญเสียสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาความเชื่อเรื่องขวัญคงเดิมตามนวนิยายโดยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

“เมื่อเสร็จงานแล้ว เจ้าคุณพ่อ เรียกพลอยเข้าไปใกล้ๆ ส่งหีบให้ใบหนึ่ง แล้วพูดว่า

“นี่แม่พลอย พ่อทำขวัญเจ้า ในงานโกนจุก เปิดออกลูซี่ ถูกในไหม ? (นวนิยายหน้า 150/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9)

“เสด็จทรงเปิดคลังและหีบอยู่หลายใบ ในที่สุดทรงหยิบสายสร้อยทองสามสีเล็กๆ สายหนึ่ง มีัญญาแจเล็กฝังทับทิมแว่นไว้ เสด็จทรงเอาสายสร้อยใส่ข้อมือประทานแล้วรับสั่งว่า “เฮ้ ! ข้าให้พลอย เป็นค่าจ้างให้เอ็งร้องไห้ ถ้าเจ้าไม่เลิกขึ้นร้องต่อไป ประเดี๋ยวนางพวกเหล่านี้ก็คึดจริดบิบน้ำตา ร้องกันหมด” (นวนิยายหน้า 94/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4)

5.6 ความเชื่อเรื่องบาปกรรม กฎแห่งกรรม (นามธรรม)

กรรมเป็นการกระทำที่ส่งผลร้ายมาซึ่งปัจจุบัน หรือจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต เช่น กรรมเวร ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาความเชื่อเรื่องบาปกรรม กฎแห่งกรรมคงเดิมตามนวนิยายโดยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

“ซ้อยเข็ดน้ำตาแห้งแล้ว แต่บ่นไบหน้ายังมีรอยโศกติดอยู่ ซ้อยหีบหมากกินแล้วพูดขึ้นว่า

“ฉันนี่เกิดมากับเขาชาติหนึ่งมีกรรมเสียแล้ว พลอยเหยียอยู่กับคนแก่ มาจนกลายเป็นคนแก่เสียเอง” (นวนิยายหน้า 601/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31)

“คุณเขยคลานเข้าไปกราบที่เท้าคุณอ๋น แล้วก็พูดว่า “อฉันขอขมาคุณที่เสียเกิด ถ้าหากว่าได้คำสั่งใดให้คุณที่ต้องผัดผ่อนหมองใจ ก็ขอให้ได้อโหสิให้แก่อฉันด้วย คุณที่จะดำว่อย่างไร อฉันก็ยอมทุกอย่าง ขอแต่ให้อโหสิแก่อฉันเสียที จะได้ไม่เป็นเวรกรรมกันต่อไป (นวนิยายหน้า 667/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 39)

“เมื่อเขาเห็นผิดเป็นชอบ คุณแม่ก็ควรจะต้องตัดใจเสียให้ขาด กรรมของใครก็ต้องตกแก่คนนั้นเราจะไปทำอะไรได้ (นวนิยายหน้า 881/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 57)

“พลอยรู้สึกตัวว่า ต่อไปนี่ ชีวิตของตนจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น สุดแล้วแต่ที่น้องหรือลูกเต้าที่เป็นผู้ชาย ถ้าพลาดจากนั้นก็ สุดแล้วแต่บุญกรรมจะบันดาลให้เป็นไป” (นวนิยายหน้า 1093/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 68)

ส่วนคำว่า “กฎแห่งกรรม” ในความเชื่อของคนไทยสามารถตีความหมายในลักษณะที่ว่า เมื่อบุคคลหนึ่งทำบาปกรรมอะไรไม่ว่าจะชาตินี้หรือชาติหน้า กรรมที่ได้กระทำเอาไว้ นั้นจะย้อนกลับมาสู่บุคคลนั้นๆ เรียก “การรับผลกรรม”

ตาฮ้อดหนูนตักพลอยแล้วพูดว่า “ทูนหัวของลูก ถ้ารักลูกแล้วอย่าเพิ่งออกปากขอเลย แม่ ออกปากขอลูกก็จำต้องให้เพราะถ้าไม่ให้ ก็จะเป็นกรรมติดตัวไป” (นวนิยายหน้า 1136/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 71)

“แม่เชื่อในบุญกรรมมากกว่าอะไรทั้งหมด เชื่อว่าถ้าเราทำดีด้วยความสุจริต ผลที่ตอบสนองนั้นก็จะต้องเป็นผลดี” (นวนิยายหน้า 1128/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 71)

“พ่อเพิ่มพูดกับอ้นว่า” ลงว่าในโลกนี้มีบุญมีกรรม คนที่ใจดำบาป ถึงคนไม่เห็นผีดวงเทวดาก็เห็น คอยดูไปเกิดตาอ้น อีกหน่อย มันจะต้องนำตาเซ็ดหัวเข้า” (นวนิยายหน้า 1243/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 80)

5.7 ความเชื่อเรื่องดวง และการดูหมอล (นามธรรม)

“ดวง” คือ กำบังซึ่งสาเหตุโดยชี้ไปยังผู้เป็นเจ้าของดวงนั้นซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับความสามารถ หรือเป็นเหตุการณ์ที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นดวงจึงเป็นสิ่งที่มากำหนดวิถีชีวิตของคนแต่ละคน คนไทยมักใช้คำว่า ดวงคู่กับชะตา ซึ่งหมายถึง เวลาเกิดของบุคคลนั้นๆซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการกำหนดชีวิตคนแต่ละคนให้แตกต่างกัน ดังสามารถกล่าวได้ว่าชีวิตของมนุษย์แต่ละคนถูกกำหนดมาแล้วตั้งแต่วินาทีที่เกิด ความเชื่อเรื่องดวงชะตาเป็นการผสมผสานระหว่างมโนทัศน์แบบความเป็นไปของชีวิตตามหลักโหราศาสตร์ และมโนทัศน์บางส่วนของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณในทุกๆชนชั้น

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาความเชื่อเรื่องดวง และการดูหมอลคงเดิมตามนวนิยายโดยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

“คำทำนายเก่าๆ เกี่ยวกับโชคชะตาบ้านเมืองตามคำทำนายของพระพุทธยอดฟ้า ผู้เป็นปฐมวงศ์ของราชวงศ์ ที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เนื้อความนั้น ก็เล่ากันว่าตั้งแต่สร้างกรุงนั้นจะมีพระมหากษัตริย์เสวยราชต่อเนื่องกันมาจนนับได้ 150 ปี เมื่อครบแล้วก็สิ้นพระราชอำนาจ (นวนิยายหน้า 829/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 57)

“พอลงมาจากเรือนคุณนุ้ย ตาอ้นเริ่มจับตาอ้นเรื่องหมอลู ตาอ้นเริ่มหน้าเสียนพลอยรู้สึกสงสารต้องบอกว่าย่าไปถือคำพูดเหล่านั้น ว่าเป็นความจริง เพราะหมอลูนั้นตามปกติก็ดูผิดๆ คนเราจะดีจะชั่วอยู่ที่บุญที่กรรมของตนเองมากกว่าอย่างอื่น” (นวนิยายหน้า 594/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 34)

5.8 ความเชื่อเรื่องการบนบานศาลกล่าว การสะเดาะเคราะห์ การแก้เคล็ด เครื่องรางของขลัง การอุทิศส่วนกุศล (นามธรรม)

การสะเดาะเคราะห์ และการแก้เคล็ด ถือเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นกับการดำเนินชีวิตตามแบบคนไทยมานานแล้ว ความเชื่อดังกล่าวเป็นการไล่โชคร้าย หรือสิ่งไม่ดีออกไปด้วยมนต์คาถา เพื่อให้เกิดการแก้ไข หรือบรรเทาเหตุร้ายต่างๆ ให้ลดน้อยลง หรือหมดไป โดยปกติแล้วเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์กับทุกสิ่งซึ่งมิได้มีแต่เพียงวัตถุสารเท่านั้น แต่รวมไปถึงอำนาจนามธรรม เช่น การถือฤกษ์ยามของไทย (ฤกษ์แต่งงาน ฤกษ์ทำบุญ ฤกษ์ปูที่นอนในพิธีแต่งงาน) เพื่อให้เกิดมงคล หรือนำโชคลาภสิ่งดีต่างๆ มาให้ ข้อห้ามในเรื่องต่างๆ (ห้ามร้องไห้ในวันมงคล)

ในละครโทรทัศน์มีการเชื่อมโยงเนื้อหาความเชื่อเรื่องการบนบานศาลกล่าว และการสาบานคงเดิมตามนวนิยายโดยวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร ตัวอย่างเช่น

การบนบานศาลกล่าว และการสาบาน

พ่อเพิ่มพูดว่า “พระอาการในหลวงนำวิตกขึ้นทุกวันเพราะเป็นผีหัวคว่ำในพระนาภี”

พลอยพนมมือพร้อมพูดว่า “เจ้าประคุณเอ๊ย ขอให้ท่านหายวันหายคืนเถิด ฉันรู้ว่าฉันมีร่มโพธิ์ร่มไทรเหลืออยู่เพียงแผ่นดินนี้ แต่หมูนี่ฉันฝันร้ายติดๆ กันมาหลายคืนแล้ว ใจคอไม่ค่อยสบายเลย บนบานศาลกล่าวไปทั่วทุกแห่งแล้ว” (นวนิยายหน้า 763/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 44)

“ขณะที่ยังไม่คลอดคราวนี้ พลอยถึงกับบนบานศาลกล่าว ขอให้ถูกเป็นผู้หญิง” (นวนิยายหน้า 547/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 32)

“ตาอินถามพลอยว่า “คุณแม่เชื่อคำสบถสาบานไหม?”

“เชื่ออย่างไรเล่าอิน” พลอยถาม

“เชื่อว่าคำสบถสาบานต่างๆ นั้น ถ้าเราทำผิดพลาด ไม่ตรงต่อคำสาบาน เราก็จะต้องมีอันเป็นไปต่างๆ เช่น ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา หรือคำสาบานที่ผมเคยให้คุณแม่ไว้เมื่อสิบปีมาแล้ว” (นวนิยายหน้า 863/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 65)

การแก้เค็ดต่างๆ

“สมัยพระเจ้าอยู่หัว เสด็จสุโขทัย ครั้งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ท้าวหิรัญผู ก็ปรากฏ ในพระศูบิน กราบทูลให้ทรงทราบชื่อเสียงและเรื่องราวของตน แล้วถวายตัวเป็นเทพารักษ์ประจำ พระองค์ คุ่มครองป้องกันอันตราย และจะตามเสด็จฯ ไปทุกแห่ง ครั้นบรรทมตื่นจากพระศูบินแล้ว จึงโปรดให้สร้างรูปท้าวหิรัญผูตามที่ทรงจำได้ และเชิญรูปนั้นไปทุกที่ที่เสด็จฯ ไปประทับ ที่พญา ไทก็มีรูปใหญ่ โปรดให้ตั้งเครื่องเส้นเป็นนิคย์ และมีรูปเล็กอีกรูปหนึ่งติดรถยนต์พระที่นั่งส่วนพระ องค์” (นวนิยายหน้า 763/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 42)

“ในสมัย ร.6 มีการประกาศสงครามโลกครั้งแรก โดยทำสงครามระหว่างฝ่ายพันธมิตร คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส กับฝ่ายเยอรมัน ไทยเข้าข้างสัมพันธมิตรรบกับเยอรมัน เมื่อจะทำพิธีส่งทหารไป รบ ในพระราชพิธีประกาศสงครามนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเหยียบใบฝรั่ง ที่ใต้ในพานเป็นการข่มนามให้คนไทยเอาชนะฝรั่งในสงครามนี้ เป็นเค็ดสำคัญที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ” (นวนิยายหน้า 814/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 49)

“นั่งเสียดิฉพลอย อ่าร้องไห้ร้องห่มไปเลย เจ้าจะออกไปแต่งงาน เขาถือว่าเป็นพิธีมงคล ร้องไห้ไปไม่ดีหรอก จะเป็นฉางไปเปล่า” (นวนิยายหน้า 416/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23)

“อ้าว! ถ้าท่านไม่เชื่อ คำทำนายท่านจะต้องถูกขึ้นฉางพระนครทำไมกัน ให้เป็นการเอิกเกริกมโหฬาร?” พ่อเพิ่มข้อนถาม (นวนิยายหน้า 831/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 58)

เครื่องฉางของขลัง

ความเชื่อในเรื่องเครื่องฉางของขลังของคนไทยเป็นความเชื่อมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่ถ่ายทอด ปลูกฝังมาสู่รุ่นหลัง และยังคงเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจของชาวพุทธไว้ได้ ในความเชื่อที่ว่า เครื่องฉาง ของขลังเป็นเครื่องคุ้มกันภัยต่างๆ มิให้สิ่งใดมาทำอันตรายได้หรือทำให้แคล้วคลาดจากเหตุร้าย ต่างๆ หรือป้องกันภูติผีปีศาจ มิให้เข้ามากร้ำกรายได้ เครื่องฉางของขลังในสังคมไทยมีอยู่หลาย ประเภท เช่น ผ้ายันต์ สายสิญจน์ น้ำมันต์ ทรายปลูกเสก เสื้อยันต์แดง พระเครื่องต่างๆ ตะกรุด เหล็กไหล เขี้ยวหมูป่า หรือเขี้ยวเสือปลูกเสก สาริกาลิ้นทอง เป็นต้น นอกจากนี้ความเชื่อใน อานุภาพของเครื่องฉางของขลังในอุดมคติของคนไทยคงอยู่ควบคู่ไปกับการทำพิธีกรรมทางสงฆ์ การนับถือบูชาตามวิธีที่ถูกต้อง โดยส่วนใหญ่แล้วเครื่องฉางของขลังทุกชนิดห้ามมิให้มีการเดินข้าม

และการปฏิบัติหรือไว้นที่ต่ำ เนื่องจากความเชื่อที่ว่าถ้าไว้นที่ๆ ไม่ควรแล้ว จะทำให้อาณูภาพของเครื่องกลางของขลังหมดไป และจะทำให้ไม่มีอาณูภาพใดไปเป็นเครื่องคุ้มกันภัยต่างๆ ดังนั้นจึงนิยมนำเครื่องกลางของขลังไว้บนหิ้งพระ หรือที่สูงอันเหมาะสม นอกจากนี้ เครื่องกลางของขลังยังเป็นของต้องห้ามที่ไม่ควรลักขโมย ด้วยความเชื่อที่ว่าถ้าผู้ใดลักขโมย เครื่องเคารพบูชา เมื่อผู้นั้นตายไปจะต้องไปชดใช้กรรมในนรก

“เมื่อพ่อเพิ่มเกิดห้วงน้องสาวขึ้นมาก็เริ่มหาเครื่องคุ้มกันภัยต่างๆ มาให้ เป็นต้นว่าเอาผ้ายันต์แดง มาผูกให้ที่บ้าน เอาน้ำมันต์มาพรม และเอาทรายปลุกเสกที่ว่าขลังนัก มาไปรยรอบบ้าน บางครั้งก็เป็นเสื้อยันต์แดงเย็บผ้าเรื่อรูป ตัวยันต์นั้นลงไว้บนผ้าด้วยพิมพ์หิน บางทีก็เป็นพระเครื่องจากวัดโน้นบ้าง วัดนี้บ้าง ตลอดจนตะกรุดลูกอม และเงินเหรียญบาทรัชกาลที่ 5 มีพระบรมรูปอยู่บนนั้น ซึ่งพ่อเพิ่มเอามาขุดเย็บคให้พลอย แล้วบอกว่าให้รักษาไว้ให้ดี หาขากนักราชชาติเดียว” (นวนิยายหน้า 1171/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72)

“หลวงโอสถให้พระเลี่ยมแก่เด็กคนละองค์ พร้อมกับสั่งว่าให้รักษาไว้ให้ดี อย่ามีวันลืม คุณพระจะได้คุ้มกันตัวได้” (นวนิยายหน้า 1171/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72)

การอุทิศบุญกุศล

การอุทิศบุญกุศลเป็นความเชื่อของคนไทยที่มีมาช้านานแล้วตั้งแต่โบราณกาล มีอยู่หลายรูปแบบ เช่น การบวชเพื่ออุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ตายเพื่อเพิ่มบุญ หรือชำระล้างบาปให้แก่ผู้ตาย เช่น การบวชหน้าศพ หรือบวชเพื่อตอบแทนบุญคุณบุพการี บรรพบุรุษ เพื่อให้ผลบุญนั้นส่งให้ขึ้นสวรรค์เมื่อขามทิ้งสังขารไป นอกจากนี้ยังมีการทำบุญตักบาตร กรวดน้ำไปให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เจ้าที่เจ้าทาง เจ้ากรรมนายเวร ผีพเนจร การบริจาคโรงศพแก่ผีไม่มีญาติ การสร้างโบสถ์ ถวายระฆัง หรือส่งก่อสร้างต่างๆ เพื่อบูรณะซ่อมแซมพุทธศาสนสถานต่างๆ เป็นต้น

พลอยตอบอย่างแนใจ “บุญกุศลนั้นต้องถึงกันแน่ๆ ไม่ว่าน้องจะอยู่ที่ไหน แม่เชื่อเรื่องนี้จึงได้อยู่มาได้ เมื่อเจ้าคุณพ่อสิ้นบุญ เพราะแม่เชื่อเรื่องบุญเรื่องกรรม เชื่อเรื่องบุญกุศลนั้นส่งถึงกันได้ เมื่อเสด็จของแม่สิ้นพระชนม์ แม่ก็อาศัยความเชื่อที่ว่าพองจะทำบุญสนองพระเดชพระคุณท่านได้ จึงทำให้ความทุกข์ทั้งหลายบรรเทาออกไป” (นวนิยายหน้า 1222/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 78)

พ่อเพิ่มบอกตาอันว่า “สิ้นเคราะห์ไปที ขอให้พ่อบวชนานๆ เถิด ฉันจะได้เกาะชายกระเบนแม่พลอยเขาขึ้นสวรรค์บ้าง” (นวนิยายหน้า 1235/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 79)

6. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกายไทย (ร.5 - ร.8 : พ.ศ. 2411 - 2489) - รูปธรรม

การแต่งกายเป็นวิทยาการแขนงหนึ่งที่ชาวสยามจะต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ และปรับเปลี่ยนไปสู่ความเจริญโดยผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมได้อย่างกลมกลืนเหมาะสม อันเป็นเหตุให้สยามประเทศก้าวสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการแต่งกายในแบบฉบับของความเป็นสากลเทียบหน้าเทียบตานานอารยประเทศ

การแต่งกายของไทยในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดิน ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายของคนไทยสอดคล้องไปในเนื้อหาตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จนถึง รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8)

ในละครโทรทัศน์ส่วนใหญ่มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับการแต่งกายของไทยตามลักษณะ และรูปแบบตามนวนิยาย แต่เนื่องจากเป็นละครย้อนยุคตั้งแต่สมัย ร.5-ร.8 เครื่องแต่งกายบางอย่างที่เป็นของจริงตามแต่ละยุคสมัยไม่สามารถหาได้แล้ว จึงจำเป็นต้องใช้วัตถุที่มีในปัจจุบันแทนที่ของเดิมในการจำลองเครื่องแต่งกายของตัวละครต่างๆขึ้นมาใหม่ เช่น การเลือกเนื้อผ้า สีผ้า เครื่องประดับต่างๆ ถุงน่อง รองเท้า ให้มีความใกล้เคียงสมจริงตามการบรรยายไว้ในนวนิยาย เพื่อให้เครื่องแต่งกายมีความสอดคล้องกลมกลืนเข้ากับแต่ละยุคสมัยมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงเนื้อหาเรื่องการแต่งกายของตัวละครในบางฉากบางตอนก็ไม่สามารถถ่ายทอดได้ตรงตามที่บรรยายไว้ ด้วยสาเหตุที่ว่าวัตถุดิบบางอย่างไม่สามารถหามาจำลองได้ใกล้เคียงตามนวนิยาย จึงจำเป็นต้องมีการดัดแปลงการแต่งกายไปบ้าง หรือเกิดจากการขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับรูปแบบลักษณะการแต่งกายของสมัยนั้นๆ หรือเกิดจากความไม่รอบคอบในการผลิต ฯลฯ

6.1 การแต่งกายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)

“พลอยเคยเห็นคุณชิต ตอนเย็นๆนุ่งผ้าสี ใต้เตื่อกระบอกแพรเถียน หวีผมไม้ตำน้ำมันแปร์ คิดยาแก้ปวดหัวทั้งสองขมับตามธรรมเนียมหมุ่มสมัยนั้น” (นวนิยายหน้า 4/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 ถ่ายทอดภาพคงเดิมตามบทบรรยาย)

“พลอยนึกถึงเจ้าคุณพ่อขึ้นมาครั้งใด ก็ยังเห็นภาพท่านนั่งขัดสมาธิอยู่บนพรม เจ้าคุณพ่อนุ่งผ้าลายสีจันทน์ ปล่อยลอยชายตามสบาย” (นวนิยายหน้า 3/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 ถ่ายทอดไม่ตรงตามนวนิยายอันเกิดจากความไม่รอบคอบในการผลิต คือ เจ้าคุณพ่อนุ่งผ้าสีพื้นเหน็บชายพกตลอดเวลาที่อยู่บ้าน)

“คุณอุ๋นนั่งอยู่กลางห้อง มีเขียนหมากเงิน กระโถนเงินวางอยู่ใกล้ๆ วันนั้นเป็นวันพุธ คุณอุ๋นนุ่งผ้าลายเขียวจัดเป็นมันแข็งกว้าง ห่มผ้าแถบสีจำปาแก่” (นวนิยายหน้า 13/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 ถ่ายทอดภาพคงเดิมตามบทบรรยาย)

“คนในวังที่เป็นผู้ใหญ่หรือกลางคนก็ห่มผ้าแถบข้างใน ห่มผ้าแพรจีบทับข้างนอกอีกผืนหนึ่ง บางคนที่สาวหน่อยก็ใส่เสื้อจีบเอว แขนพอง มีตั้งแต่เสื้อเรียบๆจนติดโบยิบไปทั้งตัว”(นวนิยายหน้า 17/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดไม่ครบตามนวนิยาย อันเกิดจากความไม่รอบคอบในการผลิต คือ มีแต่ขาววังประกอบฉากทั้งสาว และมีอายุล้วนห่มผ้าแพรจีบตามสีประจำวัน แต่ไม่มีใส่เสื้อจีบเอวแขนพอง เสื้อเรียบๆ เสื้อติด โบยิบปะปนเลย)

“พลอยสังเกตเห็นโจลนนั่งอยู่มาก บางคนก็แต่งตัวครบ คือใส่เสื้อห่มผ้าจีบตามระเบียบ บางคนก็แต่งฉาดอง ห่มผ้าแถบผืนเดียว” (นวนิยายหน้า 21/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดไม่ตรงตามนวนิยายเกิดจากความไม่รอบคอบในการผลิต คือ โจลนใส่เสื้อห่มผ้าธรรมดาทับไม่มีจีบเหมือนกันทุกคน)

“คุณสาขนุ่งผ้าลายจัดสีเหลืองห่มผ้าแถบสีจำป่านอนคว่ำอย่างสบายอยู่บนพื้น”(นวนิยายหน้า 26/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 คงเดิมภาพตามบทบรรยาย)

“พลอยสังเกตเห็นว่าสตรีทุกคนที่เข้ามาในห้องแต่งกายสะอาดสะอ้านเป็นแบบเดียวกัน ทุกคน นุ่งผ้าลาย ห่มผ้าแถบสีประจำวันอย่างเดียวกัน จะผิดกันที่แหวน หรือสายสร้อยเครื่องประดับกาย ทุกคนหอมกรุ่นไปด้วยกลิ่นอ่อนกลิ่นร่ำ นั้งที่ไหนก็หอมติดกระดาน ฝ่าใต้น้ำมันหวีเรียบ” (นวนิยายหน้า 30/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดภาพคงเดิมตามบทบรรยาย)

“การแต่งตัวของคนในวังใช้ความประณีตมาก ในการประทึนผิวให้ผ่อง และมีกลิ่นหอม เช่น การทำน้ำอบ ประแป้ง หลังจากอาบน้ำ หวีผมอย่างบรรจง เอาไม้ตอขย้อขยอยตามหน้าผม และถูกผมเล็ก ๆ ที่ขึ้นอยู่ข้างก็ถอนออก” (นวนิยายหน้า 34/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3 ถ่ายทอดภาพคงเดิมตามบทบรรยาย ยกเว้นการถอนผมเล็กตามหน้าผม เนื่องจากในปัจจุบันไม่นิยมปฏิบัติ นักแสดงไม่ยอม จึงต้องมีการละทิ้งรายละเอียดเล็กน้อยไปบ้าง)

“คนข้างนอกเวลานี้เขาแปลก นึกจะนุ่งห่มอะไรห่มอะไรเขาก็เอาแต่ใจเขาว่า บางทีก็แต่งเป็นชุดผ้าถุงผ้าห่มห่มเดียวกัน ไม่ตัดห่มอย่างพวกในวังเรานี้” แม่แหม่มพูดปรารภกับคุณสายแล้วหันมาทางพลอยสอนว่า “พลอยดูให้ดินะ แม่จะจัดผ้าถุงห่มห่มประจำวันให้ดู อยู่ในวังโคขื่นจะได้แต่งตัวถูก” (นวนิยายหน้า 57/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 3 ถ่ายทอดบทสนทนาพร้อมแสดงภาพผ้าถุงห่มห่มเป็นประจำคงเดิมตามนวนิยาย)

“ซ้อยชีไปยังชายสูงอายุคนหนึ่ง นุ่งผ้าใส่เสื้อกระบอกขาว มีเด็กผู้ชายสูงกว่าซ้อยเดินหัวชะลอมตามมาข้างๆ ดูเหมือนเพิ่งจะโกนจุกไปได้ไม่นานนัก เพราะผมยังตั้งเป็นนกงอเอียงทั้งที่เข้าตัวพยายามที่จะหวีตัดให้เป็นผมทรงแบบฝรั่งอย่างที่คนหนุ่มๆ นิยมกัน ส่วนผู้ชายคนผู้นั้นไว้ผมมหาดไทยแบบเดิม” (นวนิยายหน้า 83/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 6 ถ่ายทอดภาพคงเดิมตามบทบรรยาย)

“การแต่งกายในสมัย ร.ศ.116 เป็นเสื้ออย่างดี โอบิปปทั้งตัว แขนพองเป็นหมูแฮม ตัวหนึ่งก็ตก 20-30 บาท แต่พองจนวนงานก็ขึ้นไปเป็น 40-50 บาท คนก็ยังกล้าตัด ผ้าถุงยก ผ้าถุงไหม ก็ถูกชนเข้ามาขายในวังกันเป็นประจำ” (นวนิยายหน้า 205/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 ถ่ายทอดด้วยการบทสนทนาจากบทบรรยายผ่านตัวละคร คือซ้อย และพลอย แต่ไม่มีภาพประกอบ)

เจ้าคุณพ่อเปิดหีบใบหนึ่ง หยิบสายสร้อยข้อมือเส้นหนึ่งยื่นให้พลอย พร้อมกับพูดว่า “พ่อเห็นชาววังสมัยนี้เขาชอบใส่สายสร้อยทองสามสี เลขชื่อให้พลอย แต่อย่าเพิ่งใส่เดี๋ยวนี้ เก็บไว้เข้าวังแล้วจึงใส่” (นวนิยายหน้า 260/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 14 ถ่ายทอดบทบรรยายเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ พระยาพิพิธฯ และพลอย)

“ชีวิตของพลอยก่อนแต่งงานดูเหมือนจะหมกมุ่นอยู่ในกองผ้า ขึ้นต้นด้วยผ้าขาวม้า ถ้ารับห่มอยู่กับบ้าน ซึ่งต้องซื้อมาใหม่ และฉีกให้ได้ขนาดแล้วก็เดิมขอบ และอบร่าเก็บไว้ให้พ้อออกเรือนแล้ว จึงใช้ต่อจากนั้นก็เป็นเรื่องของผ้าลาย ผ้าม่วงไหมเถียน ผ้าม่วงดอก ผ้าม่วงลาย ผ้าม่วงคดกฤษ

ซึ่งเลือกซื้อไว้มุ่งไปการทำงานออกหน้าออกตัวให้ตรงกับฐานะ เสร็จจากเรื่องผ้าก็ถึงเรื่องเสื้อ ซึ่งสมัยนิยมเปลี่ยนไปจากเสื้อแขนพอง เหมือนขาหมูแฮม กลายเป็นเสื้อแขนธรรมดารัดเอวแน่น แฉวัดขัด ขอบข้างหลัง จากนั้นก็ต้องหาแพระสวยไว้ให้ดูกับเสื้อ สำหรับภาคทะเลต่างๆ (นวนิยายหน้า 405/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23 ถ่ายทอดด้วยภาพผ่านตัวละคร คือพลอยคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยาย)

จากลักษณะการแต่งกายต่างๆที่ยกตัวอย่างมาแสดงให้เห็นพัฒนาการแต่งกายที่เปลี่ยนแปลงในรูปแบบแตกต่างกันจากการรับอิทธิพลการแต่งกายของต่างชาติ หลังจากการเสด็จประพาสสิงคโปร์ อินเดีย ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยวัตถุประสงค์ของการแก้ไขขนบธรรมเนียมการแต่งกายแบบเดิมให้เข้ากับยุคสมัย เพื่อมิให้ถูกดูถูกเหยียดหยาม ดูแคลนจากนานาประเทศที่มีความเจริญแล้ว

6.1.1 การแต่งกายของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น (พ.ศ. 2411-2429)

การแต่งกายหญิง

นุ่งผ้าโจงกระเบนใส่เสื้อผ้าผ่าอก ปลายแขนความยาวถึงข้อมือ ตัวเสื้อพอดีตัว และชายเสื้อยาวเพียงเอวเรียกว่า “เสื้อกระบอก” แล้วห่มแพรจีบตามขวาง สไบเฉียงทับบนเสื้ออีกชั้นหนึ่ง สวมถุงเท้าตลอดคนอง สวมเกือกบู๊ต ส่วนผ้านุ่งจีบจะใช้เฉพาะการแต่งตัวเต็มยศใหญ่เท่านั้น

การแต่งกายชาย

นุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชประแตน หรือเสื้อห้าตะเข็บแบบเสื้อนอกฝรั่ง มีกระดุมห้าเม็ดตลอดคอ สวมหมวกหางนกยูง และถือไม้เท้า เมื่อไปในงานพิธีต่างๆให้ใส่ถุงเท้า รองเท้าด้วย สำหรับชุดเครื่องแบบมีการปรับปรุงทั้งฝ่ายพลเรือน คือสวมเสื้อมีผ้าแพร นุ่งผ้าไหมโจงกระเบน สวมถุงเท้า รองเท้าหนังแบบตะวันตก สวมหมวกเฮลเม็ท และฝ่ายทหารจะสวมเสื้อปักหรือเสื้อทูนิกยาวคลุมสะเอว นุ่งผ้าไหมสีต่างๆ สวมหมวกทรงถัง สวมถุงเท้า รองเท้าหนัง

ทรงผมหญิง เลิกไว้ผมปีกมีจอนข้างหุ้มมาไว้ผมคิ้วยาวแบบฝรั่ง ทรงดอกกระพุ่ม หรือ ผมยาวเลขยันต

ทรงผมชาย เลิกไว้ผมทรงมหาดไทย หันมาไว้ผมยาวทั้งศีรษะ แบบรองทรง เนื่องจากไม่ต้องการให้ชาวต่างชาติดูถูก

หน้า ทาขมิ้น น้ำอบน้ำปรุง

เครื่องประดับ สร้อยคอ สร้อยตัว สร้อยข้อมือ กำไล แหวน เข็มขัด ซึ่งมีลวดลาย

พจนานุกรมไทย

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ไร้หนขาเป็นคนแรก
ถ่ายประมาณ พ.ศ. 2416 (หลังเสด็จกลับจากสิงคโปร์มาในรัชกาลกรุงรัตนโกสินทร์ ในเชิงหัวเข่า
ไม่ตรงมือ ต่อมาเมื่อถึงงานพระราชพิธี พ.ศ. 2416 รัชกาลที่ 5 โปรดให้ไว้ส่นี่เช่นชาวตะวันตก
* โทเทร)

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เทพ บุนนาค) ผู้มีเรื่องการเดินทางสมัยรัชกาลที่ 5

พจนานุกรมไทย

ขุนนางไทย ไร้หนขาคนแรก ไร้หนขาคนแรกและราและเด็ก
ภาพถ่ายประมาณต้นรัชกาลที่ 5

6.1.2 การแต่งกายของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนกลาง (พ.ศ. 2430-2440)

การแต่งกายหญิง

ส่วนมากนิยมนุ่งผ้าจีบไว้ชายพก เสื้อแบบตะวันตก คอตั้งแขนยาว ดันแขนพอง คล้ายขาหมูและมีผ้าห่ม หรือแพรสะไบเฉียงทับตัวเสื้ออีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีแพรสะพายพระราชทานสีชมพู ปักด้วยดิ้นเป็นลวดลายต่างๆตามชั้นยศสำหรับฝ่ายในอีกด้วย

การแต่งกายชาย

นุ่งโจงกระเบนผ้าม่วง สวมเสื้อราชประแตน หรือเสื้อห้าตะเข็บ เช่นเดียวกับต้นรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2436 ร.5 ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (จุลจอมเกล้าฝ่ายในขึ้น) และโปรดให้ข้าราชการได้รับพระราชทาน ใช้เมื่อมีการแต่งกายเต็มยศ

ทรงผมหญิง ไว้ผมยาวเสมอต้นคอ

ทรงผมชาย ผมรองทรง

หน้า เริ่มใช้เครื่องสำอางแบบชาวตะวันตก

เครื่องประดับ สร้อยสังวาลย์ สายรัด ปิ่นพระองค์สายทอง (เข็มขัดทอง) หัวลงยาประดับเพชรพลอย เครื่องอิสริยาภรณ์ พระราชทาน แหวน กำไล สร้อยข้อมือที่มีลวดลายงดงามแตกต่างกันไป

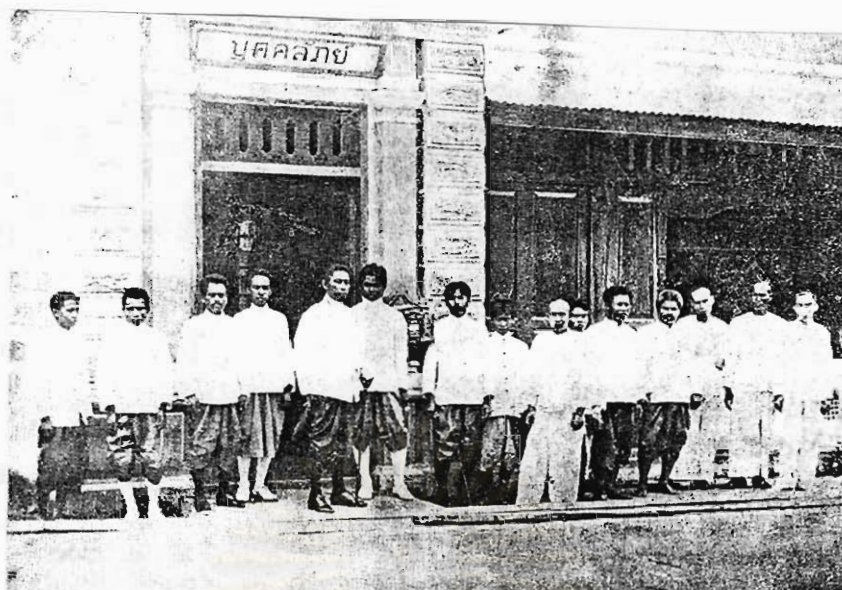
พลจัตมาเบญจมาศเจ้าฟ้า

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุชาธิราช ทรงฉายกับ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ
ฉายเมื่อปีออก พ.ศ. 2439 พระชันษา 33

พลจัตมาเบญจมาศเจ้าฟ้า

พระบาทเจ้าสุจอมอมารศรีพระราชเทวี ในรัชกาลที่ 5
ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ 5

กรมมหาดเล็ก (ที่ ๕ นิมังเขมา) ถ่ายภาพร่วมกับข้าราชการราชสำนัก "บุคคลาภย์" อยุธยา

6.1.3 การแต่งกายของไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนปลาย (พ.ศ. 2441-2453)

การแต่งกายหญิง

นิยมนุ่งโจงกระเบนเป็นส่วนใหญ่ แต่เสื้อนิยมใช้ผ้าแพร ไหม ผ้าลูกไม้ ตัดแบบชาวตะวันตก คือคอตั้งสูง แขนยาวฟูฟ่อง เอวเสื้อจีบเข้ารูป บางทีก็คาดเข็มขัด กัดเข็มขัด, ห้อยสายนาฬิกา แต่ก็ยังสะพายแพรอยู่ และเริ่มสวมถุงเท้ายาวมีลวดลายปักสี เริ่มสวมรองเท้าส้นสูง นอกจากนี้ยังเริ่มใส่เสื้อชั้นใน หรือ "ไล้ซ่า" เฉพาะในราชสำนัก ชั้นสูง มีลักษณะคล้ายปลอกหมอนธรรมดา มีหูคล้องไหล่เป็นเสื้อคอกระเช้า ต่อมาเจริญขึ้นก็ตัดรัดรูปแบบเนื้อให้กะทัดรัดมากขึ้น เรียกว่า "ชกทรง" และมีการพัฒนารูปแบบมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน

การแต่งกายชาย

สำหรับเครื่องแบบรับราชการเป็นไปตามพระราชกำหนด โดยมากเป็นเครื่องแบบยศแพรสีประจำตามกรมกองต่างๆ ดังนี้

กรมมหาดไทย	:	สีเขียวแก่เจือดำ เรียกว่า "สีมหาดไทย"
กรมกลาโหม	:	สีน้ำเงินแก่เจือแดง เรียกว่า "สีกลาโหม"
กรมตำรวจ	:	สีน้ำเงินสด
กรมท่า	:	สีน้ำเงินแก่เจือดำ เรียกสีกรมท่า
กรมมหาดเล็ก	:	สีเทา หรือสีเหล็ก หรือสีมหาดเล็ก

ส่วนเสื้อยศตำแหน่งเจ้าจะใช้สีโพลซึ่งได้รับพระราชทานโดยเฉพาะเป็นเครื่องแบบสำหรับเจ้านายคตใส่เองได้ทุกคน ส่วนใหญ่เสื้อเจ้าสีโพลมักเป็นเสื้อปักมีบ้าง เวลาสวมจะนุ่งผ้าอะไรก็ได้ใช้เข็มขัดทองคาดทับนอก แต่สีที่ใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินจะกำหนดด้วยสีแดง ซึ่งห้ามผู้ใดใช้สีแดงเด็ดขาด ส่วนการแต่งกายโดยทั่วไปจะนุ่งกางเกง “รัสเซีย” ซึ่งเป็นกางเกงชนิดไม่มีกระเป๋ หรือมีกระเป๋ข้างเดียว หรือสองกระเป๋าแทน การนุ่งโจงกระเบน และ เริ่มสวมหมวกกะโล่

ทรงมหามงกุฎ มมหงคอกกระทุ่ม

ทรงหมวย หมรองทรง

หน้า มีการใช้เครื่องสำอย่างแบบตะวันตกต่อเนื่องจากกลางรัชกาล ในสมัยพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 ทรงเห็นวัฒนธรรม และความเป็นอยู่แบบฝรั่งจึงทรงพยายามขัดพระทนต์ให้สีขาว และกินหมากน้อยลง จึงส่งผลให้คนทั่วไปนิยมกินหมากน้อยลง และขัดฟันให้ขาวตามพระราชนิยม

เครื่องประดับ นิยมสร้อยไข่มุก ซ่อนกันหลายๆสาย ส่วนเครื่องประดับเพชรนิลจินดา ก้อนกลมตามฐานะและความมั่งคั่ง (พวงผกา คุโรวาท, 2535 : 79-114)

นอกจากนี้การนุ่งผ้า ห่มสไบในวังหลวงต่างจากคนนอกวังหลวง ดังนี้

วันจันทร์ นุ่งสีเหลืองอ่อน ห่มน้ำเงินอ่อน หรือบานเย็น หรือสีน้ำเงินนกกพิราบ ต้องห่มจำปาแดง หรือผ้าลายสีน้ำเงินเหลือง ห่มด้วยผ้าดอกสีจำปาแก่ (เหลือง)

วันอังคาร นุ่งสีปูนหรือม่วงเมื่อดมะปรางแล้วห่มโศกนุ่งโศกหรือเขียวอ่อน ต้องห่มม่วงอ่อน

วันพุธ นุ่งสีตัว หรือสีเหล็ก ห่มจำปา

วันพฤหัสบดี นุ่งเขียวใบไม้ห่มแดงเลือดคนก หรือนุ่งแสดห่มเขียวอ่อน

วันศุกร์ นุ่งน้ำเงินแก่ห่มเหลือง

วันเสาร์ นุ่งเมื่อดมะปรางห่มโศก หรือนุ่งผ้าลายพื้นม่วงห่มโศก

วันอาทิตย์ แต่งเหมือนวันพฤหัสบดี หรือ นุ่งเขียวห่มแดง หรือนุ่งผ้าลายพื้นสีลิ้นจี่ หรือสีเลือดหมู แล้วห่มโศก (สวนง อึ้งคง, 2529 : 173)

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หม่อมราชวงศ์หญิง อภาวดี
ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ในรัชกาลที่ ๕
ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

6.2 การแต่งกายของไทยสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2468)

“ในแผ่นดินนี้ คุณเปรมพิถิพิดันในเรื่องการแต่งกายมากขึ้น สิ่งที่พลอยอดสังเกตมิได้เพราะ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลอยโดยตรงคือ คุณเปรม ซื่อผำม่วงผำพื้นสีต่างๆกันเป็นจำนวนมาก และ ตัดเสื้อที่ใช้ผ้าราคาสูงเป็นจำนวนมาก จะไปไหนก็แต่งตัวอย่างประณีตบรรจงเหมือนกับว่าจะไป ประกวดประชันกับใคร” (นวนิยายหน้า 530/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 29 ถ่ายทอดด้วยการแปลงบท บรรยายเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ พลอยพูดกับช้อย)

“พลอยเก็บของที่กำลังทำอยู่ แล้วลุกเดินไปข้างหน้าตึก ด้วยความสงสัย พบผู้หญิงสูงอายุ คนหนึ่ง นั่งอยู่ที่เฉลียงใหญ่หน้าตึก นุ่งผ้าพื้นสีเขียวแก่ และห่มแพรสีเทา กระเป๋ามากเฉียงมากที่ ถือมาวางอยู่ข้างๆ ตัว และกำลังยกมือขึ้นเอาขี้ผึ้งสีปาก” (นวนิยายหน้า 613/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 31 ถ่ายทอดบทบรรยายด้วยภาพผ่านตัวละคร คือ พลอย และคุณอุ้น)

“ฉันสังเกตเห็นว่า คนเดี๋ยวนีไ้ไ้ผมยาวกันมาก ดูหนาดากว่าแต่ก่อน” พลอยพูดพร้อม ปรีक्षाคุณเชย” (641)

“พลอยปล่อยผมให้ยาว และเก็บเนื้อเก็บตัวอยู่กับบ้าน ไม่ไปไหน จนผมนั้นยาวเกล้าได้ อีกวันหนึ่งคุณเชยมาคุยในห้อง พลอยพูดพร้อมปรีक्षाคุณเชย “ฉันสังเกตเห็นว่า คนเดี๋ยวนีไ้ไ้ผม ยาวกันมาก ดูหนาดากว่าแต่ก่อน”

คุณเชยมองพลอยหัวผมหน้ากระຈกจึงพูดว่า “แม่พลอยไ้ผมแล้วก็ต้องจัดฟันขาวด้วย เพราะไ้ผมยาว แล้วฟันดำ มันไม่เข้ากัน ดูปร่าๆขอบกล มานั่งตรงนี้จัดฟันให้ขาวเดี๋ยวนีแหละ ฉัน จะช่วย” (นวนิยายหน้า 642/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 36 คงเดิมบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ พลอย และช้อย)

“บรรดาสตรีทั้งสาวและไม่สาว เริ่มแต่งกายตามที่พระวรวงศ์ญาฯโปรด คือ นุ่งผ้าโจง กระเบนใส่ถุงเท้า รองเท้า และใส่เสื้อรัดเอวปล่อยชายยาวลงมาเหมือนกระโปรงเกือบจะคลุมพ้านุ่ นั้นมิดดูแต่ไกลๆก็เหมือนกระโปรงเหม่อมอย่างฉั้นๆ ใครที่ไ้ผมยาวก็เกล้ามวย และใช้แถบดำ กำมะหยี่ หรือแพรรัดที่หน้าผาก ผู้หญิงคนใดที่แตกต่างกันอย่างนี้ก็นับว่าทันสมัยที่สุด” (นวนิยาย หน้า 645/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 37 ถ่ายทอดบทบรรยายผ่านบทสนทนาของพลอย และคุณเชย แต่ ไม่มีภาพแสดงการแต่งกายประกอบ)

“แม่พลอยเลิกนุ่งผ้าเถอะ ฉันทอยากให้นุ่งผ้าซิ่นแทนผ้าโจงกระเบน ในหลวงท่านโปรด”
คุณเปรมพุด (นวนิยายหน้า 700/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 39 ถ่ายทอดคงเดิมบทสนทนาในนวนิยาย)

“พลอยต้องเริ่มตัดเสื้อให้เข้ากับผ้าซิ่น แพรสะพายที่เคยใช้เมื่อนุ่งโจงกระเบนเป็นอันว่าเลิกเด็ดขาด ในที่สุดพลอยก็เริ่มคุ้นเคยกับการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายครั้งใหญ่ และนุ่งผ้าซิ่น เวลาไปทำงาน คุณเปรมจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าแถบใช้เฉพาะเวลาอยู่บ้าน หรือไปไหนเป็นการถ่าองส่วนตัว” (นวนิยายหน้า 704/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 39 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยาย)

พลอยเหลือวคูสามีแล้วก็สะดุ้งสุดตัว ร้องว่า “คุณเปรมจะไปไหนนะ แต่งตัวราวกับรับพระอังคาร” วันนั้นเป็นวันอังคาร คุณเปรมแต่งตัวด้วยเครื่องสีชมพูทั้งชุด นุ่งผ้าม่วงสีชมพู เสื้อชั้นนอกแพรสีชมพู ดุงเท้าแพรสีเดียวกัน รองเท้าหุ้มแพรตัวนสีชมพู แม้แต่หมวกสักทาดที่ คุณเปรมถืออยู่ในมือก็เป็นสีชมพูเช่นเดียวกับผ้าม่วง และเสื้อชั้นนอก ของอย่างเดียวกันที่ไม่ได้เป็นสีชมพูไปด้วย คือ ไม้เท้าที่คุณเปรมถืออยู่ในมือ

คุณเปรมหัวเราะขบขันพุดว่า “เดี๋ยวนี้ผู้ชายแต่งตัวกันอย่างนี้แหละ คนที่ไปงานวันนี้คงจะแต่งตัวอย่างเดียวกันหมด จะต้องเปลี่ยนสีไปตามวันด้วย สำหรับฉันมีหมดแล้วทั้งเจ็ดสี คุณเปรมตอบอย่างธรรมดา ” (นวนิยายหน้า 705/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 39 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทสนทนาและบทบรรยายในนวนิยาย และมีการเน้นภาพแสดงสีหน้า ทำทาง น้ำเสียงของพลอยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของคุณเปรม)

“พลอยนั่งรถไปธุระกับคุณเปรมในตอนบ่าย เห็นชายหนุ่มหน้าตาดีคนหนึ่งนุ่งกางเกงแพรสี คาดเอวด้วยผ้าแพรสีปล่อยชายยาว สวมเสื้อนอกแพรฝรั่งเศส แต่เปิดกระดุมตลอดแถว ทำให้มองเห็นเสื้อชั้นในคอกกลมทำด้วยแพรบางๆ และเสมาทองคำอักษรพระปรมาภิไธย ซึ่งแขวนอยู่ข้างใน” (นวนิยายหน้า 710/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 39 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยาย)

“วันหนึ่งพลอยสังเกตเห็นประไพ มีใบหน้าแปลกไปกว่าแต่ก่อน จึงเรียกเข้ามาดูใกล้ๆ เอนี้เช็ดที่แก้ม ที่ปากออกมาดู พลอยก็รู้ว่าประไพทาหน้าด้วยสีของพีสะไก่เหม่ม”

เมื่อคำอันกลับมาจากทำงานตอนบ่าย พลอยจึงบ่นให้ตาอันฟัง จึงได้รับเสียงหัวเราะกลับมาว่า “ประไพแก่เป็นเด็กธุ่นสาวแล้ว แก่ก็ต้องอยากสวยงาม เดี่ยวนี้ผู้หญิงเขาทาหน้ากันทั้งนั้นแหละ คุณแม่ เขาไม่ถือว่าเป็นการเสียหายอะไร” (นวนิยายหน้า 758/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 41 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยาย และบทสนทนาในนวนิยาย)

จากตัวอย่างทั้งหมดได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการแต่งกายของผู้คนในสมัย ร.6 ในนวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง สี่แผ่นดินให้พอเป็นที่เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายจากสมัย ร. 5 เมื่อค้นคว้าจากเอกสารอ้างอิงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สามารถสรุปการแต่งกายของชายหญิงในสมัย ร.6 ได้ดังนี้

ด้วยพระราชประสงค์ในการที่จะปรับปรุงการแต่งกายของคนไทยให้เรียบร้อยสวยงามเหมาะสมกับกาลสมัย แสดงความเป็นชาติที่เจริญทัดเทียมอารยประเทศ เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ซึ่งเป็นครั้งแรกของประเทศไทยที่มีการเชิญผู้แทนประมุข และ ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศมาร่วมในพระราชพิธีด้วย ดังนั้นพระองค์จึงมีการปรับปรุงแก้ไขในการแต่งกายทั้งหญิงและชายดังนี้

การแต่งกายหญิง

เสื้อของสตรีเปลี่ยนมาเป็นเสื้อคอลึกกว่าในสมัย ร.5 มีแขนยาวสวมข้อศอก มีการใส่เสื้อชั้นใน หรือยกทรง และมีผ้าแพรบางๆ สะพายทับเสื้ออีกทีหนึ่งในช่วงต้นรัชกาล พอต่อมาในช่วงปลาย ร.6 โปรดให้นุ่งผ้าซิ่นตามพระราชนิยม โดยสวมเสื้อตัวบางหลวมๆ ทำจากลูกไม้ฝรั่ง มักเป็นลวดลายด้วยลูกบิด และไข่มุกทับซิ่นอีกทีหนึ่ง และยกเลิกการสะพายแพรด้วย

การแต่งกายชาย

ในช่วงต้นรัชกาล ในราชสำนักมีการนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมเสื้อราชประแตน สวมถุงเท้าแพรดำขาว และรองเท้านักแบบตะวันตก สำหรับทหารและพลเรือนสวมกางเกงปกเข้า แทนนุ่งผ้าในกรณีพิเศษ เช่น การเข้าร่วมในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช การเข้าร่วมงานในสงครามโลกครั้งที่ 1 ส่วนประชาชนทั่วไปมักนุ่งกางเกงแพรของจีน หรือนุ่งผ้าม่วง ผ้าพื้น (ผ้าทอเอง) สวมรองเท้านัก ไม่สวมบั้ง นอกจากนี้ ข้าราชการชั้นสูงยังนิยมนุ่งเสื้อชั้นนอก ผ้าม่วง ถุงเท้า รองเท้า หมวก เป็นสีเดียวกันทั้งชุด และเปลี่ยนสีตามสีประจำวันทั้ง 7 วัน และนิยมถือไม้เท้าคล้องแขนด้วย

ทรงผมหญิง ผมตัดสั้นระดับโอบหูตอนล่าง นิยมตัดข้างหลังให้โค้งเข้าต้นคอกแล้วใช้ผ้าคาด หรือ ใช้ผ้าแพรคาดบริเวณหน้าผาก ถ้าผมยาวก็นิยมเกล้ามวยแบบฝรั่ง

ทรงผมชาย ไว้ผมยาวกว่าเดิมตามแบบยุโรป ให้ดูสภาพเรียบร้อย

การแต่งหน้า ใช้เครื่องสำอางแบบตะวันตก และมีการแต่งหน้าเป็นที่แพร่หลายมากขึ้น ไม่ใช่เพียงในงานพิธีหรือ แสดงละคร นอกจากนี้ยังมีการจัดฟันให้เงา และเริ่มใช้สบู่ออมด้วย

เครื่องประดับ นิยมสร้อยไข่มุก ต่างหูห้อยระย้า เพื่อให้เข้าชุดกับเครื่องแต่งกายจึงนิยม
ปักลูกปัด และใส่เครื่องประดับประเภทไข่มุก เพชรนิลจินดา นิยมทำลวดลายสวยงาม และร้อยเป็น
สายยาวๆ (ราชทิศย์ ภพศพบ, 2537 : 110-114)

พระรวิบุษย์ปทาน - พระองค์เจ้าบุญรอดภควดี ในรัชกาลที่ ๕

พร้อม เสาเพชรบุรี
ภาพถ่ายวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑
คาถนาคัยเครื่องประดับ

นางศรีบุษย์ประไพศรีประไพภควดี ในรัชกาล
ที่ ๕
ไม่มีชื่อ
ไม่มีชื่อ
ไม่มีชื่อ

6.8 การแต่งกายของไทยในสมัย ร.7 (พ.ศ.2468-2477)

“คาอ็อคอบน้ำแล้ว ก็แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าปาน และกางเกงแพรจีนที่พลอยหาไว้ให้ กางเกงแพรนั้นสีดำด้วยยังอยู่ในระหว่างไว้ทุกข์พระบรมศพ” (นวนิยายหน้า 776/ละครโทรทัศน์ถ่ายทอดสดตามบทบรรยาย)

“การแต่งตัวของเด็กสาวรุ่นนี้เป็นแบบเดียวกันหมด คือ ตัดผมบ๊อบ หยิกผม นุ่งผ้าจีนสีเดียวกันทั้งผืน ไม่มีเชิงไม่มีลาย เหมือนกับผ้าถุงของมอญ ใส่เสื้อแบบฝรั่ง เปิดจากหนังสือแบบเสื้อต่างกัน และสีต่างกัน เริ่มด้วยผ้าจีนยา และเสื้อที่ยังมีแขนอยู่บ้างก่อน แต่นานวันเข้า ผ้าจีนที่นุ่งนั้นก็เริ่มหดสั้นตามกระโปรงแหล่ และสั้นขึ้นทุกวัน จนน่ากลัวอันตราย เวลาจะนั่ง หรือถูกในสายตาของพลอย ส่วนเสื้อที่นิยมใส่กันก็กลายเป็นแบบฝรั่งชาวเมืองนอกแท้ คือ เสื้อไม่มีแขนไม่มีเอว ปล่อยเป็นรูปกระบอกหลวมๆ ยาวเลยสะโพกลงมาเล็กน้อย เมื่อใช้กับผ้าจีนที่หดสั้นไปก็ทำให้มองเห็นผ้าจีนเป็นขอบเหลืองอยู่คนเดียว” (นวนิยายหน้า 801-802/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 54 ถ่ายทอดสดตามบทบรรยายด้วยวิธีการนำเสนอผ่านภาพแสดงเครื่องแต่งกายผ่านตัวละครของประไพ)

นวนิยาย และละครโทรทัศน์เรื่อง ที่แผ่นดินได้สอดแทรกรูปแบบการแต่งกายในสมัย ร.7 ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายจากสมัย ร.5 และ ร.6 จากการรับอิทธิพลของการแต่งกายแบบตะวันตกของคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะในหมู่ราชสำนัก และชนชั้นสูงในสังคม จากข้อมูลเอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการแต่งกายในสมัย ร.7 ที่ค้นคว้ามาพอจะสรุปได้ดังนี้

การแต่งกายหญิง

ยกเลิกการสะพายแพรอย่างเด็ดขาด แต่งกายตามแบบตะวันตกแทบทั้งสิ้น โดยดูตามแบบเสื้อของเมืองนอก ที่มีรูปแบบและสีแตกต่างกันตามความพอใจของแต่ละคน แต่การแต่งกายโดยรวมจะมีพัฒนาการเริ่มจากการนุ่งผ้าจีนสีเดียวกันทั้งผืน ไม่มีลวดลาย ใส่เสื้อมีแขน และเปลี่ยนเป็นการนุ่งผ้าจีนสั้นขึ้นแบบกระโปรงแหล่ เสื้อไม่มีแขน ปล่อยเป็นรูปกระบอกหลวมๆ ยาวเลยสะโพกลงมาเล็กน้อย นอกจากนี้ประชาชนสูงอายุก็ยังคงนิยมนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อธรรมดา ไม่นิยมสวมรองเท้า

การแต่งกายชาย

นิยมนุ่งผ้าม่วง กางเกงแพรสีต่างๆ แต่เฉพาะข้าราชการยังถือว่าการแต่งแบบราชประแตน เป็นแบบที่สุภาพ เช่น ข้าราชการพลเรือน กรมตำรวจ นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน สวมเสื้อราชประแตน สวมถุงเท้า รองเท้า สวมหมวกสักหลาดมีปีก หรือหมวกกะโล่ เมื่อเดินทางไปต่างประเทศจึงจะใส่ เสื้อคอเบาะผูกเนคไท นุ่งกางเกงแบบชาวตะวันตก

ทรงผมหญิง ผมบ๊อบ หรือตัดผมสั้นระดับหูตอนล่าง สองข้างยาวเท่ากัน ย้อมดัดข้างหลัง ให้โค้งประดับคอ เรียกทรงชิงเกิด และนิยมใช้โบว์ใหญ่ติดบนผม

ทรงผมชาย ผมทรงสมัยนิยมตามแบบตะวันตก

การแต่งหน้า ใช้เครื่องสำอาง เครื่องประทินผิวต่างๆ ตามแบบตะวันตก

เครื่องประดับ ผูกโบว์ใหญ่ที่ผม ใส่ต่างหูระย้ายาวๆ กำไล แหวน สร้อยข้อมือ สร้อยคอ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีวัฒนธรรมบางอย่าง ให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย และให้เหมาะสมกับกาลเวลามากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการแต่งกาย รัฐบาลออกประกาศให้ยกเลิกหมิ่นสไบ การนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายปกติ หรือในงานพระราชพิธีของข้าราชการ และสุภาพบุรุษโดยทั่วไปที่ล้ำสมัย โดยเปลี่ยนให้นุ่งกางเกงยาวแทน ตามแบบตะวันตกให้ดูทันสมัยขึ้น (เทพชู ทับทอง, 2521 : 74-79)

ครอบครัวข้าราชการสมัยรัชกาลที่ 7

6.4 การแต่งกายของไทยในสมัย ร.8 (พ.ศ.2477-2489)

“ประไพแต่งตัวด้วยสีชมพูอ่อนรับกับผิวเนื้อที่กำลังเปล่งปลั่งด้วยความเป็นสาว ผมที่ตัดใหม่ด้วยเครื่องไฟฟ้า และนำยานั้นดูรับกับใบหน้า และที่คอของประไพผูกจี้ทับทิมโบราณซึ่งเจ้าคุณพ่อให้พลอยเมื่อโกนจุก” (นวนิยายหน้า 947/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 68 ถ่ายทอดตามบทบรรยายด้วยภาพผ่านตัวละคร คือ ประไพ)

“พลอยขอดสังเกตุชายหนุ่มที่ยืนหัวเราะคุยกับประไพอยู่มิได้ สิ่งที่ชวนให้สังเกตุ คือ ชายหนุ่มนั้นมีได้แต่งกายแบบสากลอย่างชายหนุ่มอื่นๆที่มาในงาน แต่นุ่งผ้าม่วงหางกระรอกสีตะกั่วตัดสวมถุงเท้า รองเท้า และเชื่อนอกขาวคอปิด กระดุมห้าเม็ด พลอยเห็นก็รู้ทันทีว่า เป็นผู้ดีมีตระกูล เพราะผิวพรรณดูมีราศี และกิริยาท่าทางดูใจพลอยเป็นพิเศษ” (นวนิยายหน้า 950/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 68 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยายด้วยภาพผ่านตัวละคร คือ คุณชาย)

พ่อเพิ่มพูดกับพลอยว่า “ฉันได้ยินเขาว่า ถ้าเรามีวัฒนธรรมอะไรนี้แล้ว เราจะป็นมหาอำนาจจะเทียมบ่าเทียมไหล่กับมหามิตรของเราได้”

“แล้วเราจะมืออย่างไร วัฒนธรรมอะไรนี่นะ? พลอยถาม อย่างสงสัย

“แม่พลอยยังไม่เข้าใจตลอด เขาไม่ได้สั่งให้ใส่แต่ผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงก็ต้องใส่หมวกด้วย” พ่อเพิ่มว่า (นวนิยายหน้า 1107/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ พ่อเพิ่ม และ พลอย)

“ซ้อยเดินเข้าบ้านมา แต่งตัวถูกต้องตามวัฒนธรรม คือ ใต้หมวกนุ่งผ้าถุง ทำให้พลอยตกใจเป็นอันมาก จากนั้นซ้อยหยุดยืนที่มุมตึกถอดหมวกออก แล้วซ้อยก็เริ่มปลดผ้าถุงออกจากตัวอย่างหน้าตาเฉยที่สุด ก็ปรากฏว่าภายในผ้าถุงที่ซ้อยนุ่งมาเพื่อรักษาวัฒนธรรมนั้น ซ้อยได้นุ่งผ้าตายโง่ กระเบนอย่างที่เคยนุ่งมาแต่อีกครั้งหนึ่งไว้อย่างเรียบร้อย” (นวนิยายหน้า 1111/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72 ถ่ายทอดคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยาย ด้วยภาพผ่านการแสดงสีหน้า ท่าทางของตัวละครคือ ซ้อย และ พลอย)

นวนิยาย และละครโทรทัศน์ เรื่อง ที่แผ่นดิน มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการแต่งกายในสมัย ร.8 แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเครื่องแต่งกายให้มีความแตกต่างไปตามการรับอิทธิพลตามการแต่งกายแบบตะวันตกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทรงผม เสื้อผ้า การสวมหมวก การใส่รองเท้า ฯลฯ จากการค้นคว้าจากข้อมูลเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกายสมัย ร.8 ใน หนังสือกรุงเทพฯ เมื่อวันวาน ของเทพชู ทับทอง (2525 : 9-10) สรุปได้ดังนี้

การแต่งกายในสมัย ร.8 นั้นถูกเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะตามแบบตะวันตกอย่างเห็นได้ชัดในสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ 16 ธ.ค พ.ศ. 2481 โดยมีการแถลงนโยบาย ปรับปรุงประเทศ มีการปฏิวัติวัฒนธรรมบางประการ ซึ่งเรียกว่า “รัฐนิยม” จากผลประกาศ และออกกฎหมายเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกาย ล้วนได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี

การแต่งกายหญิง

นิยมสวมเสื้อชนิดคลุมไหล่ หรือเสื้อตามสมัยนิยมตามแบบตะวันตก โดยดูจากเกดตาล็อกแบบเสื้อทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาล มีการนุ่งผ้าถุงแทนผ้าโจงกระเบนแบบเก่าอย่างแพร่หลาย รวมทั้งมีการสวมหมวกทั่วประเทศ ตามประกาศ “มาลानาไทย” ของรัฐบาล

การแต่งกายชาย

นิยมสวมเสื้อชนิดมีแขน เป็นเสื้อคอปิด หรือเปิดก็ได้ หากเป็นคนในชนบทจะสวมเสื้อทรงกระบอกแบบไทยแขนยาว เริ่มนิยมนุ่งกางเกงขาขว้างแล้ว ปะปนกับการนุ่งผ้าม่วง

ทรงผมหญิง ตามสมัยนิยม ดูจากเกดตาล็อกของตะวันตก เช่น คัดผมเป็นลอนด้วยเครื่องตัดไฟฟ้า การปล่อยผมยาวสลวย ฯลฯ

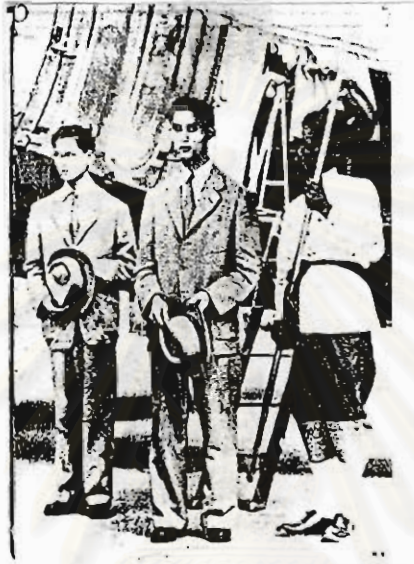
ทรงผมชาย ตามสมัยนิยมตามแบบตะวันตก แล้วแต่ความพอใจของแต่ละคนแต่ให้ดูสุภาพเรียบร้อย

การแต่งหน้า นิยมประทึนผิว และแต่งหน้าด้วยเครื่องสำอางตามแบบตะวันตก
เครื่องประดับ ด้มหู กำไล สายสร้อยข้อมือ สร้อยคอ แหวน ตามสมัยนิยม

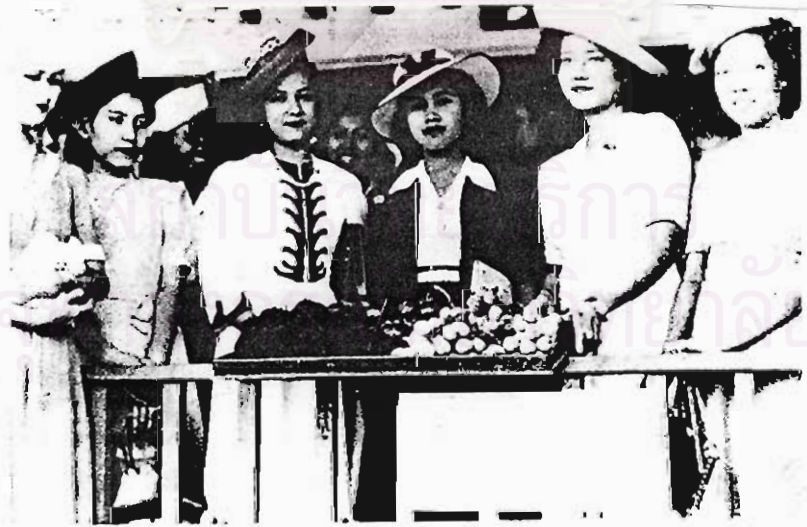
การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในช่วงปี พ.ศ.2478-2489

ในปี พ.ศ. 2478 รัฐบาลออก พ.ร.บการแต่งกายข้าราชการ ให้เลิกนุ่งผ้าม่วงเค็ดขาด โดยให้สวมกางเกงสากลแบบฝรั่งแทน เพราะในรัฐนิยม “ชนชาติไทยพึงไม่ปรากฏในที่ชุมชน หรือสาธารณสถานในเขตเทศบาล โดยแต่งกายไม่เรียบร้อย เช่น นุ่งแต่กางเกงชั้นใน ไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงเปลือยอก นุ่งผ้าลอมชาย เป็นต้น และในปี พ.ศ. 2485 มีการปกครองจากกระทรวงมหาดไทย ให้คำแนะนำในการแต่งกายของประชาชนว่า “การแต่งกายเป็นระเบียบ และสุภาพเป็นการเชิดชูวัฒนธรรม และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติให้พัฒนา รัฐบาลจึงขอให้ชาวไทยทั้งชายหญิง ร่วมใจกันส่งเสริม และปฏิบัติตามรัฐนิยมโดยเคร่งครัด “นอกจากนี้สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ยังทำหน้าที่พิจารณาเครื่องแต่งกายของไทยในโอกาสต่างๆ วางระเบียบการแต่งกายของสตรีแบบเต็มยศ เครื่องยศ กำหนดเครื่องแต่งกายผู้ประกอบอาชีพอย่างจำพวก เช่น คนเดินโต๊ะจำหน่ายอาหาร ช่างตัดผม ชายหญิงอีกด้วย นอกจากนี้ ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นายกรัฐมนตรี จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ออกกฎหมายบังคับทุกคนสวมหมวก เรียกว่า “สมัยมาลानาไทย” และแต่งกายฝรั่งอย่างเต็มที่ โดยชายแต่งชุดสากล หญิงนุ่งกระโปรงยาว สวม รองเท้าส้นสูง

ต่อมาหลังจากหมดสมัย จอมพลป. พิบูลสงคราม ก็มีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ก็มีการเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ขึ้นอีกครั้ง ด้วยวัตถุประสงค์ในการไม่นิยมตามวัฒนธรรมแบบตะวันตกมากเกินไป โดยมีการยกเลิกกฎหมายบังคับหลายอย่าง เช่น การใส่หมวก การใส่รองเท้า การยกเลิก การกินหมาก การเขียนหนังสือแบบใหม่ และมีการรณรงค์ให้คนไทยนิยมของไทย เช่น การเปิดเพลงไทยแทนเพลงสากล รวมถึงการที่รัฐบาลไม่กระทำการใดๆตามรัฐนิยมกฎหมายบังคับต่างๆ ทำให้ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตอย่างอิสระ ตามความเหมาะสมแก่ฐานะอาชีพ บทบาทในสังคมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลก็มีได้ออกกฎหมายบังคับ มิให้ประชาชนเลิกนิยมวัฒนธรรมแบบตะวันตก แต่อย่างใดคงปล่อยให้เป็นไปตามความพอใจ ความต้องการ และรสนิยมของแต่ละคนโดยอิสระ เช่น คนไทย ยังคงเลียนแบบการแต่งกายแบบตะวันตกไปตามสมัยนิยม การรับวัฒนธรรมการกินอาหารต่างชาติ การแสดงออกทางกิริยาท่าทางแบบตะวันตก เป็นต้น (ส.พลายน้อย, 2534 : 336-369)

๒๖-๒๗-๒๘
 พระยาสุรเสนาบดีและเจ้าพระยาสุรสีห์ (ผู้ว่าราชการนคร) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์ (เจ้า) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 ในพระที่นั่งสุรสีห์

๒๘-๒๙-๓๐
 พระยาสุรเสนาบดีและเจ้าพระยาสุรสีห์ (ผู้ว่าราชการนคร) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์ (เจ้า) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 ในพระที่นั่งสุรสีห์

๓๑-๓๒-๓๓
 พระยาสุรเสนาบดีและเจ้าพระยาสุรสีห์ (ผู้ว่าราชการนคร) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์ (เจ้า) และเจ้าพระยาสุรสีห์
 ในพระที่นั่งสุรสีห์

7. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมไทย (รูปธรรม)

7.1 ลักษณะสถาปัตยกรรมใน สมัย ร.5 - ร.8

ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะช่วงปลายรัชกาล สถาปัตยกรรมจะนิยมสร้างแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นพระที่นั่ง วังเจ้านาย ตำหนักต่างๆ ที่ทำการของรัฐบาล วัดต่างๆ เช่น วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ตั้งอยู่ทางใต้ของพระราชวังบางปะอิน ได้สร้างขึ้นด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโกธิค (Gothique) เพื่อให้เกิดความแปลกกว่าวัดอื่น การเปลี่ยนแปลงลักษณะสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีที่มาจากกรณีที่พระองค์ได้ทรงเห็นศิลปสถาปัตยกรรมในรูปแบบต่างๆ ในขณะทรงประพาสต่างประเทศ และทรงมีพระราชประสงค์จะนำศิลปะตะวันตกมาผสมผสานเข้ากับศิลปะไทย เพื่อให้เกิดความทันสมัย มีความเจริญเทียบหน้าเทียบตานานาประเทศมากขึ้น มิใช่ทรงเลื่อมใสในศาสนาอื่นแต่อย่างใด จากพระราชนิมิตดังกล่าวมีส่วนทำให้ราษฎรมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือน โดยเฉพาะระดับเจ้านาย ชั้นราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้คหบดี ผู้มีฐานะดี เกิดความนิยมขึ้นเป็นลำดับ ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมของไทยให้ดำรงอยู่ในแบบฉบับเก่า จริงๆแล้วพระองค์ทรงอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบไทยมาตั้งแต่ครั้งยังดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมงกุฎราชกุมาร ดังนั้นเมื่อทรงขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ได้ทรงสร้างสถานที่ต่างๆ ด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมของไทยเดิมเป็นส่วนใหญ่ เช่น โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และยังมีส่วนหลังคา หน้าจั่ว ซ่อฟ้า หรือแบบหน้าต่างประตู เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามราษฎรก็ยังคงนิยมการสร้างอาคารบ้านเรือนในลักษณะผสมผสานศิลปะสถาปัตยกรรมไทยและตะวันตกเข้าด้วยกันท่ามกลางอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทต่อวิถีการดำเนินชีวิตของไทยในประเทศไทย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ความนิยมของประชาชนในการสร้างอาคารบ้านเรือนตามแบบศิลปกรรมตะวันตกมีแพร่หลายขึ้นมาก อันเป็นผลมาจากราษฎรเปิดรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มตัว ทำให้ลักษณะสถาปัตยกรรมมีลักษณะเป็นอาคารที่มีความสูงตั้งแต่ 5 ถึง 9 ชั้น ตามลำดับ และมีการพัฒนาลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างต่อเนื่องมาเรื่อยๆจนเข้าสมัยรัชกาลที่ 8 จะเห็นได้ว่ามีมีการสร้างอาคารบ้านเรือนและสถานที่ราชการเกือบทุกแห่งตามลักษณะศิลปะตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ยังคงเหลือศิลปะไทยก็เพียงส่วนหลังคา และลวดลายตกแต่งอาคารต่างๆซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นไทยอยู่บ้าง

7.2 บ้านเรือน

7.2.1 เรือนริมน้ำ เรือนแพ

คนไทยสมัยก่อนมีลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการสัญจรไปมาจึงนิยมปลูกบ้านเรือน และแพซึ่งใช้ส่วนระเบียงเป็นที่ขายของอยู่ริมคลอง ริมแม่น้ำ

“เรือกำลังพายหน้าออกจากคลองบางหลวง มุ่งตรงไปยังท่าพระ พลอยเหลียวมองไปนอกแก่งเรือ ดูเรือแจวพายที่ผ่านไปมา ดูเรือนริมน้ำ และแพที่เต็มไปด้วยของวางขายต่างๆ ดูผู้คนริมตลิ่ง และในเรือที่ผ่านมาด้วยความตื่นตาตื่นใจอย่างบอกไม่ถูก” (นวนิยายหน้า 1/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ตรงตามบทบรรยายด้วยการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่แม่แจ่มพาพลอยลงเรือไปวังหลวงเพื่อนำไปถวายตัวเป็นข้าหลวงที่ตำหนักเสด็จ ในระหว่างเดินทางอยู่ในคลองบางหลวง ละครโทรทัศน์ไม่มีการเชื่อมโยงเนื้อหาถึงบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม ฉากต่างๆ ดังที่กล่าวไว้ในนวนิยายที่ว่า “มองไปนอกแก่งเรือ ดูเรือแจวพายที่ผ่านไปมา ดูเรือนริมน้ำ และแพสองข้างทางที่เต็มไปด้วยของวางขายต่างๆ ดูผู้คนริมตลิ่ง และในเรือที่ผ่านมาด้วยความตื่นตาตื่นใจ” แต่ภาพที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ คือ เรือที่แม่แจ่ม และพลอยนั่งเป็นเรือแจวรับจ้างที่ไม่มีแก่งเรือ ไม่มีภาพบ้านเรือน และแพตลอดสองข้างทางที่มีอยู่อย่างหนาแน่นจนถึงปากคลอง ไม่มีภาพเรือสัญจรไปมา และภาพผู้คนบนตลิ่งตามบทบรรยายในนวนิยาย มีเพียงภาพบ้านตึกผสมไม้ 2-3 หลัง บ้านไม้ริมน้ำที่ตั้งอยู่ห่างๆ กันเพียงไม่กี่หลังในระยะไกล และภาพทิวทัศน์ของสวนริมคลองสลัดฉากเรือพายไป นอกจากนี้ขนาดของคลองบางหลวงมีขนาดกว้างมากผิดไปจากความเป็นจริงที่ว่า เมื่อคนนิยมสร้างบ้านเรือนปกคลุมที่ออกมาเกินเนื้อที่ในลำคลองมากขึ้นทำให้คลองบางหลวงมีขนาดคับแคบลงไปจากเดิมมาก ความล้มเหลวในการเชื่อมโยงเนื้อหาดังกล่าวล้วนเกิดจากปัญหาในเรื่องการขาดแคลนวัตถุดิบ เนื่องจากความเป็นอยู่แบบเรือนริมน้ำ เรือนแพ ตลาคปากคลองบางหลวง ไม่มีปรากฏให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน ถ้าละครต้องการแสดงภาพต่างๆ ออกมาจะต้องจำลองฉากขึ้นมาใหม่ทั้งหมดให้สมจริงเข้ากับยุคสมัยมากที่สุด ซึ่งปัญหาที่ตามมา คือ ต้องใช้งบประมาณในการผลิตสูงมาก ไม่คุ้มกับการลงทุน จึงทำให้เป็นสาเหตุสำคัญที่ละครโทรทัศน์ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมได้ดังคำบรรยายในนวนิยาย

7.2.2 เรือนไทย

7.2.2.1 เรือนไทยโบราณ

ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพิ่มเติมตามบทบรรยายด้วยภาพซึ่งใช้เทคนิค มุมกล้องแสดงลักษณะบ้านเรือนไทยโบราณที่จำลองขึ้นใหม่ในโรงถ่าย นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเติม อุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ เช่น ตู้ ภาชนะเครื่องใช้ เขียนหมาก พัด ฯลฯ เพื่อสร้างบรรยากาศให้ สมจริงตามยุคสมัยมากขึ้น)

“บ้านซ้อยเป็นบ้านเรือนไทยแบบโบราณประกอบด้วยเรือนฝากระดานหลายหลังเชื่อมต่อกันตลอดด้วยนอกชาน เบื้องล่างเป็นใต้ถุน มีสัมภาระต่างๆกองไว้บ้างแต่ไม่ถึงกับรก” (นวนิยายหน้า 127/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9)

“บ้านของซ้อยเป็นบ้านที่ค่อนข้างจะเก่า แต่ก็กว้างขวาง แสดงฐานะผู้อยู่ว่าเป็นผู้อันจะคิด ความจริงบ้านนี้เป็นบ้านของตระกูลของซ้อย อยู่สืบเนื่องต่อกันมาหลายชั่วคน ในบริเวณบ้านร่วม ครีมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ส่วนมากเป็นต้นมะม่วง และรอบเรือนมีทั้งต้นไม้ต่างๆ มีไม้ดัด และไม้ดอก บางชนิด และมีกระดางบัววางประดับอยู่บ้างเป็นราย” (นวนิยายหน้า 127/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9)

“วันงานโกนจุกของพลอยและซ้อยก็มาถึง แม้ชั้นต้องใช้เวลาทั้งหมดอยู่ในโรงครัว ส่วน คุณสายรับการแต่งตัวเด็กทั้งสอง คุณหลวงเป็นผู้เตรียมที่สำหรับพระสวดมนต์ ซึ่งจัดไว้ทางหอ นั้น ส่วนการโกนจุกตลอดจนทำขวัญให้มีที่บริเวณนอกชาน” (นวนิยายหน้า 134/ละครโทรทัศน์ ตอนที่ 9)

“พลอยและซ้อยถูกเรียกตัวไปข้างหลังเรือนใกล้ๆ กับที่วางตุ้มมังกรขังน้ำ เพื่อขัดสีวิ วรรมพิงสวดมนต์ในตอนบ่าย” (นวนิยายหน้า 134/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9)

จากเนื้อหาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า บ้านซ้อยเป็นบ้านเรือนไทยที่ปลูกแบบหันหน้าชนกัน มีชายคาปีกนกยื่นออกเข้าหากันเว้นชานกลางไว้เป็น “ชานเล่น” หรือ “นอกชาน” เพื่อให้มีบริเวณ กว้างขวางมากขึ้น และให้แดดส่องเพื่ออาศัยตั้งกระดางต้นไม้ทั้งไม้ใบ และไม้ดอก รวมทั้งไม้ดัด และยังมีการต่อเพิงยื่นออกมาจากชายคาปีกนก หรือ “ฟาไล” ให้เสาปักบนดิน จะทำให้มีพื้นที่ใน ร่มสำหรับใช้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น งานหัตถกรรม งานฝีมือต่างๆ หรือใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

ทางครอบครัว หรือใช้ต้อนรับเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยือน หรือจัดงานพิธี นอกจากนี้ชานเรือนยังเป็นตัวเชื่อมของเรือนหลายหลังเข้าด้วยกัน ส่วนใต้ถุนเรือนอาจใช้เป็นที่เก็บของ วางของ สัมภาระต่างๆ

7.2.2.2 เรือนไทยทรงปั้นหยา (บ้านเมียบ่าวของคุณเปรม)

“พลอยขึ้นบันไดตามคุณเปรมขึ้นไปบนเรือน เรือนนั้นเป็นทรงปั้นหยา มีนอกชานเล็กๆ กั้นรั้วรอบ พอขึ้นบันไดหันประตูเข้าไปก็เห็นทุกอย่างในเรือนได้ทั่ว ที่ระเบียงหน้าเรือนมีเปลผูกอยู่ เปลหนึ่ง” (นวนิยายหน้า 454/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 26 ถ่ายทอดไม่ครบตามนวนิยาย เนื่องจากภาพที่ปรากฏไม่แสดงให้เห็นรูปทรงบ้านโดยรวม แต่ใช้เทคนิคมุมกล้องแสดงให้เห็นเพียงด้านหน้าเท่านั้น และเปลเด็กผูกอยู่ในตัวบ้านแทนที่จะเป็นระเบียงหน้าเรือน)

7.2.2.3 เรือนฝากระดานห้าห้อง

เรือนฝากระดานห้าห้องมีหลังคาทรงสูงซึ่งส่วนฝ้ายกยอดประกอบได้เรียกว่า “Prefabrication” เป็นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง นิยมปลูกในภาคกลาง โดยปกติมักมีเฉลียง หรือชานบ้านเชื่อมต่อกับบันไดบ้านเป็นทางลงสู่ข้างล่าง (สมภพ ภิรมย์, 2515 : 11)

“ส่วนแม่ของพลอย ซึ่งคนทั้งบ้านเรียกแม่แฉ่ม เจ้าคุณพ่อปลูกเรือนฝากระดานห้าห้องให้อยู่อีกหลังหนึ่งใกล้กับตัวตึกในบริเวณบ้าน” (นวนิยายหน้า 4/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาบทบรรยายในนวนิยายด้วยภาพแสดงลักษณะของบ้านที่จำลองขึ้นมาใหม่ในโรงถ่าย นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มรายละเอียดของฉาก และองค์ประกอบฉาก เพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีต ตลอดจนบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้ชัดเจนมากขึ้น เช่น มีการเพิ่มโถงน้ำพร้อมกระบวยตักน้ำไว้หน้าบ้านสำหรับดื่มกินเวลากระหาย หรือ รับแขกที่มาเยี่ยมเยือน มีการสร้างม้านั่งยาว และซุ้มแบบไทยที่บริเวณหน้าบ้านสำหรับพักผ่อนอิริยาบถต่างๆ หรือ ใช้ทำงานฝีมือต่างๆ)

7.2.3 บ้านพระยาพิพิธฯ หรือบ้านคลองบางหลวง

“บ้านพลอยอยู่ในคลองบางหลวง เป็นบ้านใหญ่มีกำแพงอิฐเสริมรั้วเหล็กกันตลอดริมน้ำ เป็นตึกทันสมัยที่ตัวตึกก่ออิฐ ฉาบด้วยปูนขาว หลังคามุงกระเบื้องจีนเป็นลูกฟูก หน้าตึกเป็นบันไดขึ้นสองข้างมาบรรจบกัน ตรงกลางเป็นชานาย่อมๆ แล้วจากนั้นมีบันไดขึ้นตรงไปชั้นบนของตึก บนตึกมีเฉลียงเดินได้รอบ ลูกกรงมีลูกมะหวดสีเขียวแก่ ฟันจากเฉลียงมีห้องใหญ่ๆ สามห้อง เป็นที่อยู่ของเจ้าคุณพ่อ ห้องเล็กๆ สำหรับไว้พระ และอิฐเจ้าคุณปู่ และเจ้าคุณทวด ตึกชั้นบนปูด้วยกระดานแผ่นโตดูเงาเป็นมัน” (นวนิยายหน้า 2/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 1 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามบทบรรยาย คือ ฉากหน้าตึกมีบันไดเดียวขึ้นตรงไปที่ตัวตึกเลยไม่มีบันไดสองข้างมาบรรจบกัน ไม่มีชานาย่อมๆ และบันไดขึ้นตรงไปชั้นบนของตึกที่บริเวณหน้าบ้าน ตลอดจนไม่มีห้องพระที่ชั้นบน)

บ้านพระยาพิพิธฯ จัดเป็นบ้านใหญ่ทรงทันสมัยผสมผสานลักษณะสถาปัตยกรรมของไทย จีน และแบบยุโรปเข้าด้วยกันอย่างลงตัว โดยจะสังเกตเห็นว่าจากข้อความที่ยกมาจากสี่แผ่นดิน บ้านพระยาพิพิธฯ มีความเป็นไทยที่คัดแปลงลักษณะการใช้สอยของบ้าน โดยยึดคติการสร้างตามแบบบ้านเรือนไทยโบราณบางส่วนที่ประกอบด้วย ชานเรือน หรือชานแล่น บริเวณชั้นบนของบ้านที่เรียกว่า “เฉลียง” ส่วนรั้วรอบชานเรือนตามลักษณะเรือนไทย คัดแปลงเป็นลูกกรงที่ตกแต่งด้วยลูกมะหวดกระเบื้องสีเขียวแก่ การปูพื้นด้วยไม้กระดานแผ่นใหญ่ และบ้านของคนไทยที่จะขาดไม่ได้คือ ห้องพระหรือหอพระ ที่เป็นที่เก็บพระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง อิฐของบรรพบุรุษ ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่มักกระทำตามคติความเชื่อของคนไทยในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเข้ามาเป็นเวลายาวนานแล้ว ส่วนสถาปัตยกรรมยุโรปก็จะแสดงออกจากซุ้มหน้าต่างๆ ซุ้มประตูที่มีลักษณะโค้งมนแบบตะวันตก การใช้หน้าต่างบานเกร็ด การทำลวดลายปูนปั้นบริเวณรอบตัวตึก การก่ออิฐ ฉาบด้วยปูนขาวทั้งตึก กำแพงอิฐเสริมรั้วเหล็กกรอบบริเวณบ้าน เมื่อสถาปัตยกรรม

ทั้งไทย จีน และยุโรป ผสมผสานเข้าด้วยกัน จึงทำให้กลายเป็นบ้านทรงทันสมัยโดดเด่น ดูสง่างาม สมกับเป็นบ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในระดับ “พระยา” ที่สร้างขึ้นในสมัยพระพุทธเจ้าหลวงมหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2425 ถึง พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่เมืองไทยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้านายชั้นสูง พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้คนในราชสำนัก ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ฯลฯ

7.2.4 บ้านคุณเปรม หรือบ้านคลองพ้อม

“รถเล่นต่อมาอีกนานพอสมควร ในที่สุดก็เลี้ยวเข้าประตู บ้านใหญ่หลังหนึ่ง มีตึกสองชั้น ตั้งตระหง่านอยู่เบื้องหน้า รถยังคงวิ่งต่อไปตามถนนกรวดในบ้าน พลอยสังเกตเห็นคู่มือที่รู้ว่าบ้านนี้มีใช้บ้านเล็ก ทั้งตัวตึกและบริเวณใหญ่โตกว้างขวางกว่าบ้านคลองบางหลวง รอบตึกมีกระดางลายครามใบใหญ่ๆ ใต้อันไม้ค้ำตั้งอยู่เป็นระยะ และตามถนนก็ตั้งอ่างลายครามใบใหญ่ๆ ปลูกบัวอยู่ในนั้น รูปร่างของตึก สิ่งประดับประดาเท่าที่แลเห็นตลอดจนบรรยากาศทั่วไปบอกให้รู้ได้ว่าเจ้าของบ้านมีเชื้อสายเป็นจีน และเป็นเศรษฐี รถเล่นต่อไปทางหลังบ้านผ่านเรือนบริเวณใหญ่น้อยหลายหลัง ในที่สุดก็มาจอดอยู่ที่หน้าเรือนไม้หลังใหญ่ที่ปลูกอยู่ห่างจากตัวตึกประมาณห้าหรือหกเดิน” (นวนิยายหน้า 421/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 24 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาส่วนใหญ่คงเดิมตามบทบรรยาย ยกเว้นถนนให้รถวิ่งเข้าตัวบ้านเป็นถนนซีเมนต์ไม้ไผ่โรยกรวด และยังมีการเพิ่มเติมฉากหน้าบ้าน คือ เพิ่มสระน้ำ มีน้ำพุตรงกลาง และ เพิ่มมุมนั่งเล่นข้างบ้านเป็นชุดม้าหินสำหรับพลอยทำงานฝีมือต่างๆ)

บ้านคุณเปรมเป็นบ้านขนาดใหญ่ก่ออิฐฉาบด้วยปูนขาวทั้ง 2 ชั้นตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ผสมผสานกับศิลปการตกแต่งบ้านแบบคนจีน เช่น การประดับกระดางเครื่องลายคราม ลวดลายต่างๆ ทุกลมุมบ้านที่ปลูกไม้ค้ำ และดอกบัวพันธุ์ต่างๆ มีแจกันลายครามตกแต่งภายในตัวบ้าน เนื่องจากมีบรรพบุรุษเป็นคนจีนที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทย นอกจากนั้นยังมีเรือนไม้จำนวนหลายหลังปลูกไว้ให้ญาติพี่น้อง และบริวารอยู่อาศัย

7.3 คำหนัก

คำว่า “คำหนัก” ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 หมายถึง เรือนของเจ้านาย เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายชั้นสูง เจ้าจอมต่างๆ เป็นต้น

7.3.1 ตำนานเสด็จ

ตำนานเสด็จอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวัง เขตพระราชฐานชั้นใน สถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตกที่รับเข้ามาเมื่ออิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวังเป็นอย่างมาก

“แมงมอญมือพลอยมาถึงตึกใหญ่สี่เหลี่ยมหลังหนึ่ง ฝาฉาบด้วยปูนขาว ตามขอบหน้าต่าง ขอบประตูมีลายปูนปั้นเป็นช่อดอกไม้ บานหน้าต่าง ประตูที่ปิดไว้ส่วนมากเป็นบานเกร็ด ทางขึ้น ตำนานเป็นบันไดหินเตี้ยๆไม่กี่ขั้น” (นวนิยายหน้า 23/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาบทบรรยายไม่ครบ คือ ขอบหน้าต่าง ขอบประตูไม่มีลายปูนปั้นเป็นช่อดอกไม้ตามแบบศิลปะตะวันตก)

7.3.2 ตำนานกำแพง

ตำนานกำแพง เป็นสถานที่ที่พระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายชั้นสูง รวมถึงเจ้าจอมต่างๆ ใช้เสด็จเมื่อมีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินไป ณ สถานที่ใด สถานที่หนึ่ง หรือประกอบพระราชพิธีต่างๆ ตามธรรมเนียมประเพณีทางชลมารค เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีลอยพระทีป พิธีแห่กระบวนเสด็จทางชลมารคในพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น

“พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกประทับเรือบัลลังก์จอดอยู่หน้าตำหนักแพ พร้อมด้วยเจ้านายข้างในฝ่ายพลอยและซอชก็ปะปนอยู่กับหมู่ข้าราชการตามเสด็จ” (นวนิยายหน้า 105/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 7 ไม่มีการกล่าวถึงด้วยบทสนทนา บทบรรยาย การแสดงภาพสถานที่ ตลอดจนตัวละครต่างๆ เนื่องจากปัญหาเรื่องสถานที่ และปัญหาเรื่องงบประมาณการลงทุน)

7.3.3 ตำนานเจ้าจอมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะเด่นของตำหนักในรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่จะเป็นตำหนักหลังเดียวโดดๆ มีความสูงตั้งแต่ 2 ชั้นไปจนถึง 4 ชั้น รูปแบบจะเป็นแบบที่รับอิทธิพลของตะวันตกโดยตรง เช่น มีการใช้ผนังก่อ อิฐฉาบปูน หน้าต่างเป็นบานไม้ บานเกร็ด ฯลฯ

“พลอยได้สังเกตเห็นว่าเจ้านายและเจ้าจอมมารดา หรือเจ้าจอมในวังมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน บางพระองค์ก็อยู่ตำหนักเล็กที่ค่อนข้างจะเก่าแก่หูฟัง บางท่านก็อยู่ตำหนักใหญ่สูงหลายชั้น ประกอบไปด้วยเครื่องตกแต่งโอโง่ง ตำหนักแต่ละหลังมีบรรยากาศแตกต่างกันไป บางตำหนักก็ขายขนมขายน้ำอบ แป้งร่ำเครื่องหอม บางตำหนักก็เปิดเป็นห้างขายผ้าขายแพร และเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนเครื่องเพชร บางตำหนักที่เจ้าของเป็นชาวเมืองเพชร ก็พูดสำเนียงเป็นชาวเมืองเพชร ไปทั้งตำหนัก ที่มาจกปักษ์ใต้ก็พูดปักษ์ใต้ ส่วนตำหนักใหญ่สูงสี่ชั้น มียอดหอคอยกลางที่ช้อยบอกว่าเป็นตำหนักเจ้าดารารัณย์ว่าแปลกกว่าที่อื่นทั้งสิ้น เพราะข้าหลวงนุ่งขึ้นไว้ผมมวย แต่งกายอย่างชาวเชียงใหม่ พูดภาษาเมืองเหนือทั้งตำหนัก และเป็นทีเดียวนี่มีเมืองแจกกันกินเป็นประจำ” (นวนิยายหน้า 69/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาในบทบรรยายไม่ครบทั้งหมดด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ช้อยเล่าให้พลอยฟังเพียงสภาพตำหนักที่แสดงถึงฐานะที่ต่างกันของเจ้าจอม และพูดถึงลักษณะ บรรยากาศของตำหนักเจ้าดารารัณย์ ตลอดจนไม่มีภาพสถานที่แสดงประกอบ เนื่องจากสถานที่ต่างๆอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในซึ่งเป็นเขตหวงห้ามไม่สามารถเข้าไปถ่ายทำได้ และการลงทุนในการจำลองฉากต้องใช้งบประมาณสูงมาก)

7.4 พระราชวัง

7.4.1 พระราชวังพญาไท

สืบเนื่องจาก ร. 5 สวรรคต ทำให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงเสวยพระราชหฤทัยอย่างมากจนทรงประชวรเรื้อรังมา ดังนั้นเมื่อ ร.6 ทรงขึ้นครองราชย์จึงทูลเชิญเสด็จมาประทับรักษาพระองค์ที่พระตำหนักพญาไทซึ่งมีบรรยากาศดี เมื่อสิ้น ร.6 พญาไทเริ่มเรียบเรียงงานถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่มีเจ้านายเสด็จมาประทับ จึงเปลี่ยนแปลงเป็นสถานที่ราชการในเวลาต่อมา

“ในวังเดี๋ยวนี้ นับวันก็แต่จะทรุดลงไป ไม่มีใครเหลียวแล เจ้านายที่เคยประทับอยู่ก็มีเหลือน้อยพระองค์ เพราะออกไปอยู่วังข้างนอกกันหมด ตำหนักเสด็จก็ปิดเงียบเหมือนกับตึกร้าง ถ้าสมเด็จพระพันปี ยังประทับอยู่ก็คงจะไม่ร้างเร็ว แต่ท่านก็เสด็จไปอยู่เสวยวังพญาไท” (นวนิยายหน้า 602/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 30 คงเดิมตามบทบรรยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละครคือ ช้อยพูดให้พลอยฟัง แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบเนื่องจากปัญหาเรื่องสถานที่ถ่ายทำที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และการลงทุนในการจำลองฉากต้องใช้งบประมาณสูงมาก)

7.4.2 พระราชวังดุสิต

หลังจากที่ ร.5 เสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปใน พ.ศ. 2440 แล้ว ทรงพระราชดำริว่า “ในฤดูร้อนในพระบรมมหาราชวัง ร้อนจัด เพราะมีตึกอยู่มากมาย ทำให้บรรยากาศแออัด จึงเป็นเหตุผลที่ทรงพระราชดำริให้สร้างพระราชวังดุสิตขึ้นเป็นที่ประทับคลายร้อน

“เมื่อพลอยยังเด็กรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัวเริ่มเสด็จพระราชฐานไปยังพระราชวังดุสิตบ่อยครั้งขึ้น และครั้งหนึ่งก็ประทับเป็นเวลารั้งละนานวัน ภายในพระราชวังดุสิตแบ่งออกเป็นส่วนต่างๆ พระราชทานนามตามฉายเครื่องฉายครามกิมตึงซึ่งเล่นกันคาศดั้นในสมัยนั้น พระมเหสี และพระสนม นั้นโปรดให้อยู่ตามสวนต่างๆ เช่น สวนสีตุ๊ก เป็นที่ประทับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒนวรณิศจักรังษิย์ยาเธอ พระนางประทับสวนนกไม้ ท่านองค์เล็กประทับสวนบัว ตำแหน่งเจ้าดารารัศมีอยู่สวนฝรั่ง กังไส นอกจากนี้ก็มีสวนภาพผู้หญิงของเจ้าคุณแพ สวนพุดตาน สวนไม้สน สวนหนังสือเด็ก สวนหนังสือใหญ่ (นวนิยายหน้า 352/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 23 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาไม่ครบตามนวนิยายด้วยการแปลงบทบรรยายเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ช้อยพุดให้พลอยฟังพร้อมแสดงภาพประกอบสั้นๆด้วยการใช้เทคนิคตัดต่อภาพสารคดีแทรกไว้ในฉากให้เห็นถึงบรรยากาศของพระราชวังดุสิต แต่ไม่มีการกล่าวถึง หรือแสดงภาพตำแหน่งต่างๆในพระราชวังดุสิตซึ่งเป็นเขตหวงห้าม หรือจำลองฉากขึ้นมาใหม่ซึ่งต้องใช้เวลา และงบประมาณลงทุนสูงมาก)

“ศูนย์กลางของพระราชวังดุสิต คือ อ่างหยก เป็นสระน้ำใหญ่ลงเขื่อน มีน้ำใสสะอาดเต็ม ตั้งอยู่กลางพระราชวัง ริมอ่างหยกด้านหนึ่ง มีพระที่นั่งไม้สามชั้น คือ พระที่นั่งวิมานเมฆ ริมพระที่นั่งมีโรงเฟิร์นใหญ่ มีน้ำพุที่ประดับด้วยต้นเฟิร์น และไม้อื่นๆต่อมาโปรดเกล้า ให้ปลูกเรือนต้น ริมอ่างหยกอีกด้านหนึ่ง ตรงข้ามกับพระที่นั่งวิมานเมฆ เพื่องานอดิเรกที่ทรงพอพระทัยทั้งสองอย่างคือ การถ่ายภาพ และถ่ายภาพด้วยพระองค์เอง โดยโปรดเกล้าฯให้ทำห้องมืดสำหรับล้าง และอัดภาพทางด้านหลังเรือนต้น ต่อจากนั้นเป็นโรงยาว เป็นที่สำหรับทรงประกอบอาหารฝรั่งต่างๆ” (นวนิยายหน้า 353/ละครโทรทัศน์ไม่มีการกล่าวถึงทั้งภาพ บทสนทนา และเสียงบรรยาย)

7.4.2.1 พระที่นั่งวิมานเมฆ

“พระเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ปลูกพระที่นั่งวิมานเมฆเป็นที่ประทับถาวรกว่าแต่ก่อนภายในพระราชวังดุสิต” (นวนิยายหน้า 357/ละครโทรทัศน์ไม่มีการกล่าวถึง)

7.4.2.2 เรือนต้น

“เรือนต้น เป็นเรือนไม้แบบชนบท ฝาไม้กระดาน หลังคามุงด้วยจาก มีหอหนึ่ง เรือนนอกชาน ครีวไฟ และทุกสิ่งทุกอย่างจำลองให้ครบเหมือนเรือนราษฎรธรรมดาตามชนบท นอกจากนี้บริเวณหลังเรือนต้น ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการสร้างห้องมิดสำหรับล้างและอัดภาพด้วยพระองค์เอง และยังโปรดให้สร้างโรงยาวสำหรับทรงประกอบอาหารฝรั่งต่างๆ ซึ่งทั้งสองอย่างถือเป็นงานอดิเรกของพระองค์ส่วนหนึ่ง

“ต่อมาโปรดเกล้าฯให้ปลูกเรือนต้น ขึ้นที่ริมอ่างหยก อีกด้านหนึ่ง ตรงข้ามกับพระที่นั่งวิมานเมฆ” (นวนิยายหน้า 357/ละครโทรทัศน์ไม่มีการกล่าวถึง)

“เกือบทุกครั้งที่เพื่อนต้น (ราษฎรในชนบท) มาเข้าเฝ้าที่พระราชวังดุสิต ทรงเสด็จออกรับที่เรือนต้น อย่างเป็นกันเอง” (นวนิยายหน้า 358/ละครโทรทัศน์ไม่มีการกล่าวถึง)

7.4.2.3 สวนสิวาธัย หรือ สวนเต่า

“เมื่อนักเรียนมาพร้อมกัน ก็ตั้งขบวนแห่ที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เดินเข้าประตูย่ำค้ำไปยังสวนสิวาธัย ซึ่งปลูกพลับพลา และโรงละครไว้เสร็จแล้ว” (นวนิยายหน้า 207/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาด้วยการแปลงบทบรรยายเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ซ้อย พุดกับพลอย)

“สมเด็จพระที่นั่งที่สวนสิวาธัย หรือสวนเต่าเกือบทุกวัน เพื่อให้เจ้านาย คุณจอมเข้าเฝ้าอย่างสนิทสนมเป็นกันเอง มีการทรงกีฬาประเภทต่างๆ มีโคจรเกิดเป็นพื้น เสด็จแล้วก็ผลัดผ้าลงทรงที่สวนเต่าทุกพระองค์” (นวนิยายหน้า 204/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 38 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาแสดงถึงสวนสิวาธัยคงเดิมตามบทบรรยายด้วยการนำเสนอเสียงบรรยายประกอบภาพยนตร์สารคดีทางประวัติศาสตร์ที่ใช้เทคนิคการตัดต่อแทรกไว้ในฉากดังกล่าว เพื่อให้เห็นถึงบรรยากาศความเป็นจริงของสถานที่ชัดเจนมากขึ้น)

7.4.8 พระราชวังบางปะอิน

พระราชวังบางปะอินสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าปราสาททอง และในสมัย ร.5 ทรงสร้างพระราชวังบางปะอินขึ้นใหม่ที่พระราชวังแทนของเดิม โดยมีพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์อยู่ที่กลางสระหน้าพระราชวังเป็นที่สักการะ

“ซ้อยชวนพลอยลงพายเรือเล็กๆที่มีมาจอกไว้ริมสระในพระราชวังบางปะอินโดยผลัดกัน คัดท้ายบ้าง พายหัวบ้างเป็นที่สนุกสนาน” (นวนิยายหน้า 312/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยภาพแสดงผ่านกิริยาท่าทางของตัวละคร คือ ซ้อย และ พลอย)

“เมื่อพระศพรกรมขุนสุพรรณดิ้งบางปะอินก็เชิญพระศพลงเรือขึ้นทำพระราชวังบางปะอิน จากนั้นก็เชิญพระโกศไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ซึ่งสร้างไว้กลางสระในพระราชวังบางปะอิน” (นวนิยายหน้า 479/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 24 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ซ้อย แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ)

7.4.8.1 พระตำหนักวรรณากุเกษมสถานต์

ในพระตำหนักวรรณากุเกษมสถานต์ชั้นบน ใช้เป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย เจ้าจอมต่างๆที่ตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนชั้นล่างเป็นที่อยู่ของข้าหลวงประจำตำหนักต่างๆ

“เสด็จรับส่งถึงพระตำหนักวรรณากุเกษมสถานต์อันได้จัดให้เป็นที่ประทับเจ้านายฝ่ายในที่ โดยเสด็จพระราชดำเนิน และมีรับส่งข้าหลวงที่จะตามเสด็จหลายคนให้ระมัดระวังตัวในระหว่างอยู่ที่นั่น เพราะต้องอยู่ชั้นล่างของตำหนักปะปนกับข้าหลวงเจ้านายพระองค์อื่นๆ (นวนิยายหน้า 297/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 18 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ เสด็จรับส่งกับคุณสาย และข้าหลวงอื่นๆบนตำหนักเรื่องการวางตัว แต่ไม่มีภาพสถานที่แสดงประกอบ)

7.4.3.2 วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ

วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เป็นวัดฝรั่งแบบสถาปัตยกรรมโกธิคที่ตั้งอยู่เกาะหน้าพระราชวังบางปะอินในอ.บางปะอิน จ.อยุธยา สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยพระราชประสงค์จะให้เป็นที่แปลกตากว่าวัดไหนไหนที่เคยสร้างกันมา

“รุ่งเช้าอีกวันหนึ่งราวบ่ายสองโมง พลอยก็นั่งขาวตามเสด็จไปถวายพระเพลิงกรมขุนสุพรรณฯที่พระเมรุวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ซึ่งอยู่ที่เกาะบางปะอิน” (นวนิยายหน้า 484/ละครโทรทัศน์ไม่มีกรกล่าวถึง หรือ แสดงภาพฉากนี้ เนื่องจากฉากงานถวายพระเพลิงที่พระเมรุต้องมีการจำลองฉากขึ้นมาใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลา และงบประมาณการลงทุนสูงมาก)

7.4.4 พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

พระตำหนักสวนจิตรลดาสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2455 หลังจากขึ้นครองราชสมบัติแล้วด้วยเงินพระคลังข้างที่

“ในงานฤดูหนาวซึ่งเดี๋ยวนี้ย้ายมาที่สวนจิตรลดา พลอยเห็นผู้หญิงสาวๆเดินเที่ยวกับผู้ชายหนุ่มเป็นกลุ่มๆพูดจาหยอกล้อกันโดยอิสระเสรี ไม่มีผู้ใหญ่คอยคุมเหมือนก่อน”(นวนิยายหน้า 696/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 72 มีการจำลองฉากงานสวนจิตรลดาในโรงถ่าย และมีการคงเดิมภาพตามบทบรรยายผ่านสีหน้า กิริยาท่าทางของพลอย และผู้แสดงประกอบ)

พลอยแก้วว่า “ฉันได้อินเขาว่าจะเสด็จจากตำหนักแพเข้าวังก่อน แล้วก็จากในวัง แห่งกระบวนรถไปพระที่นั่งที่สวนจิตรฯ”(นวนิยายหน้า 997/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 78 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ พลอยพูดกับช้อย)

7.4.5 พระราชวังไกลกังวล

“ขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับยังพระราชวังไกลกังวลหัวหิน และเดือนมิถุนายนก็สืบหลานเข้ามาโดยมิได้ร่ำรอยบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าต่ออย่างไร”(นวนิยายหน้า 845/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 64 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาในบทบรรยายแปลงเป็นบทสนทนา กล่าวถึงสถานที่ผ่านตัวละคร คือ พ่อเพิ่มพูดกับพลอย)

7.5 พระที่นั่ง

7.5.1 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท หรือ “ที่บน”

7.5.1.1 ห้องน้ำเงิน ห้องเขียว ห้องเหลือง ห้องทอง ในที่

ห้องน้ำเงินใช้สำหรับพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสำราญ และให้พระอักรมเหสี เจ้านายและพระบรมวงศ์ที่ใกล้ชิดเข้าเฝ้าฯ ในบางครั้งโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระอักรมเหสีเสด็จออกรับแขกในบางโอกาส

ห้องเขียวใช้สำหรับพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสำราญเป็นการส่วนพระองค์ตามพระราชอัชฌาศัย และเป็นห้องเสวยพระกระยาหารฝ่ายใน

ห้องเหลืองเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ ฝ้าผนังและเครื่องตกแต่งทาสีเหลือง ปิดทองใช้สำหรับเป็นที่รับรองแขกเมืองผู้มีเกียรติ และยังใช้เป็นที่พักพระราชพิธี หรืองานพระราชกุศลภายใน

ห้องทองมีฝ้าผนัง และเครื่องตกแต่งทุกอย่างปิดทองระยับ มีกระจกเงาบานใหญ่ๆ กรอบปิดทองสลักลวดลายติดอยู่ตามผนัง

ในที่นี้เป็นที่สูงสุดยอดของพระบรมมหาราชวัง และเป็นทึรโหรฐานที่สุด เนื่องจากเป็นพระวิมานสำหรับเข้าที่บรรทมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ (สำนักพระราชวัง, 2537 : 101-103)

“ที่ที่เป็นยอดเขี้ยวของโนวัง ก็จะเห็นได้แก่ที่บน อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระพร้อมทั้งทูลกระหม่อมฟ้า อิกบางพระองค์ เมื่อพลอยส่งเสด็จแล้ว พลอยจึงกลานเล็ดลอดตามระเบียบไปจนถึงห้องที่พนักงานกลางเตรียมเครื่องต้น และถ้าหมอบโผล่หน้าออกทางประตูก็จะมองเห็นห้องเขียวอันเป็นห้องทรงพระสำราญและเสวยพระกระยาหารของพระเจ้าอยู่หัว บรรยากาศบนพระที่นั่งมีทางแคบค่อนข้างจะมีมืด แต่กลานได้ตัดออกจากมุมตะวันตกไปถึงมุมตะวันออกผ่านห้องต่างๆทั้งสองห้องจากห้องทองซึ่งมีฝ้าผนังและเครื่องตกแต่งทาสีเหลือง ปิดทองกลาน

ไปต่อยังห้องเหลืองซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินผ่านทุกวัน และครั้งหนึ่งพลอยได้ติดตามคุณพนักงาน เข้าไปถึงห้องพระบรมมหาราชวังที่เรียกว่า “ในที่” ตามความรู้สึกของพลอย ในที่นั้นเป็นที่สูงสุดยอดของพระบรมมหาราชวัง และเป็นที่รโหฐานที่สุด ข้าวของทุกอย่างในนั้นเป็นของสูง เพราะเป็นเครื่องใช้ส่วนพระองค์โดยแท้ สิ่ง que ทุกคนต้องกราบเมื่อเข้าไปในห้องนั้นคือ พระมหาเศวตฉัตร ซึ่งพระแท่นที่บรมมหาราชวังเป็นแบบยุโรป ยกสูงอยู่กลางสองข้างเป็นพระแท่นสำหรับเจ้าจอมมานั่งถวายอยู่ งานปัก หรืออ่านหนังสือ อยู่นอกเศวตฉัตรออกไป ส่วนที่บนที่พลอยไม่เคยอาจหาญเข้าไปถึงคือห้องน้ำเงิน และบริเวณที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประทับ” (นวนิยายหน้า 159-160/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 15 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาเพียงกล่าวรวมถึงเพียงสถานที่ คือ ที่บน ผ่านฉากพลอยเล่าให้ช้อยฟังถึงเรื่องตามเสด็จไปที่บนแต่ไม่มีการบรรยายละเอียดเหมือนในบทบรรยาย และไม่มีภาพแสดงประกอบสถานที่ต่างๆ เนื่องจากไม่สามารถเข้าไปถ่ายทำได้ในเขตหวงห้ามของพระราชฐานชั้นใน และไม่มีการจำลองฉากที่แสดงถึงความอลังการต่างๆซึ่งต้องใช้เวลา และการลงทุนสูงมาก)

“เมื่อนักเรียนมาพร้อมกันแล้ว ก็ตั้งขบวนแห่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เดินเข้าประตูอู่ท่าไปยังสวนศิลาแลง” (นวนิยายหน้า 207/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 17 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมตามบทบรรยายด้วยการแปลงเป็นบทสนทนาผ่านตัวละคร คือ ช้อยพูดกับพลอย แต่ไม่มีภาพสถานที่แสดงประกอบ)

7.5.2 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬาร

“อึ่งโกล้ววันมีงานเข้าไปอีก ทั้งพลอยและช้อยก็อดรนทนไม่ไหว กลางวันว่างๆก็ชวนกันเล็ดลอดหนีจากตำหนักแล้วออกทางประตูอู่ท่าไปดูเขาสร้างเขาไกรลาสที่ข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย” (นวนิยายหน้า 98/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาจากเดิมบทบรรยายผ่านบทสนทนาของพลอย และ ช้อย แต่ไม่มีภาพสถานที่ที่พระที่นั่งแสดงประกอบมีแต่ฉากเขาไกรลาสเท่านั้น)

7.5.3 พระที่นั่งบรมพิมาน

ช้อยพูดว่า “ฉันเคราะห์คืออยู่ข้าง คราวนี้ท่านจะประทับในวังอยู่ที่บรมพิมาน พลอยก็รู้ว่าในวังมันเงียบเหงาแค่นี้ คราวนี้ประทับในวังจะครึกครื้นขึ้นบ้างกระมัง (นวนิยายหน้า 1257/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 83 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาผ่านบทสนทนาของช้อยที่พูดกับพลอย แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ)

7.5.4 พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

“วันนี้ในหลวงเสด็จเข้ามาจากวังพญาไทในพิธีฉัตรมงคล เสด็จขึ้นประทับที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานอยู่ครู่หนึ่ง เกิดโปรดขึ้นมาอย่างไรไม่ทราบ รับสั่งให้มหาดเล็กห้องพระบรรทมและชาวที่ที่วังพญาไทย้ายเข้ามาเดี๋ยวนั้น จะประทับเข้าที่ที่พระที่นั่งจักรพรรดิต่อไปเป็นประจำ ไม่มีกำหนด” (นวนิยายหน้า 760/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 42 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาผ่านตัวละคร คือ คุณเปรมเล่าเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นให้พลอยฟัง แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ)

7.6 แฉวเต็ง

“แม่พาพลอยเดินเลี้ยวไปทางหนึ่งที่มีริมทางเดินมีตึกยาวติดต่อกันเป็นสองชั้นแบ่งเป็นห้องๆ พลอยสังเกตเห็นคนอยู่ในตึกมากมายและถามว่าตึกยาวนั้นเรียกว่าอะไร แม่ก็ตอบสั้นๆว่า “แฉวเต็ง” “แล้วใครอยู่ที่แฉวเต็งนี้จะแม่?” พลอยซักต่อ “โอ๊ย! ใครต่อใครเยอะแยะไปหมด” แม่ตอบ “คุณพนักงานก็มีคุณเจ้าแก้วก็มี คุณห้องเครื่องก็มี ข้าหลวงที่บนก็มี”(นวนิยายหน้า 22/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทสนทนา และบทบรรยายในนวนิยายผ่านการสนทนาของตัวละคร คือ แม่เข้ม และพลอย แต่ไม่มีภาพแฉวเต็งแสดงประกอบ)

“พลอยรู้ว่าตามแฉวเต็งนั้น มีคนอยู่เต็มไปหมดไม่มีที่ว่าง สังเกตดูจากผู้คนที่นั่งข้างยืนข้าง หรือกำลังทำธุรกิจส่วนตัวต่างๆ อยู่บนนั้น ข้างก็ตากผ้า ข้างก็เอาหีบออกมาเปิดฝักแคคหน้าห้อง บางแห่งก็มีของกระจุกกระจิก เป็นของใช้เล็กๆ น้อยๆ บ้าง เป็นขนมและของกินเล่น พวกใส่กรอกปลาเนมและอื่นๆ มีคนผ่านไปซื้อมาขาย หรือหยุดพักทักทายพูดคุยกันไม่รู้จบ” (นวนิยายหน้า 23/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ไม่มีกล่าวถึงทั้งบทสนทนา และภาพแสดง)

7.7 อุโมงค์

อุโมงค์เป็นสถานที่ถ่ายทุกข์ ของบรรดาหญิงสาววังทุกรุ่นทุกวัน (ยกเว้นพระบรมวงศานุวงศ์เจ้าจอม หม่อมเจ้าท้าวนาง และคุณพนักงานชั้นสูง)

“ในอุโมงค์นั้นมีทางเดินกลาง สองข้างยกพื้นสูงพอก้าวขึ้นลงได้ ตั้งถึงข้างล่างตลอดเป็นแถว บนยกพื้นกันฝาเป็นคอก สำหรับบังได้เฉพาะตัวคน ซึ่งเมื่อนั่งยองๆ แล้ว ฝานั้นก็กั้นขึ้นมาเสมอพื้นหน้าอกเล็กน้อย ในคอกที่กั้นไว้บนยกพื้น นั้นมีคนหนึ่งโผล่หน้าให้เห็นได้อยู่แล้วเป็นอันมาก ทั้งสาวทั้งแก่ทั้งเด็ก ทุกคนที่นั่งอยู่ใกล้กัน หรือมองหน้ากันเห็นก็คุยกันอยู่แข็งแะ บางคนกำลังเดินเข้าไปหรือออกมา เมื่อพบหน้าคนรู้จักก็ทักทายกันอย่างรื่นเริงเป็นปกติ” (นวนิยายหน้า 53/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายในนวนิยายด้วยการนำเสนอภาพจำลองฉาก และบรรยายภาศอุโมงค์ขึ้นมาใหม่ในโรงถ่าย ทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจถึงลักษณะสถานที่มากขึ้น และยังมีการเพิ่มเติมบทสนทนาระหว่างช้อย พลอย และข้าหลวงบางคนในระหว่างอยู่ในอุโมงค์)

แม่หันไปทางซ้ายแล้วบอกว่า “แม่ช้อยพาพลอยไปอุโมงค์สักทีเกิด จะได้รู้จักที่ไว้”

พลอยถาม “แล้วทำไมต้องไปอุโมงค์”

“ถ้าไม่ไปอุโมงค์จะไปทุ่งที่ไหนกันล่ะ” ช้อยตอบอย่างไม่พยายามอธิบายอะไรทั้งสิ้น (นวนิยายหน้า 51/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยายผ่านตัวละคร คือ แม่แหม่ม ช้อย และพลอย)

7.8 ประตูประมมหาราชวัง

7.8.1 ประตูกำ หรือประตูสนามราชกิจ

“พลอยและช้อยชวนกันเล็ดลอดหนีจากตำหนักออกทางประตูกำ ไปดูการสร้างเขาไกรลาสที่ข้างพระที่นั่งอมรินทรา” (นวนิยายหน้า 68/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 9 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละคร คือช้อย)

7.8.2 ประตูศรีสุดาวงษ์หรือประตูดินใหม่

“แม่ไปลาคุณสายและคนในตำหนักแล้วก็รีบก้าวเดินออกจากตำหนักตรงไปประตูศรีสุดาวงษ์ มีพลอยเดินตามไปด้วย” (นวนิยายหน้า 92/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 4 มีการเชื่อมโยงเนื้อหาคงเดิมตามบทบรรยายด้วยภาพแสดงผ่านสีหน้า กิริยาท่าทางของตัวละครคือ แม่แหม่ม คุณสาย เสด็จพลอย พิศ และมีการจำลองฉากประตูศรีสุดาวงษ์ขึ้นมาใหม่ให้สมจริงมากที่สุด เช่น รูปทรงประตูบรรยายภาศหน้าประตูกำที่มีคนเดินไปมามากมาย ตลาดหน้าประตูกำ ฯลฯ)

7.9 สนามหลวงหรือทุ่งพระเมรุ

“แม่พลอย ซ้อย บ่ายหน้าสู่ ทุ่งพระเมรุ อันเป็นที่ที่ซ้อยบอกว่าคงจะให้เห็นในหลวงเวลาเสด็จฯผ่าน ได้ดีกว่าที่อื่น” (นวนิยายหน้า 421/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 78 มีเพียงกล่าวถึงสนามหลวงผ่านบทสนทนาของซ้อย และพลอย แต่ไม่มีภาพแสดงประกอบ)

8. วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย

การใช้ภาษาไทยในนวนิยาย และละครโทรทัศน์ เรื่อง “สี่แผ่นดิน” ได้มีการใช้ภาษาที่แตกต่างกันไปตามเหตุการณ์ กาลเวลาที่เปลี่ยนหมุนเวียนไป ดังจะเห็นได้ว่าในแผ่นดินที่ 1 ภาษาที่นำมาถ่ายทอดในนวนิยาย และละครโทรทัศน์จะเป็นภาษาที่เป็นราชาศัพท์ซึ่งเป็นคำสุภาพที่ใช้กับผู้คนในสังคมระดับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงในราชสำนัก เช่น เสด็จ ตามความเป็นจริงแล้ว จะสังเกตได้ว่าเวลาเจ้านายพูดกับบ่าว จะใช้จึ่งหวะ ลีลา น้ำเสียงที่น่าเกรงขาม เพื่อให้บ่าวเกิดความเกรงกลัวในบารมี แต่ในทางตรงกันข้าม เมื่อบ่าวพูดกับเจ้านายจะใช้น้ำเสียงที่อ่อนน้อม ถ่อมตนตามสถานภาพ และบทบาทที่ด้อยกว่า ดังตัวอย่างที่ปรากฏใน สี่แผ่นดิน เช่น

“นั่นสายฟ้าใครขึ้นมา ?” เสด็จรับสั่งเสียงดังมาจากข้างหน้า แต่ก่อนที่คุณสายจะตอบ เสด็จก็รับสั่งขึ้นมาทันทีว่า “แหม่ไม่ใช่หรินั้น ?”

“วันนี้พาลูกสาวมาถวายตัว ชื่อพลอย อายุ 10 ขวบ มังคะ” แม่แหม่มทูลเสด็จพร้อมกับหมอบกราบไปพร้อมๆกัน

“อยู่ดีไม่ว่าดี” เสด็จรับสั่ง “อยากออกไปมีผัว แล้วก็ไปเป็นเมียน้อยเขาเสียด้วย นี่ผัวเขาไล่มา หรือเข้ามาเอง แหม่ม ?”

“มาเอง มังคะ” แม่แหม่มตอบ

“ไหนเงยหน้าขึ้นซิพลอย” เสด็จรับสั่ง “มาหมอบก้มหน้าเป็นถึงธมอยู่ได้”

พอได้ยินเสียงเสด็จรับสั่งกับตน พลอยก็แทบแทรกแผ่นดินหนีไปด้วยความประหม่า และความอาย (นวนิยายหน้า 35/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดการใช้ภาษาไทยคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย และมีการเน้นภาพแสดงอารมณ์ จึ่งหวะ ลีลาน้ำเสียง กิริยาท่าทาง การวางตัวของตัวละคร คือเสด็จ และแม่แหม่ม เปรียบเทียบความแตกต่างให้เห็นสถานภาพ และบทบาทของเจ้านาย และข้าหลวงชัดเจนมากขึ้น)

แม่มาลัยมาจากตำหนักบนทูลอย่างเร็วปรือว่า “สวคนต์เย็นบนพระที่นั่งบายวันนี่มังคะ เสด็จให้มาทูลเสด็จว่าจะเสด็จหรือไม่เสด็จ ถ้าเสด็จจะเสด็จ เสด็จจะเสด็จด้วย” (นวนิยายหน้า 39/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 2 ถ่ายทอดการใช้ภาษาไทยคงเดิมตามบทสนทนาในนวนิยาย)

เสด็จทรงรื้อยมาลัยเจียบๆอยู่ครู่หนึ่ง แล้วก็รับสั่งว่า “นางพลอย พ่อเจ้าให้สาขมาบอกข้าว่า เขาจะขอตัวเจ้าออกไปแต่งงาน เจ้าจะว่าอย่างไร ?”

“หม่อมฉันไม่อยากออกไปจากที่นี่มังคะ” พลอยตอบตะกุกตะกัก

“ไอ้ย คัดจริต !” เสด็จรับสั่งสวนขึ้นมาทันที

เห็นเสด็จรับสั่งอย่างเอออจริงขึ้นมา พลอยก็พยายามข่มใจเข้าน้ำตาให้แห้ง แล้วทูลว่า

“เข้าคุณพ่อท่านจะยกให้ใครหม่อมฉันยังไม่ทราบคิดไม่ถูกว่าจะตัดสินใจอย่างไร” (นวนิยายหน้า 302/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 22 ถ่ายทอดการแสดงลักษณะการใช้สรรพนามแทนตัวระหว่างเจ้านาย กับข้าหลวงคงเดิมตามนวนิยายด้วยภาพผ่านการแสดงกิริยาท่าทาง น้ำเสียงของตัวละคร คือเสด็จ และพลอย)

“ไปเกิดพลอย อย่ารีรออยู่เลย เดียวข้าไม่ทันการ วันหลังค่อยไปมาหาข้าบ่อยๆ” เสด็จรับสั่งแล้วก็หันพระองค์กลับเข้าสู่พระฉาย ทรงหวีพระเกศาต่อไปตามปกติ พลอยคณานดอยหั่งออกจากห้องบรรทม พร้อมกับคุณสาข พ้อออกมานอกห้องก็ได้ยินเสียงเสด็จทรงร้องเรียกข้าหลวงอีกคนหนึ่งดังๆอยู่หลายครั้ง แล้วก็ได้ยินรับสั่งอย่างกริ้วว่า “เรียกเท่าไรก็ไม่เห็นมีใครมา ! พอนางพลอยมันไปเสีย ข้าก็ไม่มีใครให้ใช้” (นวนิยายหน้า 412/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 24 ถ่ายทอดการใช้ราชาศัพท์คงเดิมตามนวนิยาย และมีการเน้นอารมณ์ น้ำเสียงที่แสดงอารมณ์โกรธ และกิริยาท่าทางที่วางอำนาจของเสด็จอย่างชัดเจน)

จากตัวอย่างข้างต้นมีการถ่ายทอดลักษณะน้ำเสียงของภาษาที่ใช้ในบทสนทนาการระหว่างเจ้านายกับบ่าวในละครโทรทัศน์ ซึ่งแสดงด้วยภาพ และเสียงที่ให้อรรถรสทางด้านความรู้สึก หรือทำให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์ได้มากกว่าการอ่านจากนวนิยายซึ่งผู้อ่านต้องใช้จินตนาการในการสร้างบรรยากาศ และสถานการณ์ไปตามเนื้อหานั้นๆในลักษณะการวาดภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในความนึกคิดตามจินตนาการด้วยตนเอง

บทสนทนาการระหว่างเจ้านาย กับบ่าวไม่ได้มีเพียงแต่ในตำหนักเท่านั้น แต่บ่าวรับใช้ตามบ้านก็มีลักษณะการพูดกับเจ้านายที่แสดงความนอบน้อมตามสถานภาพของตนเช่นเดียวกัน เช่น

วันนี้ตอนกลางวันเด็กผู้หญิงคนใช้คนหนึ่งคลานเข้ามาหาพลอย แล้วพูดว่า “คุณเจ้าคะ มีใครไม่ทราบมาหาคุณ”

“ผู้หญิง หรือผู้ชาย ?” พลอยถามอย่างไม่สนใจเท่าไรนัก

“ผู้หญิงเจ้าคะ เขาบอกว่าเป็นที่คุณ” เด็กรับใช้ตอบ

“ใช่! ไม่จริงกระมัง ฉันไม่มีพี่น้องที่ไหนอีก เขาอยู่ที่ไหน?” พลอยพูดออกมาทันทีว่า (นวนิยายหน้า 482/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 45 ถ่ายทอดการใช้ภาษาระหว่างเจ้านายกับบ่าวคงเดิมตามนวนิยายผ่านการแสดงน้ำเสียง ลีลาท่าทางของตัวละคร)

นางพิศขึ้นมาหาพลอย ยกมือเช็ดน้ำตา แล้วพูดว่า “คุณพลอย ทูนหัวของพิศ คุณทำบุญแก่คนแก่หมดที่พึ่ง ได้บุญเป็นหนักหนา บ่าวเห็นคุณจุ่นแล้วใจอ่อน ทำอะไรไม่ลง คิดไป เธอก็เป็นลูกนาย ขึ้นไปกราบดินเธอบนเรือน เธอก็พูดด้วยเหมือนกับไม่เคยมีเรื่อง ถึงแม้เธอจะด่าว่ามาบ้างก็ช่างเถอะ บ่าวยกให้หมดแล้ว” (นวนิยายหน้า 605/ละครโทรทัศน์ตอนที่ 49 ถ่ายทอดการใช้ภาษา และกิริยาท่าทางการวางตัวของบ่าวคงเดิมตามนวนิยายผ่านตัวละคร คือ นางพิศ)

ในนวนิยาย และละครโทรทัศน์ในแผ่นดินที่ 1 (สมัย ร.5) และแผ่นดินที่ 2 (สมัย ร. 6) จะพบว่ามีการถ่ายทอดภาษาที่แสดงถึงการใช้นำหน้านามบุรุษสตรีที่แตกต่างกันตามลำดับชั้น บทบาท และยศตำแหน่งของบุคคล ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วคำที่ใช้นำหน้านามทั้งบุรุษ และสตรี รวมถึงผู้ที่อยู่ในวัยเด็กที่อยู่ในวัง ล้วนแต่เป็นคำที่ใช้เรียกตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช เช่น

คำนำหน้านามสตรีในวัง

เจ้าจอม	ข้างในของพระเจ้าแผ่นดินทั้งวังหลวง วังหน้า ที่ยังไม่มียศพระองค์เจ้า
เจ้าจอมมารดา	ข้างในของพระเจ้าแผ่นดินทั้งวังหลวง วังหน้า ที่มีศพระองค์เจ้า
พระองค์เจ้า	ใช้เรียกผู้มียศพระองค์เจ้า หรือหม่อมเจ้า
หม่อม	ใช้เรียกหม่อมเจ้าที่ถูกถอดจากบรรดาศักดิ์ หรือใช้เรียกบุตรชาย หญิงของหม่อมเจ้า หรือราชินิกุล ราชินิกุล ที่ไม่มีตำแหน่งทางราชการ
เจ้าจอมฉันท	เป็นคำนำหน้าที่ใช้เรียกพนักงานข้างในที่มีได้เป็นเจ้า หรือราชินิกุล
หม่อมพนักงาน	เป็นคำนำหน้าที่ใช้เรียกพนักงานข้างในที่มีได้เป็นเจ้า หรือ ราชินิกุล
ท่านฉันท	เป็นคำนำหน้าที่ใช้เรียกหม่อมพนักงานสูงอายุ และหญิงม่ายภรรยาข้าราชการที่รับราชการข้างใน มิใช่เจ้าจอมในแผ่นดินก่อน
คุณหญิง	เป็นคำนำหน้านามใช้เรียกภรรยาที่แต่งงานถูกต้องตามกฎหมายของผู้มีบรรดาศักดิ์เป็น พระยา

คำมอญยศตำแหน่ง

มหาราช	เป็นคำต่อท้ายพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ มักนิยมใช้ถวายพระ คุณนามพิเศษ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ มีความหมายว่า “อัน เป็นที่รักของชาวไทย” คำนี้เกิดขึ้นโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม พระยาคำรงราชานุภาพ
เจ้านาย	เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญของสังคม รองจากองค์พระมหากษัตริย์ คือ “เจ้า” ที่เป็นราชวงศ์ ราชินิกุล ราชินิกุล และเป็น “นาย” ที่บังคับบัญชา คือ เป็นทั้ง เจ้า และ นาย จึงรวมเรียกเป็นภาษาพูดว่า เจ้านาย
พระบรมวงศานุวงศ์	เป็นคำผสมระหว่างบรมวงศ์และอนุวงศ์ หมายถึงเจ้านายเชื้อพระวงศ์ของ พระมหากษัตริย์ ที่มีพระราชอิสริยยศ ฐานันดรศักดิ์ ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป เมื่อมีคำว่า ฝ่ายใน ต่อท้าย จะหมายถึง เจ้านายเชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิง
พระพันปีหลวง	เป็นคำเรียกพระบรมราชชนนีขององค์พระมหากษัตริย์ตามแบบโบราณตั้ง แต่สมัยอยุธยา คำว่าพันปี เป็นคำให้พรให้มีพระชนมายุยืนนานนับพันปี ตามคตินิยมของจีน คำว่า “พระพันปีหลวง” ไม่ได้เป็นพระราชฐานันดร นามเฉพาะพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง แต่เป็นพระราชฐานันดรนามของพระ ราชมารดาในองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระ พระบรมราชชนนี ดังนั้น การเรียกที่ถูกต้องตามฐานันดรนามแห่งสมเด็จพระ พระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตามขนบธรรมเนียมโบราณจะต้องเรียก ว่า “สมเด็จพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง”
พระชายา	เป็นตำแหน่งของเจ้าระดับพระองค์เจ้าขึ้นไป
เสด็จ	ยศที่ชาววังเรียกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์หญิง	ใช้เรียกพระเจ้าวรวงศ์เธอ ซึ่งเป็นโอรส ธิดาในสมเด็จพระอนุชาธิราชร่วม
พระองค์ชาย	พระบรมชนกนาถ พระชนนีเดียวกับพระเจ้าแผ่นดิน
ท่านพระองค์	ใช้เรียกพระวรวงศ์เธอ ซึ่งเป็นพระราชธิดา หรือพระราชโอรส ที่มีพระ
หญิง/ชาย	มารดาเป็นสามัญชน
เสด็จพระองค์หญิง	ใช้เรียกพระราชธิดา ซึ่งมีพระมารดาเป็นเจ้าจอมในพระมหากษัตริย์ที่มี ยศฐานันดรศักดิ์
พระเจ้าลูกเธอ/ พระเจ้าลูกยาเธอ	ใช้สำหรับพระนาม พระองค์เจ้า ซึ่งเป็นพระราชโอรส พระราชธิดาของ พระเจ้าแผ่นดิน
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ	ใช้สำหรับพระราชโอรส พระราชธิดาในพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 1-4

สมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ	ใช้สำหรับเรียกพระองค์เจ้าที่เป็นเจ้าฟ้า ถ้าต้องการทราบว่าเป็นพระราชโอรส หรือพระราชธิดาในรัชกาลใด ให้ใช้เลขลำดับชั้น 1,2,3,4 ใส่ข้างท้ายด้วย
เจ้าจอมอยู่งาน	เจ้าจอมที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือกไว้สำหรับปรนนิบัติใกล้ชิดพระองค์ ในกิจวัตรประจำวันต่างๆ เช่น จัดพระฤชา เครื่องทรง จัดเครื่องแต่งพระองค์ ช่วยแต่งพระองค์ คอยรับพระราชกระแสที่จะส่งถึงใคร อย่างไร อันเป็นการในราชสำนักมิใช่ราชการแผ่นดิน และคอยรับใช้ในโอกาสที่เสด็จออกงาน เช่น ถวายอยู่งานพัก เชิญเครื่องพระศรี พระสุธารส ฯลฯ
คุณพนักงาน	สตรีที่มีบิดามีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ชั้นพระยาขึ้นไปที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งเป็นพนักงานพิเศษ การที่จะต้องมีคำนำหน้าว่า “คุณ” เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยคำนำหน้านามสตรีเพิ่มเติม พ.ศ. 2464
ข้าหลวง	คนที่ถวายตัวเป็นข้าหลวงแก่เจ้านาย ถ้าเป็นชาย เรียกมหาดเล็ก ถ้าเป็นหญิง เรียก ข้าหลวง
ขุนนาง	เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญรองจากเจ้านายในฐานะการเป็น “นาย” ที่มีอำนาจทางสังคมลดหลั่นลงมาตามลำดับชั้น
นางกำนัล/ นางสนองพระโอรสผู้ โอรส	ตำแหน่งข้าหลวงชั้นใหญ่ ใช้เรียกเฉพาะข้าหลวงในพระองค์สมเด็จพระพันปีหลวง และสมเด็จพระบรมราชินีเท่านั้น ข้าราชการผู้หญิงมีหน้าที่เฝ้าประดุงหลวง สังกัดกรมโอรส แต่งกายด้วยการนุ่งผ้าพื้น สวมเสื้อจีบที่เอว แขนยาวแบบเสื้อกระบอก ห่มผ้าทับข้างนอก นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ให้สัญญาณเวลาพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินตรวจตราความเรียบร้อย หรือเสด็จเนื่องในงานพิธี

ส่วนคำนำหน้าบุรุษ สตรี และเด็กของสามัญชน ก็มีการเรียกตามลำดับชั้นทางอายุ สถานภาพ และบทบาท เช่น

เด็กหญิง สตรีมีสกุล	เด็กที่ยังไม่ได้โกนจุก มีอายุต่ำกว่า 13 ปี เรียกว่า “หนู” หรือ เรียกชื่อเลข ใช้คำว่า “คุณ” นำหน้านามเสมอ ในกรณีที่ เป็นบุตรของภรรยาหลวง จะเรียกว่า “คุณ” เช่นเดียวกัน เช่น คุณอู่ คุณเชย คุณชิต แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าเป็นบุตรภรรยารอง จะเรียกคำนำหน้านามผู้หญิงว่า “แม่.....” เช่น แม่พลอย แม่หวาน และเรียกผู้ชายว่า “พ่อ.....” เช่น พ่อเพิ่ม
สตรีทั่วไป	จะใช้เรียกชื่อเลขๆ หรือ นำหน้าว่า นัง..... หรือ นาง..... เช่น นังเขียน นางพิศ นางผาดแต่ถ้าเป็นหญิงดองโทษ ทาส เซลย บ่าวไพร่ จะใช้คำนำหน้าว่า “อี.....”

จะสังเกตได้ว่าคำนำหน้านาม หรือคำบอกยศตำแหน่งส่วนใหญ่มักเน้นหนักไปทางสตรีมากกว่าบุรุษ เนื่องจากในสี่แผ่นดินเป็นเรื่องที่กล่าวเน้นไปถึงชีวิตในวังหลวงภายในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งเป็นเขตหวงห้ามสำหรับผู้ชาย ยกเว้นพระเจ้าอยู่หัว และพระราชโอรส และเด็กอายุไม่เกิน 10 ขวบ และเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในเรื่องต่างๆจึงมีคำราชาศัพท์ปรากฏอยู่เสมอในข้อความต่างๆในแผ่นดินที่ 1 (รัชกาลที่ 5) และแผ่นดินที่ 2 (รัชกาลที่ 6)

ส่วนในแผ่นดินที่ 3 (รัชกาลที่ 7) ก็ยังคงมีปรากฏคำราชาศัพท์อยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก โดยเฉพาะเมื่อเข้าถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาสมัยใหม่มากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าบางคำยังคงใช้ในปัจจุบัน สาเหตุเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งส่งผลให้คนไทยมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต กิริยา ท่าทางการวางตัว ภาษาที่ใช้สนทนากันทำให้ดูทันสมัย เป็นสากล มีความเจริญทัดเทียมนานาชาติ ประเทศมากขึ้น จนกระทั่งเข้าเหตุการณ์ในแผ่นดินที่ 4 (รัชกาลที่ 8) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กล่าวถึงการปกครอง บริหารงานของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาต่อที่ต่างประเทศ ในช่วงสมัยนั้น รัฐบาลได้มีประกาศ และข้อบังคับต่างๆให้ประชาชนปฏิบัติทั่วประเทศให้กระทำตนตามรัฐธรรมนูญ และมีการใช้ภาษาแบบใหม่ตามข้อบังคับของรัฐบาล เช่น การตัดตัวอักษรบางตัวทิ้ง การแก้ตัวสะกดใหม่ เช่น คำว่า “ธง” ให้ใช้ตัว “ท” แทน (ส่วนใหญ่มักใช้ในภาษาราชการ) นอกจากนี้ยังมีคำพูดใหม่ๆเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย มีวัฒนธรรมสูงขึ้น เช่น

“ฉัน”	เป็นคำสรรพนามเรียกตัวเอง
“ท่าน”	เป็นคำสรรพนามเรียกคนที่เราพูดด้วย
จะ จำ	เป็นคำรับ
ไม่	เป็นคำปฏิเสธ
ขอบใจ	เป็นคำใช้เวลาขอบใจ
ขอโทษ	เป็นคำใช้สำหรับ ขอโทษ
รับประทาน	ใช้แทนคำว่า กิน
“ดอกไม้ของชาติ”	เป็นคำใช้เรียกผู้หญิง